Пралетарыі ўсіх краін, яднайцеся!

Літаратура і Мастацтва

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕННІКАЎ БССР

ПЯТНІЦА, 2 снежня 1988 г. № 48 (3458) ⊙ Выходзіць з 1932 г. ⊙ Цана 10 кап.

Умацоўваць перабудову канкрэтнымі справамі

Сустрэчы Я. Я. Сакалова з рабочымі-метрабудаўцамі

Дэмакратызацыя і публічнасць маюць на ўвазе шырокі абмен думкамі па самых складаных праблемах, пошук найлепшых шляхоў іх вырашэння, актыўны ўдзел грамадскасці ў прыняцці рашэнняў, якія закранаюць інтарэсы многіх людзей.

24 лістапада першы сакратар ЦК КПБ Я. Я. Сакалоў сустрэўся з будаўнікамі другой чаргі Мінскага метрапалітэна. Ён пабываў на станцыі «Купалаўская», пазнаёміўся з асаблівасцямі яе збудавання, гутарыў з кіраўнікамі і рабочымі-метрабудаўцамі. Яны расказалі аб ходзе будаўніцтва, аб цяжкасцях, з якімі ім даводзіцца сутыкацца, ведучы праходку ва ўмовах шчыльнай гарадской забудовы, гаварылі аб недахопах у забеспячэнні матэрыяламі, адставанні некаторых субпадрадных арганізацый ад графіка работ, разлічанага на датэрміновы пуск лініі — да 9 мая 1990 года.

Метрабудаўцы пазнаёмілі Я. Я. Сакалова з навінкамі, якія яны рыхтуюцца прымяніць на ўкладцы пуцей для зніжэння вібрацыі і шуму ў прылягаючых да трасы дамах.

Аб'ектам асаблівай увагі грамадскасці ў апошні час стала будучая станцыя метро «Няміга», якая ўзводзіцца ў непасрэднай блізкасці ад Мінскага замчышча. Прама на пляцоўцы, ля месца раскопу археолагаў, а затым у Верхнім горадзе, ля сабора і іншых старажытных будынкаў, адбылася дзелавая, грунтоўная гутарка з вучонымі, праекціроўшчыкамі, кіраўнікамі Міністэрства культуры БССР, выканкомаў гарадскога і Цэнтральнага раённага Саветаў, будаўнічых арганізацый, прадстаўнікоў грамадскасці. Разгледжаны розныя варыянты правядзення работ, гарантуючых захаванасць будынкаў пры праходжанні пад імі тунеляў, а таксама стварэння на месцы замчышча археалагічнага музея, рэканструкцыі і рэстаўрацыі Верхняга горада.

Я. Я. Сакалоў пабываў таксама на станцыі «Трактаразаводская», дзе адбылася дзелавая сустрэча і працяглая гутарка з рабочымі-метрабудаўцамі.

У гутарках удзельнічалі першы сакратар Мінскага гаркома КПБ У. Р. Галко, старшыня гарвыканкома У. І. Міхасёў.

Падрабязная справаздача аб сустрэчы надрукавана ў рэспубліканскіх штодзённых газетах.

Сесія Вярхоўнага Савета СССР

29 лістапада ў Вялікім Крамлёўскім палацы пачала работу нечарговая дванаццатая сесія Вярхоўнага Савета СССР адзінаццатага склікання.

Пасяджэнне адкрыў Старшыня Савета Нацыянальнасцей Вярхоўнага Савета СССР А. Э. Вос.

Аднагалосна была зацверджана павестка дня сесіі, прапанаваная Прэзідыумам Вярхоўнага Савета СССР і адобраная Саветамі Старэйшын Савета Саюза і Савета Нацыянальнасцей, а таксама парадак яе работы. На абмеркаванне былі вынесены наступныя пытанні:

1. Аб мерах па ажыццяўленню палітычнай рэформы ў галіне дзяржаўнага будаўніцтва.

2. Аб выбарах народных дэпутатаў СССР.

Пытанні ўнесены Цэнтральным Камітэтам КПСС і Прэзідыумам Вярхоўнага Савета СССР.

З дакладам «Да поўнаўладдзя Саветаў і стварэння сацыялістычнай прававой дзяржавы» на сесіі выступіў Генеральны сакратар ЦК КПСС, Старшыня Прэзідыума Вярхоўнага Савета СССР М. С. Гарбачоў.

Даклад быў выслуханы з увагай і сустрэты працяглымі апладысментамі. Затым пачалося абмеркаванне даклада, якое было прадоўжана 30 лістапада. Усяго ў спрэчках выступіла 37 чалавек. Дэпутаты, якія не змаглі выступіць на сесіі, але мелі прапановы і заўвагі па абмяркоўваемых пытаннях, маглі перадаць іх у прэзідыум сесіі.

Завяршыўшы напярэдадні спрэчкі па пытанню аб мерах па ажыццяўленню палітычнай рэформы ў галіне дзяржаўнага будаўніцтва, дэпутаты Вярхоўнага Савета СССР правялі 1 снежня чацвёртае сумеснае пасяджэнне Савета Саюза і Савета Нацыянальнасцей.

Выступіўшы на сесіі кандыдат у члены Палітбюро ЦК КПСС, сакратар ЦК КПСС, старшыня Камісіі заканадаўчых меркаванняў Савета Саюза Г. П. Разумоўскі паведаміў аб папраўках і дапаўненнях, якія Прэзідыум Вярхоўнага Савета СССР і камісіі заканадаўчых меркаванняў палат прапануюць унесці ў абмеркаваныя законапраекты, улічваючы выказаныя дэпутатамі прапановы.

З заключным словам выступіў Генеральны сакратар ЦК КПСС, Старшыня Прэзідыума Вярхоўнага Савета СССР М. С. Гарбачоў.

Затым дэпутаты прыступілі да працэдуры прыняцця дакументаў сесіі. Раздзельным галасаваннем па палатах дэпутаты прынялі Закон СССР «Аб змяненнях і дапаўненнях Канстытуцыі (Асноўнага Закона) СССР». Была прынята таксама пастанова аб парадку ўвядзення ў дзеянне гэтага Закона.

Раздзельным галасаваннем па палатах сесія прыняла Закон СССР «Аб выбарах народных дэпутатаў СССР».

Вярхоўны Савет СССР прыняў пастанову «Аб далейшых кроках па ажыццяўленню палітычнай рэформы ў галіне дзяржаўнага будаўніцтва».

Па другому пытанню парадку дня — аб выбарах народных дэпутатаў СССР — на сесіі выступіў старшыня ВЦСПС, член Прэзідыума Вярхоўнага Савета СССР С. А. Шалаеў.

Вярхоўны Савет СССР прыняў пастанову «Аб назначэнні выбараў народных дэпутатаў СССР». Выбары народных дэпутатаў СССР назначаны на нядзелю, 26 сакавіка 1989 года.

Утворана Цэнтральная выбарчая камісія па выбарах народных дэпутатаў СССР у саставе 35 чалавек. Яе старшыня — член ЦК КПСС У. П. Арлоў, намеснікі старшыні— рэктар Кіеўскага тэхналагічнага інстытута лёгкай прамысловасці Д. Б. Галаўко і першы намеснік старшыні Камітэта савецкіх жанчын А. В. Фядулава, сакратар камісіі — намеснік загадчыка Аддзела партыйнага будаўніцтва і кадравай работы ЦК КПСС Ю. І. Рыжоў.

У ходзе сесіі група дэпутатаў ад Армянскай ССР унесла запыт аб становішчы ў Нагорна-Карабахскай аўтаномнай вобласці і вакол яе.

З адказам на гэты запыт выступіў прадстаўнік ЦК КПСС і Прэзідыума Вярхоўнага Савета СССР у НКАВ дэпутат Вольскі А. І. Вярхоўны Савет прыняў пастанову па данаму пытанню.

На гэтым нечарговая дванаццатая сесія Вярхоўнага Савета СССР адзінаццатага склікання завяршыла работу.

ЦІ АБЫДЗЕМСЯ «ДАДАТКОВЫМІ МЕРАМІ»?

З пасяджэння калегіі Міністэрства народнай адукацыі БССР

23 лістапада гэтага года адбылося пасяджэнне калегіі Міністэрства народнай адукацыі БССР, дзе разглядалася пытанне «Аб дадатковых мерах па рэалізацыі прынцыпу двухмоўя ў навучальных установах рэспублікі». Характэрнай асаблівасцю гэтага пасяджэння было тое, што вялося яно... на беларускай мове. Па-беларуску гаварыў старшыня калегіі, міністр М. І. Дзямчук, намеснікі міністра Л. К. Сухнат і Г. А. Бутрым, загадчык галоўнага ўпраўлення агульнай і сярэдняй адукацыі М. М. Круглей. Пасля яго даклада прамоўцы, што выступалі ў спрэчках, шчыра захапляліся высакародным «перабудовачным» учынкам Максіма Максімавіча, які ўпершыню за 15 гадоў (калі не памыляюся) сваёй работы ў органах асветы Беларусі асмеліўся загаварыць з трыбуны на роднай мове.

Чым жа абумоўлена прыняцце дадатковых мер? Адбываецца далейшае змяншэнне колькасці навучэнцаў беларускамоўных школ, паколькі знаходзяцца яны пераважна ў сельскай мясцовасці. Калі ў 1986/87гг. усяго ў беларускіх школах вучылася 328,3 тыс. дзяцей (23,1 %), то ў 1988/89 — 296,3 (20,6 %). Не павялічваецца колькасць школ з беларускай мовай навучання ў гарадской мясцовасці. Адсутнічаюць такія школы ў Мінску і абласных гарадах, у раённых цэнтрах. За два гады адкрыта толькі 22 першыя класы з беларускай мовай навучання.

Няма сэнсу пералічваць усе іншыя цяжкасці і недахопы ў выкладанні беларускай мовы і літаратуры ў навучальных установах рэспублікі. Пра гэта не адзін раз пісалася на старонках штотыднёвіка і другіх рэспубліканскіх выданняў.

Якія ж меры прымаюцца, каб выправіць становішча? Асноўным пытаннем на пасяджэнні калегіі акурат і было абмеркаванне плана мерапрыемстваў, які выпрацавала галоўнае ўпраўленне. План гэты складаецца з 32 пунктаў і ў скарочаным пераказе прадугледжвае наступнае.

Павялічыць колькасць школ і класаў з паглыбленым вывучэннем роднай мовы і літаратуры. Забяспечыць у навучальна-выхаваўчых установах захаванне адзінага моўнага і арфаграфічнага рэжыму ў навучальнай і выхаваўчай рабоце, справаводстве. На аддзяленнях беларускай мовы і літаратуры філфакаў педінстытутаў і педпатокаў універсітэтаў прадугледзець выкладанне большасці дысцыплін на беларускай мове, а таксама павялічыць колькасць гадзін на вывучэнне беларускай ва ўсіх названых установах. З 1989/90 навучальнага года ў згаданых навучальных установах і ў педвучылішчах увесці ўступны эк-

(Заканчэнне на стар. 2—3).

З пошты «ЛіМа»

●ЗАХАВАЦЬ ГАЛОЎНАЕ—МОВУ!

●ХТО Ж ЗАСТАЕЦЦА ЎБАКУ?

●КАЛІ ПРЫЙШЛО РАСЧАРАВАННЕ...

●

Прачытаў артыкул Ніла Гілевіча ў «Правдс» (29 лістапада). Усхваляваў мяне гэты артыкул. Як жа гэта можа быць, каб не любіць сваю мову, мову вялікага народа самабытнай зямлі?

Прыгадаўся мне далёкі 1952 год і Віцебск, куды я прыехаў разам з маці. Тады нас пасялілі ў будаўнічы барак, і пакуль маці будавала масты праз Заходнюю Дзвіну і Віцьбу, пасябраваў я са сваім равеснікам беларусам Лёнькам Грышаевым. Іграў ён па слыху на акардэоне, дый я быў «слыхачом» — спаборнічалі мы, хто лепей. У той галодны час гэты самы Лёнька ставіў на газоўку патэльню, тапіў сала і смажыў бульбу. Ад гэтага паху нават галава кружылася, ды, пад'еўшы, мы адчувалі сябе шчаслівымі. Мабыць, праз гэты вабны пах бульбы, праз сардэчнасць і шчырасць сяброўскую палюбіў я блакітнавокую Беларусь, яе народ і мову, яе пісьменнікаў і паэтаў. І хоць мяне, як прыезджага, вызвалілі ад урокаў беларускай мовы, ды не мог я адмежавацца ад беларускай літаратуры — захапіла яна мяне. А колькі часу аддаваў паходам па Віцебшчыне, гэтым азёрным краі! І цяпер штораз, прыязджаючы ў Віцебск, адчуваю хваляванне, тугу па тым часе, таварышах, педагогах, людзях, з якімі пражыў пяць гадоў.

Калі скончыў кансерваторыю, зразумеў: каб есці беларускі хлеб, трэба вывучыць усё, што звязана з гэтай зямлёй, — ад мовы да манер беларусаў. І толькі праз мову можна спасцігнуць душу народа. Каб вучыцца, я пайшоў працаваць у тэатр імя Янкі Купалы загадчыкам музычнай часткі. У тэатры гучала беларускае слова, прыходзілі са сваімі творамі Крапіва, Макаёнак, Матукоўскі, Брыль, Шамякін, Быкаў. Іх жывое слова я лавіў з цікавасцю, часта не разумеў сэнс, пытаўся, ды і радаваўся пазнанню. А якую вялізную ролю адыграла беларуская мова ў маёй харавой творчасці — «Спапочак», «Вясельныя», «Застолле»; «Песня пра зубра» М. Гусоўскага; «Прымхі». Гэтыя хоры спяваліся і запісваліся вядучымі калектывамі рэспублікі на Беларускім радыё і на пласцінках. Выдатны савецкі кампазітар Георгій Васільевіч Свірыдаў напісаў мне: «Музыка Ваша мне спадабалася, асабліва хоры на вершы Янкі Купалы». Дык ці можна не любіць беларускую мову, калі ў ёй — усё маё жыццё?

Мне зразумелая трывога, боль, што нясуць пісьменнікі, — за лёс мовы. Я падтрымліваю ўсіх дзеячаў культуры, якія імкнуцца захаваць у народа галоўнае — мову. І лічу сваім абавязкам авалодваць беларускай мовай і значыць — быць часцінкай гэтай старажытнай і самабытнай нацыі.

Андрэй МДЗІВАНІ,
заслужаны дзеяч мастацтваў БССР,
кампазітар.

●

У газеце «На страже Октября» (6.XI.88) надрукаваны артыкул С. Шкляраўскага «Кому это выгодно?», у якім ёсць і такія словы: «В клубе Союза писателей накануне состоялась встреча родителей и детей, занимающихся в классах с белорусским языком обучения. Там папам и мамам вручали пригласительные билеты на предстоящее... запрещенное мероприятие». Здавалася б, звычайная інфармацыя, упамінанне канкрэтнага факта.

Не прамінуў згадаць гэты выпадак і намеснік міністра ўнутраных спраў рэспублікі К. М. Платонаў («Комсомольская правда», 1988 г., 13 лістапада), які апісвае яго такім чынам: «29 октября, хочу подчеркнуть, в День рождения комсомола, в Доме литераторов во время встречи с писателями на этот же митинг приглашались присутствующие родители с детьми». Для генерал-маёра зусім не мае значэння, што члены Гарадскога бацькоўскага камітэта беларускамоўных класаў Мінска (ГБК) з'яўленне ў часе перапынку двух паперак з машынапісным тэкстам пра мітынг ахарактарызавалі як правакацыйны ўчынак і падкрэслілі, што камітэт да іх не мае ніякага дачынення. Гаварылася таксама пра складанасць сітуацыі ў сувязі з мітынгам, што ніяк нельга разумець як запрашэнне.

Усё гэта неабходна было зрабіць, бо перад пачаткам свята ў будынак імкнуліся трапіць людзі, якія не пажадалі назвацца дзяжурным ГБК, але сказалі, што іх ці то накіравалі, ці яны па ўласнай ініцыятыве хочуць прысутнічаць на «сходзе нефармалаў», на «дыскусіі па нацыянальным» або «моўным пытанні».

Падзеі наступных дзён паказалі, што трывогі членаў ГБК былі не дарэмныя. 1.XI.88 г. а 18-й гадзіне яго прадстаўнікі былі запрошаны ва Упраўленне народнай адукацыі Мінгарвыканкома для гутаркі з яго начальнікам. Размова адбылася. Але, апроч названых людзей, у ёй прынялі ўдзел каля 25 чалавек: супрацоўнікі ўпраўлення і райаддзелаў народнай адукацыі, дырэктары, завучы і настаўнікі мінскіх школ, партыйныя работнікі. Змест «гутаркі» прыблізна наступны: група бацькоў, якая называе сябе ГБК, імкнецца падзяліць дзяцей на белых і чорных, адрывае іх частку ад школы, вяртайцеся, маўляў, па школах і там займайцеся сваёй дзейнасцю. Літаральна ў два наступныя дні па беларускамоўных класах праводзіліся сходы бацькоў з удзелам некаторых кіруючых работнікаў народнай адукацыі, дырэктараў і завучаў школ. На многіх з іх ставілася пытанне аб паўнамоцтвах членаў ГБК. Бацькі выказаліся за існаванне камітэта. 4.XI.88 г. у Мінскім гаркоме партыі невялікім складам партработнікаў горада, супрацоўнікаў згаданага Упраўлення і членаў ГБК абмяркоўваліся ўжо формы сумеснай дзейнасці бацькоў беларускамоўных класаў і прадстаўнікоў народнай адукацыі. Сітуацыя нармалізуецца? Але 5.XI.88 г. на настаўніцкай канферэнцыі Партызанскага раёна г. Мінска з вуснаў дырэктара школы-інтэрната № 3 прагучала літаральна наступнае: маўляў, у 33-м годзе, калі фашысцкая партыя прыйшла да ўлады ў Германіі, стаяла задача заваяваць сабе падтрымку моладзі, для чаго ў школы былі накіраваны найбольш таленавітыя яе прадстаўнікі; нешта падобнае назіраецца сёння ў дзейнасці нефармальных аб'яднанняў. Да іх, дарэчы, імкнуліся залічыць і нас у часе «гутаркі» ва Упраўленні.

Растыражыраваныя ў рэспубліканскім друку матэрыялы пад назвай «На словах і на справе» без указання аўтарства (16.XI.88) даюць дадатковыя падставы для роздуму. Падобна, што выпадак з тым «запрашэннем» на мітынг стаў «ударным фактам». А таму хочацца спытаць: «Каму ж гэта выгадна?» Відаць, выгадна тым сілам, якія арганізавалі масіраваную кампанію дэзінфармацыі і шальмавання на аснове агульных разважанняў, выхапленых з кантэксту фактаў і фраз. Да таго ж, як бачым, у публікацыях асноўны націск робіцца не на арганізатараў сустрэчы бацькоў і дзяцей — ГБК, а то на Саюз пісьменнікаў, то на Дом літаратара. Чаму? Відаць, той хто даваў інфармацыю, не ведаў і не хацеў ведаць сутнасці справы. А, можа, такім спосабам нехта спрабуе сутыкнуць з мэтай раз'яднання арганізацыі, якія знайшлі спосаб супрацоўніцтва між сабой, зрабілі на гэтым шляху першы дастаткова ўдалы крок. Сам жа той «нехта» застаецца пры гэтым убаку.

Члены рабочай групы ГБК:
І. ЧАРНЯЎСКІ, археолаг;
В. ПАЛСЦЮК, інжынер;
М. КІЙКА, эканаміст;
В. РАМАНЦЭВІЧ, загадчык кабінета беларускай мовы і літаратуры МГІУН;
Я. ЦУМАРАЎ, настаўнік;
І. ДЗЯДЗЮЛЯ, навуковы супрацоўнік.

●

З цікавасцю прачытаў артыкул доктара гістарычных навук Г. В. Штыхава ў «ЛіМе» за 11 лістапада. Сапраўды, нам, беларусам, трэба і ведаць гісторыю свайго народа, і ганарыцца ёю. Але мне не зусім зразумела, навошта сёння мяняць сімволіку? Не знаходжу ў гэтым патрэбы.

Наш сучасны Дзяржаўны герб народжаны Вялікім Кастрычнікам як сімвал маладой дзяржавы рабочых і сялян. Ён поўна адлюстроўвае мэты і спадзяванні беларускага народа.

Чытачы «ЛіМа» Ю. Палканаў і М. Пліско ў нумары за 7 кастрычніка лічаць, што «Пагоню» і іншыя сімвалы можна выкарыстоўваць, «каб зрабіць уплыў на самасвядомасць нацыі». А на мой погляд, «колішняя» сімволіка можа распальваць у несвядомай часткі людзей нездаровыя пачуцці.

І. ВОЛКАЎ,
настаўнік.
в. Псуя Глыбоцкага раёна.

●

Прагледзеў дакументальны фільм «Ачышчэнне», у якім ідзе размова аб іску былога пракурора І. Ц. Шахаўцова супраць газеты «Советская культура» і беларускага пісьменніка Алеся Адамовіча, які выступіў з артыкулам у гэтай газеце аб рэпрэсіях часоў культу Сталіна. Так і хочацца спытаць у Шахаўцова, ці змог бы ён у той час выступіць у абарону каго-небудзь невінаватага? Вядома, не. Бо ні суд, ні друк у той час не прынялі б такога іску, а самога істца, вядома, прыбралі б куды трэба. І вось, карыстаючыся галоснасцю, Шахаўцоў узбуджае іск у абарону ката.

Мне ў той час, калі вызвалілі Заходнюю Беларусь ад панскай Польшчы, было толькі 9 гадоў. Але я добра памятаю той нядзельны дзень 17 верасня 1939 года. Чырвонаармейцы раздавалі нам на Міршчыне беларускія газеты, на якіх на першай старонцы быў змешчаны партрэт Сталіна з паднятай рукой. Газеты чыталі з захапленнем, усе былі ўдзячны вялікаму правадыру за вызваленне, за клопаты аб заходніх беларусах. Партрэты Сталіна з'явіліся ў кароткі тэрмін усюды: у школах, хатах-чытальнях, чырвоных кутках. Выразаў з газеты партрэт правадыра і прыклеіў на сценку да шпалераў і я. Многія пачалі маляваць партрэты Сталіна. Я — таксама.

Расчараванне прыйшло ўжо зімой 1940 года, калі сталі лютыя маразы. Пакуль што, вядома, не ў «правадыру». Ува мне кіпела злосць на тых работнікаў НКУС, якія ноччу прыехалі ў нашу вёску Акцявічы Карэліцкага раёна і загадалі Нячаевым, нашым суседзям, збірацца на новае месца жыхарства, у Сібір. Іх абвясцілі кулакамі. Мне шкада было сябра Косціка, майго аднагодка. Але яго не шкада было тым, хто ноччу, па 40-градусным марозе вёз маленькіх дзяцей на станцыю Гарадзея.

Зараз я ведаю, што многія дзяржаўныя і палітычныя дзеячы, военачальнікі, пісьменнікі, тысячы і мільёны простых людзей па волі Сталіна былі знішчаны. І крыўдна, балюча становіцца, калі хтосьці з маіх аднагодкаў і маладзейшых за мя-

Ці абыдземся «дадатковымі мерамі»?

(Працяг. Пачатак на стар. 1).

замен па беларускай мове, а таксама на выпускных курсах пісьмовыя экзамены па беларускай і рускай мовах. На працягу 1988/89 г. дабіцца, каб дзіцячыя дашкольныя ўстановы, размешчаныя ў мікрараёнах агульнаадукацыйных школ з беларускай мовай навучання, працавалі на роднай мове. Адкрыць у БДУ імя У. І. Леніна вячэрняе аддзяленне па спецыяльнасці «беларуская мова і літаратура». Разам з абласным і Мінскім гарадскім упраўленнем народнай адукацыі распрацаваць меры, скіраваныя на поўнае забеспячэнне школ настаўнікамі-беларусаведамі. У бліжэйшыя гады поўнасцю задаволіць школы, ПТВ і тэхнікумы праграмнымі творамі для пазакласнага чытання, дапаможнікамі для факультатыўных заняткаў па беларускай літаратуры.

Уваіісці з прапановамі ў адпаведныя органы аб урэгуляванні заработнай платы настаўнікаў беларускай мовы школ з рускай мовай навучання і настаўнікаў рускай мовы беларускамоўных школ, а таксама аб адкрыцці новага перыядычнага выдання, дадатка да часопіса «Народная асвета» — «Выхаванне і навучанне дашкольнікаў».

З 1989/90 навучальнага года ўвесці ў вучэбныя планы ПТВ і тэхнікумаў беларускую мову і літаратуру як асобныя прадметы. На працягу 2-3 гадоў ажыццявіць паступовы перавод сельскіх ПТВ і саўгасаў-тэхнікумаў на беларускую мову навучання.

Прадугледжваецца таксама шэраг іншых мер, якія скіраваны на тое, каб узняць прэстыж беларускай мовы ў сферы адукацыі і ў грамадстве, абудзіць цікавасць да роднай культуры.

Асноўнай жа сваёй задачай Міністэрства народнай адукацыі лічыць — дамагчыся, каб кожны выпускнік агульнаадукацыйнай школы, прафтэхвучылішча, сярэдніх спецыяльных і вышэйшых навучальных устаноў добра валодаў як беларускай, так і рускай мовамі. Аднак у тым жа самым пункце падаецца і наступная заўвага: «У гэтай рабоце зыходзіць з таго, што ў пытанні аб мове навучання і яе вывучэнні як прадмета недапушчальныя ніякія прывілеі, абмежаванні або прымусы». І гэтая заўвага, на думку многіх удзельнікаў абмеркавання, можа звесці на нішто папярэднюю задачу. Так, доктар філалагічных навук А. І. Падлужны лічыць, што міністэрства «залішне вялікі націск робіць на добраахвотнасць навучання». У адносінах да роднай мовы як прадмета навучання не павінна быць ніякай добраахвотнасці. Загадчык кафедры беларускай мовы педінстытута імя А. М. Горкага М. С. Яўневіч прапанаваў увогуле перагледзець выдадзены ў 60-ыя гады закон аб добраахвотным вывучэнні беларускай мовы ў школе. Гэты пункт гледжання падзяліла і пісьменніца В. Іпатава, якая перакanana, што сапраўднае двухмоўе у нашай рэспубліцы можа ажыццявіцца толькі пры наяўнасці прывілеяў для беларускай мовы.

Пярэчанні выклікалі і пункты, якія прадугледжваюць з 1989 года ўнесці змены ў практыку правядзення выпускных экзаменаў у агульнаадукацыйнай школе, даючы вучням права выбару мовы пры выкананні пісьмовых работ, а таксама ўвядзенне з 1989/90 года вывучэння беларускай мовы у школах з рускай мовай навучання з другога класа. Акрамя таго, была выказана прапанова ўвесці абавязковы ўступны экзамен па беларускай мове ва ўсе сярэднія і вышэйшыя навучальныя ўстановы рэспублікі.

У многіх выступленнях (у прыватнасці, доктара філасофскіх навук У. М. Конана, загадчыка аддзела методыкі беларускай мовы МНА В. І. Протчанкі, настаўнікаў В. А. Кузьміч, М. І. Хілько, Я. А. Цумарава і іншых) адзначалася, што праблем з вывучэннем беларускай мовы не будзе, калі яна стане крытэрыем прафесійнай прыгоднасці ва ўсіх сферах жыцця. А між тым пытанне пра адкрыццё беларускамоўных школ у мерапрыемствах адсутнічае. (Гарана маркуе адкрыць адну такую школу на ўсю сталіцу, але гэта праблему не вырашыць). Адзначалася таксама, што гаворку пра дадатковыя меры па развіцці білінгвізму трэба было распачаць раней на старонках рэспубліканскага друку, той жа «Настаўніцкай газеты». Як вядома, і моўная камісія пры БФК распрацавала цэлую праграму па адраджэнні беларускай мовы. Ва ўмовах галоснасці і дэмакратызацыі гэтая праграма нароўні з «дадатковымі мерамі» патрабуе такога ж усенароднага абмеркавання.

«Змяніць адносіны да беларускай мовы вельмі цяжка, бо абмежавана сфера яе ўжывання», — сказаў у сваім дакладзе М. М. Круглей. І менавіта таму большасць удзельнікаў абмеркавання схіліліся да думкі, што рэалізаваць на практыцы прынцып двухмоўя можна толькі надаўшы беларускай мове статус дзяржаўнай.

Шэраг канкрэтных прапаноў па развіцці білінгвізму ў навучальных установах рэспублікі выказалі галоўны рэдактар часопіса «Беларуская мова і літаратура ў школе» М. М. Шавыркін, прафесар БДУ імя У. І. Леніна Л. М. Шакун, прафесар Гомельскага універсітэта У. В. Анічэнка.

У выступленнях прадстаўнікоў Міністэрства народнай

не выступаюць у абарону Сталіна, падтрымліваюць пазіцыю былога пракурора Шахаўцова.

П. КРУПКО,
электрык Мінскага завода халадзільнікаў.

●

Перш-наперш растлумачым, чаму ліст наш падасца запозненым. Яно і праўда: выкліканы ён сумна вядомай публікацыяй «Эвалюцыя палітычнага невуцтва», якая з'явілася ў нашым друку («Вячэрні Мінск», «Советская Белоруссия», «Знамя юности» і інш.) ужо даўнавата — 22 кастрычніка. Ды справа ў тым, што куды мы ні патыкаліся з гэтым лістом (ці не ва ўсе тыя газеты, дзе была надрукавана «Эвалюцыя...»), нідзе не знайшлі паразумеласці. Таму і звяртаемся нарэшце (са спазненнем, натуральна) у «ЛіМ».

У згаданай публікацыі мы нечакана ўбачылі прозвішча нашага выкладчыка В. Р. Вячоркі. Маючы на ўвазе загаловак, насцярожыліся. А калі прачыталі, што там напісана пра Валянціна Рыгоравіча, дык здзівіліся і абурыліся. У якіх толькі грахах яго не абвінавачваюць, чаго толькі яму не прыпісваюць!

Нам, студэнтам факультэта педагогікі і методыкі пачатковага навучання з дадатковай спецыяльнасцю музыка Мінскага педінстытута імя А. М. Горкага, В. Вячорка чытае беларускую мову. З першых лекцый ён захапіў нас сваёй улюбёнасцю ў родную мову (нават тых нас, хто да інстытута не над- і шанаваў яе). Нам, акрамя ўсяго іншага, вельмі імпануе яго шырокая дасведчанасць, яго энергія, апантанасць любімай справай. Нядаўна ў нас праводзілася атэстацыя выкладчыкаў — ацэнка іх работы студэнтамі. Дык вось па выніках анкетавання Валянцін Рыгоравіч прызнаны адным з самых папулярных выкладчыкаў факультэта.

І апошняе. Аўтары «Эвалюцыі...» пішуць, нібыта пасля таго, як Вячорка перайшоў на выкладчыцкую работу, «яго месца ў аспірантуры тут жа заняла жонка». Даруйце, як гэта магло адбыцца? Жонка В. Р. Вячоркі — матэматык і вучыцца ў аспірантуры пры БДУ імя У. І. Леніна, а сам ён скончыў аспірантуру пры АН БССР.

Горка і непрыемна чытаць у наш час такое пра людзей, якіх паважаеш і цэніш.

Студэнты 3-га і 4-га курсаў
А. ЧАТЫРКА,
Т. ГЛАДКАБАРОДАВА,
В. АРЖАННІКАВА,
М. БЕРСАН,
А. ІВАНОЎ
і іншыя — усяго 88 подпісаў.

адукацыі Л. К. Сухнат і Г. А. Бутрыма вялікае значэнне надавалася прафесіянальнаму, маральна-палітычнаму і духоўнаму вобліку настаўніка роднай мовы, яго ролі ў вырашэнні набалелых праблем. Аднак якое ж было маё здзіўленне, калі, азнаёміўшыся з рашэннем калегіі МНА БССР «Аб выніках правядзення выбараў дэлегатаў на Усесаюзны з'езд работнікаў народнай адукацыі», я даведалася, што на Беларусі не аказалася ніводнага (!) дастойнага настаўніка роднай мовы і літаратуры, каб трапіць у лік 135 дэлегатаў на Усесаюзны з'езд.

А між тым у пастанове калегіі пастаўлена задача: «Выявіць найбольш вострыя і набалелыя праблемы ў дзейнасці органаў народнай адукацыі рэспублікі і даручыць асобным дэлегатам выступіць пра гэта на з'ездзе». Выходзіць, што праблема з вывучэннем роднай мовы альбо не настолькі набалелая і вострая, альбо выступаць па гэтым пытанні будуць людзі, не звязаныя з яго практычным вырашэннем.

Галіна ТЫЧКА,
наш спецкар.

У САЮЗЕ ПІСЬМЕННІКАЎ БССР

«КРЫНІЦА»: ГОД ПЕРШЫ

Як мы паведамлялі, на пасяджэнні прэзідыума праўлення Саюза пісьменнікаў БССР, якое адбылося 22 лістапада, было разгледжана пытанне: «Часопіс «Крыніца» («Родник»). Першыя здабыткі, праблемы, шляхі іх вырашэння». Справаздачу зрабіў галоўны рэдактар выдання У. НЯКЛЯЕЎ. Ён адзначыў, што часопіс прытрымліваецца асноўнай задачы, пастаўленай перад ім, — быць часопісам моладзі і для моладзі. Рабіць гэта не так проста хоць бы таму, што калектыў рэдакцыі невялікі, што не заўсёды можна знайсці патрэбных аўтараў, прыцягнуць да супрацоўніцтва вучоных і г. д. Тым не менш, сказаў У. Някляеў, папулярнасць часопіса расце, аб чым сведчыць і рост яго тыражу (у параўнанні з першым нумарам — у тры разы). Праўда, дзевяць тысяч падпісчыкаў «Крыніцы» — не так і шмат, неабходна прымаць захады па прапагандзе часопіса на беларускай мове, заўважыў прамоўца.

Р. БАРАВІКОВА, гаворачы пра паэтычныя старонкі часопіса, вылучыла публікацыі Л. Дранько-Майсюка і М. Шэлехава. Згадвала яна таксама вершы А. Сыса, А. Мінкіна, І. Багдановіч, М. Скоблы, С. Сокалава-Воюша, адзначаючы іх даволі высокую культуру пісьма, тое, што ў іх прываблівае зварот да мінулага, асэнсаванне гістарычных з'яў, неабыякавасць да таго, што адбываецца ў навакольным свеце. Гаварыла яна і пра раздзел «Спадчына», які, на яе думку, вельмі дарэчы поруч з публікацыямі на сучасную тэму.

Аглядальнік прозы «Крыніцы» Я. ЛЕЦКА адзначыў, што яна ў часопісе не традыцыйная, а мадэрновая, што, відаць, яшчэ якраз і адпавядае сённяшняму маладому чытачу. Цікавыя ў «Крыніцы» матэрыялы, звязаныя з гісторыяй. Я. Лецка расказаў аб анкеце, праведзенай часопісам сярод чытачоў. Паступіла больш за 200 адказаў. І што характэрна: пераважная большасць чытачоў (нават тых, хто чытае «Родник», а не «Крыніцу») выказваецца за вывучэнне беларускай мовы, за наданне ёй статуса дзяржаўнай.

Пра шмат якія тэмы і праблемы піша часопіс, заўважыў В. МЫСЛІВЕЦ, аднак хацелася б, каб публікацыі «Крыніцы» былі больш разнастайнымі ў жанравых адносінах. Ёсць і такое адчуванне, быццам усе матэрыялы напісаны ці праўлены адной рукой.

На думку Б. ЯКАВЕНКІ, публіцыстыка часопіса пакуль што больш журналісцкая, чым пісьменніцкая. Неабходна часцей прыцягваць да выступлення літаратараў, заглыбляцца ў сутнасць праблем.

В. АДАМЧЫК, не пагаджаючыся з Я. Лецкам, падкрэсліў, што проза «Крыніцы» не толькі мадэрновая, але і традыцыйная. Ён гаварыў пра творы М. Клімковіча, А. Наварыча, У. Сцяпана і іншых аўтараў, зарыентаваў іх увагу на тэмы, якія неабходна было б асвоіць.

Н. ПАШКЕВІЧ выказаў меркаванне, што часопісы такога профілю, якім з'яўляецца «Крыніца», патрабуюць іншага разгляду і гаворкі, чым абмеркаванне матэрыялаў па жанрах. На першы план павінны выступаць праблемы журналістыкі і дызайну, у цэнтры гаворкі неабходна ставіць пытанні маралі, захапленняў моладзі — якраз тое, адзначыў Н. Пашкевіч, на што і звяртае пастаянна ўвагу часопіс, з'яўляючыся свайго роду дыяграмай маладзёжнага сэрца.

Узнімаць пачуццё нацыянальнай годнасці, часцей звяртацца да асноў народнай этыкі, якая сугучна новаму мысленню, — у гэтым бачыць адну з першачарговых задач часопіса У. КАЛЕСНІК.

Б. САЧАНКА прапанаваў — каб прывіваць цікавасць да беларускай мовы — друкаваць частку матэрыялаў па-беларуску і ў «Роднику». На яго думку, часопісу не хапае выступленняў сталых, вопытных людзей, іх разважлівай, грунтоўнай гаворкі з моладдзю аб надзённых праблемах.

Справа не ў тым, мадэрновая проза на старонках часопіса ці традыцыйная, заваўжыў К. ШЭРМАН, галоўнае тое, што ў ёй ёсць пэўная дынаміка, адыход ад стэрэатыпаў. Вабіць, адзначыў ён, і знешні выгляд выдання, хоць у апошні час, у сувязі з кепскай паперай, дызайн пагоршыўся.

Засведчыўшы, што суадносіны колькасці экземпляраў беларускага і рускамоўнага тыражоў паказваюць аб'ектыўную карціну становішча з беларускай мовай, А. СІДАРЭВІЧ гаварыў аб найбольш значных матэрыялах мінулых нумароў, аб планах часопіса.

Думкамі аб тым, што зрабіць, каб расла папулярнасць «Крыніцы», падзяліліся таксама Я. БРЫЛЬ, А. СЫС, М. ШЭЛЕХАЎ і Н. ГІЛЕВІЧ, які падсумаваў гаворку.

НАШ КАР.

Да 70-годдзя БССР і Кампартыі Беларусі

ЦУДЫ НА ГАРАДСКОЙ ПЛОШЧЫ

У Мінску закончыліся Дні культуры Гомельскай вобласці. Арыгінальная праграма «Святкуе Гомельшчына», якая доўжылася з 21 па 27 лістапада, завяршылася вялікім канцэртам самадзейных мастацкіх калектываў.

«Што за нечаканае відовішча: казачны кірмаш? Прадстаўленне тэатра батлейкі? А можа, жарты сярод зімы?» — так, напэўна, гадалі многія, хто ў мінулую суботу выпадкова трапіў да Палаца культуры чыгуначнікаў. Падзівіцца было чым. Па плошчы перад палацам прагульваўся маладзенькі хлапчук у акружэнні казачных персанажаў — казла, коніка і пеўніка.

А побач у натоўпе арыгінальна апранутыя непаседлівыя дзяды і цёткі, дзяцюкі і маладзіцы пачынаюць жартаўліва сварыцца і мірыцца, танцаваць і спяваць. Адразу ажыла застылая ад холаду плошча, напоўнілася галасамі: пачуўся веснавы пошчак «салоўкі», зверашчала маслабойка, зазвінелі цымбалы.

Здзіўляе тое, што побач з такімі вядомымі музычнымі інструментамі, як гармонік, скрыпачка, цымбалы, бубен і жалейка, тут чутны былі гукі маслабойкі, качалкі, валакі, шархуноў, лыжак... Тых зусім простых «інструментаў», на якіх калісь «гралі» вясковыя музыкі.

Менавіта такое відовішча перад творчай справаздачай — заключным канцэртам наладзілі ў Мінску самадзейныя майстры з Гомельшчыны.

Мінчане не раз чулі пра арыгінальны народны фальклорны тэатр музычнай камедыі «Жалейка» з Гомеля, але ўбачылі яго многія ўпершыню. Калектыў толькі што вярнуўся з працяглых і паспяховых гастроляў у Індыі. Гэтаму тэатру па традыцыі патрабуецца своеасаблівы «інтэр'ер» — лужок ці бераг ракі, вясковая хата ці гумнішча. Заўсёды чаруе гледача яго прадстаўленне «У купальскую ноч», не парушаюць прыроду народнага фальклорнага тэатра і такія інсцэніроўкі, як «Палескае вяселле», «Тураўская легенда»...

Яшчэ віраваў кірмаш, а скамарохі-зазывалы ўжо запрашалі ўсіх у Палац культуры чыгуначнікаў, дзе свята працягвалася.

Фрагмент вакальна-харэаграфічнай кампазіцыі ў выкананні народнага хору ВА «Беларуськабель».

Фота Ул. КРУКА.

Як мяняецца чысціня вод у палескіх рэчках, так мяняецца і наша жыццё, нараджаюцца новыя звычаі і абрады ў вёсках. Стараюцца захаваць тут вечнае багацце — песню фальклорныя калектывы Слабадскога сельскага клуба Лельчыцкага раёна, вёскі Тарканы Калінкавіцкага раёна, Слабадскога сельскага Дома культуры Светлагорскага раёна, Чырвонабярэжскага сельскага Дома культуры Жлобінскага раёна.

На сцэне палаца з'яўляюцца ўсё новыя і новыя калектывы: фальклорны ансамбль «Ярок» Жыткавіцкага раённага Дома культуры, народны ансамбль танца «Прыпяць» Тураўскага гарадскога Дома культуры Жыткавіцкага раёна, народны харэаграфічны ансамбль «Гомій» Палаца культуры вытворчага аб'яднання «Гомельпрамбуд», народны хор Пакалюбіцкага сельскага Дома культуры Гомельскага раёна.

Самадзейныя артысты Гомельшчыны сустракаліся з рабочымі фабрык і заводаў, арганізацый і ўстаноў. Напрыклад, на працягу трох дзён з 21 па 23 лістапада фальклорны ансамбль «Ярок» і народны харэаграфічны ансамбль «Гомій» выступалі перад працоўнымі вытворчага аб'яднання «Інтэграл», завода грамадзянскай авіяцыі, навучэнцамі СПТВ № 12, агульнаадукацыйных школ №№ 1 і 9, студэнтамі і выкладчыкамі Мінскага інстытута культуры.

На гэтым свяце можна было ўбачыць прыгожыя вырабы з дрэва, гліны, саломы. Словамі цяжка перадаць прыгажосць тых фарбаў, адценняў, узораў, вытканых на ручніках і пасцілках майстрых Веткаўскага, Калінкавіцкага, Рэчыцкага раёнаў — М. Каўтуновай, М. Гаркушы, Г. Верабей, В. Атаман.

Супрацоўнікі музея з Веткі, гэтыя захавальнікі даўніны, прадставілі мінчанам веткаўскі іканапіс, вышыўку, калекцыі кніг і ткацтва, самавараў і званоў.

Свята пазнаёміла нас з багатым суквеццем самабытных талентаў Гомельшчыны, дазволіла мінчанам яшчэ раз пачуць мову палескага краю, зачаравацца меладычнасцю палескіх песень і прыгажосцю народных танцаў.

А. РАДЗІВІЛАЎ.

«Коратка аб набалелым»

Пад гэтай рубрыкай мы мяркуем даваць слова ўдзельнікам Дзён. Спадзяёмся, што нашы госці раскажуць пра тое, што іх найбольш хвалюе, засяродзяцца на нявырашаных праблемах у сферы самадзейнай народнай творчасці.

Слова — культасветнікам Гомельшчыны.

М. ГАРБАЧОВА,
загадчык аддзела культуры Рагачоўскага райвыканкома:

— У першыя гады Савецкай улады за клубнымі ўстановамі трывала замацавалася функцыя асноўнага месца навучання насельніцтва дэмакратыі. У наш час, на маю думку, клубы для шырокіх мас павінны стаць асноўным вучэбным пунктам дэмакратыі і галоснасці. Ніяк не магу пагадзіцца, калі часта чую, што клубу патрэбна дапамога з боку партыйнай або прафсаюзнай арганізацыі мясцовага калгаса ці саўгаса. Прабачце, якая дапамога? Там трэба не дапамагаць, неабходна партыйнай і іншым грамадскім арганізацыям весці ўсю палітыка-выхаваўчую работу з масамі і, адпаведна, самім адказваць за работу гэтай установы.

Народныя промыслы? Увага ім удзяляецца вельмі нязначная, і ніхто ў гэтай праблеме як след не разабраўся. Напрыклад, вырашылі мы стварыць у Гарадзецкім ДК аркестр народных інструментаў, хацелі купіць баян, гармонік, цымбалы, і раптам... нібы скрозь зямлю яны праваліліся, іх нідзе не знойдзеш. У магазінах прапануюць нам драўляныя лыжкі, яшчэ нешта прымітыўнае, і разводзяць рукамі. Але ж аднымі лыжкамі аркестр народных інструментаў не адбарабаніцца.

Г. ШВЕДАВА,
дырэктар Гомельскага абласнога навукова-метадычнага цэнтра:

— Праблемы захавання народных промыслаў востра стаяць перад намі. Па традыцыі мы рэгулярна плануем стварэнне новых народных калектываў, а ў нас часцей за ўсё адсутнічаюць элементарныя ўмовы для работы народных умельцаў. Упэўнена, калі мы жадаем развіваць народныя рамёствы, мы павінны ствараць для іх работы цэлыя цэнтры.

Другая праблема — абыякавыя адносіны на месцах да работнікаў сферы культуры. Невыпадкова, што сёлета з 31 выпускніка, якіх размеркавалі для работы ў культасветустановах нашай вобласці, прыехала ўсяго двое. Канешне, рэха чарнобыльскай трагедыі тут адыгрывае сваю ролю, але трэба прызнаць, што не створана належных умоў працы для маладых юнакоў і дзяўчат. Хвароба, якая жыве не першы год, і невядома, як ад яе вылечыцца.

І яшчэ. Крыўдна, але званне заслужанага работніка культуры БССР каму толькі не дорыцца, але радзей за ўсё прысуджаецца тым, хто працуе непасрэдна ў культуры.

Эстафету прымае Гродзеншчына

У Палацы культуры камвольшчыкаў адбылося ўрачыстае адкрыццё Дзён паказу дасягненняў народнай творчасці Гродзенскай вобласці ў Мінску.

У фестывальнай праграме Дзён, якія праходзяць з 28 лістапада па 4 снежня, — выступленні лепшых калектываў мастацкай самадзейнасці вобласці, камернага хору Гродзенскага педвучылішча і народных ансамбляў песні і танца «Спадчына», «Лідчанка», «Раніца». У Палацы культуры камвольшчыкаў адкрыты выстаўкі дэкаратыўна-прыкладнога і выяўленчага мастацтва, збораў клубаў калекцыянераў. Мінчан і гасцей беларускай сталіцы ўдзельнікі фестывалю запрашаюць на музычны рынг з удзелам ансамбляў народнай музыкі «Лявоны», дзіцячага інструментальнага ансамбля «Жаўрукі». З снежня ў Палацы культуры камвольшчыкаў адбудзецца справаздачны канцэрт лепшых калектываў мастацкай самадзейнасці вобласці.

Надзённыя радкі

Алесь ЛІСІЦЫН

ФУНКЦЫЯНЕРЫ

1. Я

Мне не капае за каўнер.
Я —
ўзаконены функцыянер!
На ўваходзе міліцыянер
казырае: я —
функцыянер!
На стале кіпа розных папер:
я складаю іх —
функцыянер!
Знаю,
ды не прымаю мер,
я —
ўніклівы функцыянер!
У мяне да ўсяго недавер,
я на тое й функцыянер!
Мне не страшны сумлення суд —
я адказнасці не нясу.
Крычыце,
што не трэба цяпер
я —
шматвопытны функцыянер?
Я не вешаю галавы:
ёсць інструкцыі —
я жывы!

2. Мы

Дзе пад шыльдай шырокія дзверы,
там заселі мы —
функцыянеры!
Нам павінны заўсёды верыць.
Мы —
шаноўныя функцыянеры!
Наша слова —
як праведны звон.
Наш загад —
гэта заўтра закон.
Вы маўкліва згаджайцеся,
людзі.
Што мы схочам,
то так і будзе!

3. Пагроза

Вы шляце нам цяпер праклён,
бо паверылі ў перабудовы плён.
Скарачаеце штаты...
Ну што ж,
пачакаем гадоў і сто.
Зберажом на далейшае нервы.
Мы трывушчыя —
функцыянеры!
Нашы дзеткі растуць,
што Атланты,
і разумныя ўсе,
як іх таты,
і прыгожанькія,
нібы мамы.
Кожны з іх —
самы-самы...
Сёння школьнікі і піянеры,
яны —
будучыя функцыянеры.
Папярэджваем:
прыйдзе час,
і яны пераплюнуць нас.
Возьмуць цвёрда уладу ў рукі
нашы будучыя унукі!
Даасушаць яны Палессе,
забароняць матуліны песні.
Зганьбяць матчына светлае слова.
Адракуцца ад роднае мовы...
Планы ўсюды звядуць да валу
І складуць не адну завалу
на дарозе вашай да мэты
(функцыянеры на гэта мэтры!)
Ды наробяць скрозь дэфіцытаў
на машыны і матацыклы,
на запалкі і на каўбасы,
на бялізну і на паласы...
Папярэджваем вельмі строга:
не трывожце нас гэтак доўга!
Незаслужаныя ільготы
саступіце,
і ўсё тут!
Узаконіў іх мудры Сталін.
А вы хочаце,
каб аддалі
іх за так мы і без нічога!
Лепш пабойцеся,
грэшныя,
бога!
Ну якія вы гуманісты?
(Сярод нас жа ёсць камуністы!)
Так не дбаюць пра чалавека!

4. Голас народа

«Ёсць цвікі і труна?
Робім века!»

Экалогія: праблемы, сітуацыі, канфлікты

Міхась ВЫШЫНСКІ

Чым дыхаеш, горад?

ЖЫЦЦЁ забіваюць не толькі са зброі. Нячутна, павольна, знешне нібы непрыкметна, але няўхільна забіваюць яго дымнымі «стрэламі» з труб цеплацэнтраляў, хімічных і нехімічных заводаў, атрутай выхлапных труб аўтамабіляў. І гэта не проста метафара, а бязлітасная рэальнасць.

І вось камандзіроўка ў Магілёў—горад, які вядомы на ўсю краіну не толькі сваёй прамысловай прадукцыяй, але і на рэдкасць забруджаным паветрам.

Паводле расказу Святланы Пятроўны Рудневай, начальніка рэспубліканскага цэнтра па кантролі за забруджваннем атмасферы, і Міхаіла Іванавіча Стукалава, старшага інспектара па ахове атмасфернага паветра па Магілёўскай вобласці, у гэтым горадзе сярэднегадовы выкід таксікатаў у тры разы перавышае нормы МДК (межы дапушчальнай канцэнтрацыі).

Магілёўскія медыкі (скажам, Л. М. Забіран і І. В. Лесечка, галоўныя ўрачы гарадской і абласных дзіцячых бальніц) звязвалі павелічэнне анкалагічных, сардэчна-сасудзістых, кішэчных і алергічных захворванняў з тэхнагеннымі і антрапагеннымі забруджваннямі экалагічнага асяроддзя.

Мы нярэдка гаворым, што маральная вышыня чалавека (як грамадства ў цэлым) вымяраецца яго адносінамі да жанчыны. Духоўная вышыня кожнага грамадзяніна вызначаецца, на маю думку, і адносінамі яго да прыроды, да сваёй прамаці-зямлі. Экалагічная культура, выхаванне яе ў чалавеку сталі найважнейшым клопатам нашага часу. Тут у нас адна альтэрнатыва, адзін выбар: гарманічнае супрацоўніцтва з прыродай. Усе з гэтым згодны, ды, на жаль, часцей на словах. На справе ж пераважаюць эгаістычна-прагматычныя мэты. Найперш у такіх незычліўцаў прыроды, як чыноўнікі-бюракраты. І, вядома ж, многіх гаспадарнікаў. Яны схіляюць галовы перад яго «вялікасцю планам», перад матэрыяльнымі прыбыткамі, як не моляцца на іх, нават калі ўсё гэта абыходзіцца дарагой цаной—здароўем горада, яго жыхароў.

Пра гэта ў свой час пісала «Літаратура і мастацтва» («ЛіМ», «Аперацыя комін», 11 мая 1984 г.). Пра якія канкрэтныя факты гаварылася ў артыкуле? Ці змянілася што да лепшага за чатыры гады? Гэтыя пытанні займалі-турбавалі мяне. Тым больш, што Магілёў — горад, які ў красавіцкай 1988 г. пастанове ЦК Кампартыі Беларусі «Аб мерах па паляпшэнню экалагічнай абстаноўкі ў г. Наваполацку», названы другім, пасля Наваполацка, небяспечным па экалагічнай сітуацыі.

Напачатку дзве лічбы, названыя С. Рудневай: з усіх 99 буйных і дробных заводаў і прадпрыемстваў Магілёва — 68 небяспечныя ў экалагічных адносінах, «ціхія забойцы» прыроды, а, значыць, і людзей. Пра пяць з іх гаварылася ў згаданай публікацыі «Аперацыя комін»: завод штучнага валакна імя Куйбышава (ЗШВ), хімкамбінат «Зара», аўтазавод імя Кірава, камбінат будаўнічых матэрыялаў і металургічны завод імя Мяснікова. Два з іх — ЗШВ і металургічны завод, як пісалася ў артыкуле, — атручвальнікі з атручвальнікаў. Хоць, праўду кажучы, і астатнія прадпрыемствы не адстаюць у гэтай сваёй ганебнай справе.

Што асабліва абурыла аўтара «Аперацыі комін» на тым жа заводзе штучнага валакна? Чытаю: «У мінулым годзе завод неаднойчы палохаў Магілёў сваімі выкідамі серавугляроду і серавадароду. У розных кутках горада былі зафіксаваны асабліва небяспечныя канцэнтрацыі гэтай атруты». Аўтар заўважыў, што шкодныя дымы на прадпрыемстве ачышчаюцца толькі на ўчастку віскознага валакна. У іншых жа цэхах — дзе вырабляюць віскозную тэкстыльную нітку, цэлафан, абалонкі для сасісак — неачышчаны дым выпускаецца проста ў паветра. Гэта недзе каля чатырох тысяч тон серавугляроду і серавадароду ў год.

А цяпер? Ідучы да завода імя Куйбышава, яшчэ здаля заўважыў на яго тэрыторыі як не цэлы лес рознакаліберных камінoў. Над адным, самым высокім комінам цеплацэнтралі, трапятаўся бухматы і даўжэзны «лісіны хвост». Было ціха, і дым прыгожымі хмарамі слаўся над вуліцамі, жылымі дамамі. Тут дарэчы ці недарэчы згадалася недзе прачытаная нататка пра тое, што сёння насіць вусы і бараду небяспечна—у іх актыўна асядаюць розныя паветраныя аэразолі, якія, натуральна, удыхаюцца гаспадаром такой акрасы. Згадалася і другое: атрутнага дыму, хімічных злучэнняў не вытрымлівае, крышыцца нават камень. Што ўжо тут гаварыць пра жывы арганізм, такі чуйны, датклівы. Да дымнай атруты немагчыма прыстасавацца, звыкнуцца з ёй.

—Зноў? Ох, ужо гэтыя праверальшчыкі, карэспандэнты, — сумна заўздыхала сакратарка. — Усё да нас, усё чэпляцца... А завод як завод—не горшы ў аб'яднанні «Хімвалакно»... А мо і лепшы: мы хоць больш-менш натуральны шоўк выпускаем. Каб не новае аб'яднанне, спакайней было б...

«Ну вось: старая песня,—падумаў я. — Ці першы раз даводзіцца чуць такое ад службовых асоб розных рангаў,—нястрымнае жаданне прыхаваць праўду, абараніць гонар свайго прадпрыемства, хоць ён добра-такі падмочаны, скампраметаваны. Не імкненне разабрацца ў сутнасці справы, каб яе палепшыць, а звальваць віну на другія прадпрыемствы, другія службовыя асобы. Цікава, што скажа, як павядзе сябе дырэктар завода?»

—Дык не ў валакне справа, паважаная,—у таксікатах, што суправаджаюць яго выраб, выкідваюцца ў паветра,—не стрываў я, з прыкрасцю падумаўшы, як, відаць, прагне тут спакою кіраўніцтва, таго, што мяжуе са злачынным раўнадушшам да свайго і чужога здароўя.

—Таксікаты? Пра што гэта вы?—здзіўлена пырхнула падмаляванымі брывамі дзяўчына. —Але, пачакайце... Міхаіл Андрэевіч (ён сёння ў нас за дырэктара) вам усё раскажа...

Заходжу ў кабінет Міхаіла Андрэевіча Цітова, галоўнага інжынера ЗШВ імя Куйбышава. Яшчэ на паўдарозе да стала мяне ўвішна перастрэў сярэдняга росту чалавек, ветлівы, інтэлігентнага выгляду.

— А ведаеце, у нас на заводзе нядаўна пачаў дзейнічаць новы цэх,—адразу, як толькі пазнаёміліся, з непрыхаванай радасцю загаварыў М. Цітоў,—цэх рэгенерацыі серавадароду, проста—газаачыстка. Уявіце: прадукцыі яна не вырабляе, а... ўлаўлівае яе з паветра. Злоўленыя шкодныя выкіды перарабляюцца ў зыходную сыравіну і адпраўляюцца на паўторнае выкарыстанне.

—Значыць, задача новай газаачысткі адна—ахоўваць прыроду ад таксічных выкідаў з іншых вытворчых пляцовак?

—Так,—адразу падхоплівае Міхаіл Андрэевіч,—ачышчаць забруджанае паветра. Агульны кошт газаўстаноўкі—14 мільёнаў рублёў...

Што і гаварыць, такая навіна была для мяне зусім нечаканай. Але неўзабаве яна пачала ліняць, цьмець.

—Першы комплекс цэха па ачыстцы паветра ад серавадароду трэба было ўключыць у работу яшчэ летась,—працягваў галоўны інжынер,—але будаўніцтва аб'екта было сарвана, доўга значылася ў спісе другарадных. Як у заказчыкаў (ВА «Хімвалакно», генеральны дырэктар т. Яфанаў), так і ў падрадчыкаў (будтрэст № 12, кіраўнік т. Аверкін). Толькі сёлета ў красавіку газаачыстка пачала дзейнічаць.

—Міхаіл Андрэевіч, чатыры гады назад, як пісаў мой калега, ваш завод выкідваў у неба штодня 25 тон атруты. Што ж за гэты час змянілася?

—Многае. Вось самі разважце: з прадзільнага цэха і цэха шыцця, якія абслугоўвае наша газаачыстка, раней вылятала ў комін за год каля 500 тон серавадароду, цяпер з іх 150 тон мы ўлоўліваем.

—Выходзіць, усяго трыццаць працэнтаў?..

—Так. Астатнюю частку з цягам часу мы таксама абясшкодзім.

—Так то яно так, але калі, Міхаіл Андрэевіч, пачне працаваць другі комплекс газаачысткі?

—Думаю, у наступным годзе. Ён прызначаецца для ачысткі паветра яшчэ аднаго таксіката серавугляроду. Нагрузка на гэту газаачыстку будзе яшчэ большай. Віскозна-тэкстыльныя, цэлафанавыя цэхі і цэхі сасісачнай абалонкі за год выкідваюць яго ў паветраны акіян аж 2300 тон. На жаль, і тут газаачыстка будзе няпоўнай—прыкладна працэнтаў на 65. Тут таксама трэба мяняць маральна і тэхнічна састарэлыя машыны на навейшыя. Але распрацаваць абсталяванне, якое найбольш поўна адпавядала б патрабаванням сённяшняга дня, нялёгка. Усе гэтыя работы запланаваны Мінхімпромам і закончацца да 1995 года.

—Вось як?! Праз сем гадоў? А пакуль...

—А што ж вы хацелі? Аб'ём работы такі, што хоць спаць не кладзіся. Цяпер нашы шкодныя выкіды на горад складаюць чатыры з паловай працэнты ад усіх таксічных выкідаў гарадскіх прадпрыемстваў. Словам, у нормах МДК. Перавышэнне можа здарыцца пад час непагадзі, і то на нашай тэрыторыі, на санітарна-ахоўнай зоне.

—Санітарная зона?! Якая яна ў вас, санітарная зона?

—Невялікая. Не хапае вольнай зямлі, не тое што на галоўнай пляцоўцы ВА «Хімвалакно». Завод наш як не самы стары ў Магілёве, а праектанты так спланавалі новыя мікраёны, што прадпрыемства проста ўрасло ў горад. Аднак, думаю, нам удасца пашырыць санітарную зону яшчэ на адзін кіламетр. Для гэтага прыйдзецца знесці драўляныя дамы на суседняй вуліцы. Для іх жыхароў мы пабудавалі ўжо 192-кватэрны жылы дом.

Тым спякотным маёвым днём я пабываў і на самім вытворчым аб'яднанні «Хімвалакно», у якое ўваходзіць «шаўковая фабрыка».

Прысеў у зялёным скверыку, задумаўся: што я ўрэшце ведаў пра гэтае хімаб'яднанне? Тое, што яно прадпрыемства новае, пабудавана ў сямідзесятых гадах. Але ўжо славутае і ў нас, у Беларусі, і за межамі яе. Успомніў артыкул «Советской Белоруссии» «Смог па-магілёўску» менавіта пра тое, як забруджвае атмасфернае паветра «Хімвалакно», і гнеўную водпаведзь на крытыку сталічных журналістаў на старонках «Магілёўскай праўды» генеральнага дырэктара ВА «Хімвалакно» І. Яфанава і першага сакратара гаркома КПБ У. Фурсава. Даволі хутка, аператыўна выступілі. (Вось бы такой увішнасці ім у вырашэнні экалагічных праблем горада!) Высокапасадныя асобы з ледзь прыхаваным гневам абвінавачвалі аўтараў артыкула «ў перабольшанні фактаў».

Але ж факты — упартая рэч. Хіба не былі сарваны работы па стварэнні санітарнай зоны вакол аб'яднання? Адпавядае ісціне і тое, што «Хімвалакно» сістэматычна атручвае паветраны басейн у Магілёве.

(Заканчэнне на стар. 13).

Якой будзе наша літаратура заўтра! Што спрыяе і што замінае творчаму і грамадзянскаму станаўленню літаратурнай моладзі! Гэтыя пытанні ніколі не выпадалі з поля зроку нашай пісьменніцкай арганізацыі. Чарговы пленум праўлення СП БССР, які мае адбыцца ў снежні, якраз і прысвечаны праблемам маладых. Да гэтай падзеі мы прымеркавалі палемічныя нататкі Г. Каржанеўскай і спадзяёмся прадоўжыць гаворку ў наступным годзе.

Галіна КАРЖАНЕЎСКАЯ

ЗАБЫТАЕ ІМЯ,

або Роздум пасля аднаго вечара

Палемічныя нататкі

НА ВЕЧАРЫ знаёмстваў у Доме творчасці «Іслач» выступалі пісьменнікі з Ленінграда. Яны расказвалі пра рознае і па-рознаму. Як інакш? У кожнага свая біяграфія, свая творчая індывідуальнасць. Але адна рыса зблізкала іх — непадобныя — выступленні, надавала ім асаблівую прывабнасць: усе яны згадвалі пра сваіх літаратурных настаўнікаў. «Мой стары», «нашы старыя» — з гонарам і непадробным замілаваннем вымаўлялі яны. У «старых» былі энцыклапедычныя веды і фантастычныя бібліятэкі, былі дзівацтвы — зусім даравальныя, быў пісьменніцкі аўтарытэт. Яны рабілі крытычныя разборы твораў, спрыялі іх друкаванню, давалі чытаць кнігі са сваіх бібліятэк, а здаралася — і грошы, нават збіралі выхаванцаў у сябе дома. Паасобку ўсё гэта як быццам рэч звычайная. Галоўны ж вынік — стварэнне творчай атмасферы, нябачнай, але асязальнай ауры, у якой фарміраваўся і выспяваў паўнацэнны талент.

Расказвае празаік Ніна Катэрлі. Калі выйшла ў свет яе першая кніга, пазваніў Веніямін Каверын. Ён выгаварыў дэбютантцы за два ўключаныя ў змест апавяданні, якія яму не падабаліся і, на яго погляд, псавалі кнігу. Назаўтра зноў пазваніў, каб суцешыць: маўляў, не бяры да галавы. Вось Тынянаў калісьці так мог зазлаваць, што шпурляў рукапіс на стол, і лісткі рассыпаліся па падлозе.

У Каверына, прыкмячаю я, таксама быў НАСТАЎНІК... Што ж, Ленінград —горад даўніх культурных традыцый, а гэта павінна дабратворна ўплываць і на літаратурныя норавы. Я слухала ленінградцаў з міжвольнай зайздрасцю, з марным намаганнем прыпомніць, каго б я ці мае аднагодкі маглі назваць «сваім старым». На жаль, нямногім пашчасціла зведаць той духоўны кантакт і далікатную апеку, якія і з'яўляюцца сутнасцю настаўніцтва.

«Я ніколі не бачыў, каб Купала хадзіў адзін — вечна з ім цэлы хвост маладых. (...) Твар шчаслівы, харошы...» — успамінае Янка Скрыган. А вось яшчэ адно сведчанне — Канстанцыі Буйло: «Часта прысылаў ён мне лісты, прасіў даць больш вершаў. (...) Пісаў, што працуе над маёй кніжкай з такім жа замілаваннем, як над сваёй. Гэта акрыляла мяне, дапамагала пісаць. Я. Купала ставіўся так да ўсіх паэтаў, якія працавалі пад яго кіраўніцтвам».

«Радасна ўспамінаць добрых і чулых людзей, якія шчодра дзяліліся сваімі ведамі, вопытам, цяплом свайго сэрца», — пісаў Аркадзь Маўзон аб рэжысёры тэатра імя Коласа М. А. Міцкевічу. Для Янкі Сіпакова такім чалавекам быў Сяргей Дзяргай. Яго эсэ з простай і паважлівай назвай — «Сяргей Сцяпанавіч» — гэта даніна ўдзячнай памяці, словам сплачаны доўг. Чым яшчэ, акрамя Памяці, можна аддзячыць настаўніку?

Ёсць, ёсць і ў нас пісьменнікі, да якіх хінецца моладзь. Хацелася б прывесці іх імёны, ды, баюся, усіх не назавеш, а выстройваць «абойму» па грамадскай вазе і вядомасці, як гэта часта робіцца, будзе недарэчы. Хай яны даруюць мне...

І ўсё ж у сённяшняй іерархіі «ўзростаў, заслуг, пасад і званняў» (С. Кавалёў) маладым няўтульна, зябка, і яны досыць крытычна ставяцца да парнаскіх жыхароў. Яны інтуітыўна адчуваюць, хто толькі пачынае цвярдзець, а хто забранзавеў канчаткова, а значыць, прыхінуўшыся, аб яго можна лоб пабіць. На жаль, менавіта ад апошніх залежаць і літаратурнае надвор'е, і нават — непрадказальным чынам — чалавечыя лёсы.

У лістах, што прыходзяць у рэдакцыю, падчас выказваецца затоеная, а то і адкрытая крыўда на старэйшых. Ім, маўляў, спрыялі папярэднікі, а мы, чаму мы не маем падтрымкі? А дзе крыўда, там і злосць, там і абразы. Сталыя, заслужаныя ў сваю чаргу не могуць зразумець: адкуль пратэст, адкуль непавага, за што? Нічым, здаецца, сябе не заплямілі ў застойны час, а толькі «сабралі маральны і матэрыяльны ўраджай» (У. Гусеў, «Октябрь», 1987, № 9). На думку гэтага ж крытыка, у літаратурным жыцці, як і ў самой літаратуры, ёсць ідэальныя героі, а ёсць вечна вінаватыя. Сёння ідэальныя героі аб'явілі, што яны — «заўсёдныя пакутнікі, хаця ніхто не ведае, дзе, калі і за што яны пацярпелі».

На словах, асабліва з трыбуны, і клопат пра літаратурную змену, і разуменне таго, што будучыня літаратуры нараджаецца сёння. На справе — насцярожанасць, непрыманне незалежнасці думак і меркаванняў, селекцыя па свайму густу і жорсткі табель аб рангах. Гэта, аднак жа, мала адпавядае сённяшнім пераменам і зусім не адпавядае грамадзянскай пазіцыі нашых старэйшых таварышаў, іх асабістай мужнасці ў справах дзяржаўных.

«Калі гаварыць аб адносінах да маладых, то мы адчуваем нейкую, бюракратычную па паходжанні, нелюбоў да сябе і недаверлівасць», — піша празаік з Арэнбурга А. Красноў («ЛО», 1988, № 4). Задумваюцца і пра лёс саракагадовых. Чаму яны «так цяжка і з такімі стратамі ішлі і ідуць да сваёй сталасці?» — пытаецца Ст. Золатцаў («ЛГ» ад 3.08.88 г.). Аўтар прыходзіць да вываду, што віной усяму — раўнадушша.

Я цытую, як вы заўважылі, рускіх літаратараў: яны першымі апаматаліся і забілі трывогу, не жадаючы, каб наступнае пакаленне вырасла «тщедушным и слабосильным».

Было б няслушна з майго боку выводзіць усе праблемы маладой літаратуры з адсутнасці цесных кантактаў паміж пакаленнямі. Усё куды складаней! Можна назваць з дзесятак яркіх імён у нашай літаратуры і давесці: з імі ніхто не няньчыўся, яны сталелі, мужнелі самі, талент заўсёды праб'е сабе дарогу і г. д. Так, прабіваліся і будуць прабівацца — як парасткі з-пад асфальту. Ды чагосьці істотнага ўсё ж не ставацьме творчаму жыццю. Хто не меў настаўнікаў, вельмі верагодна — не будзе мець і вучняў...

Аднойчы на бюро творчай секцыі пайшла гаворка аб тым, каб прыняць у СП маладога літаратара з горада N. «Але ж ён не звяртаецца да нас, — сказаў старшыня секцыі. — Што мы, шукаць яго павінны?» Паспрабавала запярэчыць: пры Мележы, кажу, шукалі, я ў свой час таксама нікуды сама не звярталася. Мае словы павіслі ў паветры. І сапраўды: калі тое было — пры Мележы!.. Цяпер іншыя правілы гульні. Не хочаш — не гуляй...

Факт нібыта дробны, прыватны. Але як рака складаецца з кропель, так літаратурнае жыццё—з такіх вось і іншых фактаў.

Што і казаць, дзесяцігоддзі грамадскага спаду не надта развівалі пачуццё локця (і гэта тычыцца не толькі творчага асяроддзя).

Папярэднія, сталінскія часы — часы ўсеагульнай падазронасці, страху і даносаў — яшчэ менш спрыялі кансалідацыі пакаленняў. А прагалы ў шэрагах інтэлігенцыі — хіба яны пройдуць бясследна? З сумам даводзіцца канстатаваць, што такія паняцці, як велікадушнасць, высакароднасць, становяцца амаль архаічнымі ў нашым жыцці.

Пра пакаленне, праглынутае застоем, усё часцей пішуць прадстаўнікі гэтага пакалення — саракагадовыя. Тыя ж, з чыёй ласкі яны і дасюль ходзяць у хлапечых штоніках, у большасці сваёй робяць выгляд, што нічога не адбылося. Богу — богава, а кесару — кесарава... Тоўсты часопіс «Дружба народов» надрукаваў, нарэшце, вершы Алеся Разанава. Чым не падарунак да «круглага» юбілею?

Мяркуючы па ўсім, ці не тое самае чакае і тых, хто ідзе за намі. Акрамя непамерных амбіцый і непаважлівасці з боку «Тутэйшых», даўно б ужо пара было прыкмеціць чалавечую і творчую драму ненармальна доўгай, вымушанай маладосці. Замест гэтага, праследуючы нейкія свае мэты і задачы, іх робяць казырнай картай у групавых звадах. А што ж самі «Тутэйшыя»? Як яны, адстойваючы нацыянальныя ідэі, праяўляюць сябе ў літаратурным побыце, як адносяцца да таварышаў па пяру?

Сам факт стварэння таварыства, пра што многа пісалася, сведчыць пра цяжкасці росту і фарміравання маладой літаратурнай змены. Канфліктная сітуацыя ўзнікла найперш паміж імі і апаратам Саюза пісьменнікаў, што звязана з няпэўным статусам «Тутэйшых», іх паўафіцыйнасцю. Наступ на бастыёны СП быў рашучым, але беспаспяховым. І тады «Тутэйшыя» сваю нерастрачаную энергію не доўга думаючы накіравалі на маладых літаратараў. (Глядзіце публікацыю А. Казловіча ў «ЛГ» за 10 жніўня г. г.) Іх літаральна выводзяць з сябе «бязлікія кнігі, салідныя партфелі» і нават... лёсы (?!). Маўляў, занадта гладзенькія, падобныя. І то праўда: цяпер жа не ездзяць «варанкі», адкуль тут узяцца такому каштоўнаму для творцы драматызму? Калі ж пад «гладзенькімі лёсамі» маюцца на ўвазе больш-менш спрыяльныя ўмовы для друкавання, то гэта яшчэ не падстава для праведнага гневу. Акрамя таго, ненавідзячы канфармізм, зусім неабавязкова блытаць вынікі з прычынай, шукаць «стрэлачніка» ды пускаць у абіходак такія каларытныя слоўцы, як «прыкарытнікі» ці «литературные прихлебатели». У падобных выказваннях мне бачыцца не толькі ўласцівы юнацтву максімалізм, колькі праявы негатыўнай нацыянальнай рысы, якая выяўляецца ў празмернай рэўнасці да суседа, калегі, супрацоўніка-суайчынніка...

Што ж да «бязлікіх кніг», то яны існавалі ва ўсе часы — як выгадны фон для кніг адметных, яркіх. Дык навошта ўжо так размахваць кулакамі? Зрэшты, у такіх паводзінах няма нічога дзіўнага. Калі належнае прыходзіць позна, гэта спараджае комплексы і агрэсіўнасць, скажу болей — жорсткасць. Няма засцярогі, каб не ўкусіць хаця «грудзі мамкі нашай» у дачыненні да мэтраў, няма звычайнай чалавечай далікатнасці. І хоць прачулае пушкінскае слоўка не да ўсіх можна аднесці, але ж галоўнае — што кім зроблена як творцам. Кожнаму і заўсёды трэба памятаць: у роднай літаратуры былі дасягненні да нас, будуць і пасля нас. І яны ўжо выспяваюць — непрыкметна і нябачна, каб аднойчы матэрыялізавацца і ўзрадаваць.

Выйшлі нарэшце кніжкі Анатоля Сыса і Адама Глобуса, светлыя, пранізлівыя вершы друкуе Соф'я Шах (вось каго прынялі бы ў СП без кнігі!), з гітарай ідзе ў класы і аўдыторыі Сяргей Сокалаў-Воюш, чорны хлеб крытыкі мяняе на *«пшанічную» прозу* Сяргей Дубавец... Жыццё працягваецца.

Гадоў пяць таму на Каралішчавіцкім семінары мне давялося разглядаць вершы маладога паэта з «глыбінкі». Узровень іх мяне прыемна здзівіў. Я гаварыла, памятаю, пры абмеркаванні, што гэта гатовы рукапіс, што яго можна хоць сёння здаваць у выдавецтва. Мае словы аўтар успрыняў без асаблівага энтузіязму. Не выключана, што ён ужо меў горкі вопыт пачаткоўца. Ці піша ён зараз? Дзе друкуецца? Ці дайшла справа да выдавецтва? Я не запомніла яго імя.

Да маладых без паблажлівасці

Яшчэ заўчора «Тутэйшых» многія не прызнавалі, учора ім не надта верылі, і таварыства заняло наступальна-абарончую пазіцыю ў адносінах да Саюза пісьменнікаў. Сёння лёд непаразуменняў на вачах растае. І прадстаўнік «Тутэйшых» Адам Глобус, спаважна, як і належыць сур'ёзнаму літаратару, уключаецца ў *размову са старэйшымі пісьменнікамі* на пасяджэнні сакратарыята праўлення СП. Пасяджэнне гэтае было прысвечана абмеркаванню маладой паэзіі, што надрукавана на старонках часопіса «Маладосць», выйшла асобнымі кніжкамі ў бібліятэцы гэтага часопіса. У абмеркаванні ўдзельнічалі Максім Танк, Янка Брыль, Ніл Гілевіч, Васіль Зуёнак, Пятрусь Макаль, Анатоль Грачанікаў, Яўгенія Янішчыц, Яўген Міклашэўскі, Любоў Тарасюк, Валянціна Аколава, а таксама Тамара Чабан, якая зрабіла грунтоўны аналіз маладой паэзіі часопіса.

Толькі на працягу апошняга года на старонках «Маладосці» было каля дваццаці дэбютаў. Побач з колькасным заўважаецца і якасны рост. Маладыя паэты выходзяць да новых гарызонтаў, у іх творах заўважаецца, па словах Т. Чабан, імкненне спалучыць далучанасць да гісторыі з будаўніцтвам уласнага ўнутранага свету, глыбіннае падключэнне да нацыянальнай і сусветнай гісторыі. Ад*нак моўная праблема і гістарычная тэма*тыка робяцца ўжо амаль данінай модзе. Адсюль узнікае аднастайны характар лірычнага героя, раздваенне асобы паэта і яго лірычнага «я», што асабліва небяспечна на пачатку творчага шляху. Гэта загана не толькі маладой паэзіі. У часопісе друкуюцца падборкі і паэтаў старэйшага пакалення. І часам здараецца, што вершы члена СП ніжэй па мастацкаму ўзроўню за творы пачаткоўцаў. Канечне, узрост не заўсёды адпавядае меры таленту. Здараецца, што менавіта на пачатку творчага шляху паэт стварае свае найлепшыя творы. І таму многія лічаць, што дзяліць паэзію на маладую і немаладую—неправамерна. Гэта стварае сітуацыю залішняй паблажлівасці да твораў дэбютантаў. Магчыма, адсюль і ўражанне, што часам на старонках часопіса замнога паэзіі. Як мала каму патрэбны тавар *«у нагрузку»* ўспрымаюцца зазвычай так званыя «юбілейныя падборкі». Дзіўнае ўражанне пакідае і рубрыка «У лучнасці братняй», бо ў ёй адсутнічае прынцыповы адбор твораў для перакладу паводле іх мастацкіх вартасцей.

Рэальнай падтрымкай пачынаючым літаратарам стала бібліятэчка часопіса. Тры першыя зборнікі, якія выйшлі ў гэ*тай серыі, былі прыхільна сустрэты чыта*чом. Праўда, і старэйшыя пісьменнікі, і самі прадстаўнікі «Тутэйшых» пагадзіліся з тым, што першы зборнік паэзіі «...І надзея, і лёс, і ўспамін» атрымаўся не надта якасным і значна прайграе ў параўнанні са зборнікам прозы «Жнівеньскі праспект» і кніжкай А. Сыса—«Агмень». Чацвёртая ж кніжка бібліятэкі знаёміць нас... з прозай сталага ўжо пісьменніка У. Саламахі. Рэдкалегія часопіса сцвярджае, што так сталася з-за адсутнасці твораў маладых. Парадаксальная сітуацыя, ці не праўда? З аднаго боку — маса дэбютантаў, новых яркіх імёнаў, а з другога — аказваецца, у бібліятэчцы няма чаго друкаваць. Думаецца, што наўрад ці паверыць чытач, пазнаёміўшыся з запамінальнымі падборкамі В. Куртаніч, А. Дэбіша, Л. Рублеўскай, што з твораў гэтых паэтаў нельга скласці аднаго цікавага зборніка, калі ўжо ў іх не хапае вершаў на асобную кніжку. Ды, акрамя паэтаў, ёсць яшчэ маладыя празаікі, драматургі, перакладчыкі, урэшце крытыкі і даследчыкі літаратуры. Да таго ж нават у 20—30-ыя гады, калі ў краіне адчуваўся недахоп паперы, творы маладых паэтаў не друкаваліся ў падбор. Боязна, каб не стала гэтая доўгачаканая бібліятэчка, заснаваная для публікацыі твораў маладых літаратараў, звычайным *сродкам для разгрузкі перапоўненых* «заляжалым таварам» рэдакцыйных партфеляў. І тады зноў усё вернецца на кругі свае. Рэдакцыя будзе сцвярджаць, што ў маладых няма чаго друкаваць, маладыя ж будуць скардзіцца, як і раней, што ў бібліятэчку не прабіцца — чарга на два-тры гады наперад...

А тым часам у серыі «Бібліятэчка часопіса «Маладосць» на падыходзе чарговая кніга. Цікава, чые ж творы ў ёй будуць надрукаваны?

Г. КАЗІМІРЧЫК,
наш кар.

Крытыка, бібліяграфія

Алесь ЖУК

Аб стратах і надзеях

Роздум над апавяданнем Анатоля Кудраўца

АПАВЯДАННЕ Анатоля Кудраўца «Пахахуцікі», змешчанае ў чэрвеньскай кніжцы часопіса «Полымя» за гэты год, успрымаецца як востры і балючы зрэз па жывым. Гэты боль у многім абумоўлівае і стылістыку твора, яго пабудову, расстаноўку і паказ характараў. Узнікае адчуванне, быццам жыццёвыя сітуацыі ўзяты жыўцом з рэальнага жыцця і перанесены на старонкі мастацкага твора. Жыццё, якім жывуць сёння мільёны людзей, у якім нараджаюцца, у якім паміраюць, у якім кахаюць і спадзяюцца на лепшае. Яно, чалавечае жыццё, кароткае. Мы прывычна гаворым, што яго нельга напісаць на чарнавік, а потым падправіць і яшчэ раз пражыць у чыставым варыянце.

Герой апавядання — звычайны вясковец, потым гараджанін — у тым узросце, калі жыццё ўжо пражыта, калі чалавеку засталося проста радавацца, што бачыць святло і сонца, што жыве. Ды і перамена ў Рыгоравым жыцці тыповая для многіх людзей ягонага ўзросту: наступае горад на вёску, даводзіцца рабіцца гараджанамі. Не хочацца гэтага Рыгору, цягне ён, марудзіць, хоць і разумее, што нічога не пераменіць гэтым. Не ён першы і не ён апошні.

У горадзе ўтульнае і спакойнае жыццё, на першы погляд, пачалося ў Рыгора з жонкай Надзяй: кватэра чатырохпакаёвая, жывуць пры сыне і нявестцы, з маленькай унучкай—радасцю, уцехай, вечным прыемным клопатам. Ідэальны варыянт і для бацькоў, і для дзяцей. Але раю не адбылося.

Тут, у сваёй ужо кватэры, за знешняй ласкавасцю, праступілі ў нявесткі Лены раней прыхаваныя рысы характару — эгаізм, чэрствасць, грубасць, абыякавасць не толькі да старых, але і да свайго бязвольнага Жоржа, з якім тым не менш прыжыла двух дзяцей, паспяхова карыстаючыся дапамогай ягоных бацькоў, таго ж Рыгора і Надзі. Цяпер, калі Лена адчула сябе гаспадыняй, яна не супраць прыкрыкнуць, прыгразіць, прыцiснуць старых. А дзе не можа сама — падвучыць мужа, у якога свой, кратовы лад жыцця: зранку на работу, потым з сябрукамі «вочы затуманіць» віном, паглядзець па тэлевізары футбольны рэпартаж — і на бакавую. І гэтак штодня па аднастайным крузе.

Не доўга пражыла Надзя пасля стрэсу, які перанесла, — п'яны Жорж з нажом у руках патрабаваў у яе грошы. Саромелася нават Рыгору сказаць, чаго дачакалася ад роднага сына. Як не стала свекрыві, і на бацьку пачала настройваць Лена свайго затуманенага п'янкай мужа. І ён гатовы «паставіць на месца» бацьку, асабліва пасля таго, як той прымусіў Лену прыбраць з кухні самагонны апарат.

Таго, што заспеў яе з палюбоўнікам у кватэры, Лена не даравала Рыгору. Падбухторыла Жоржа — і справадзілі старога ў псіхлячэбніцу. Гэтым усё вырашалася: кватэра заставалася цалкам ім, і сведкі няма, які замінае. Сапсаваў зусім выпадкова планы нявесткі і сына Мікола Верталёт, «чалавек адной вёскі» з Рыгорам, з якім перад гэтым Рыгор сустракаўся. Вярнуў ён Рыгора дадому. Успеў падаць Рыгор аб'яву на размен кватэры. А потым аднаго дня выйшаў у двор, сеў на лаўку пачытаць газету, і не ўстаў болей, праседзеў цэлы дзень на лавачцы мёртвы, сярод людзей, як у лесе.

Вось быццам і ўсе падзеі ў апавяданні. Ёсць у ім, праўда, яшчэ і ўспамін пра вайну, пра тое, як у параненага Рыгора застаўся адзін шанс выжыць — прылёт у партызанскую зону самалёта, які вывезе параненых. Прыляцеў самалёцік, вывез. І цяпер, як нейкі сімвал надзеі, жыве побач з Рыгорам ён і сёння. Над горадам, над былой яго Зеляноўкай, калі высокае неба, кружыць самалёцік, сее белыя, ружовыя кветкі парашутаў. Любіць глядзець на іх Рыгор, любіць глядзець і радуецца відовішчу маленькая ўнучка Анютка.

Не вытрывала, разарвалася Рыгорава сэрца, калі ўбачыў, як падаў з самалёта маленькі жывы камячок, а купал парашута так і не раскрыўся над ім. Шумеў, віраваў горад. Некалі яму было глядзець на тое, што адбылося ў небе, і побач, на зямлі.

Не ведаю, што паслужыла для пісьменніка апошнім штуршком для напісання апавядання. Можа, той мёртвы стары, які сядзеў у двары мікрараёна з накінутай на твар белай хусцінкай і якога мы бачылі з Анатолем Кудраўцом? Можа, расказ пра ваеннага лётчыка, якому маладая дагледжаная мяшчаначка кідала ў вочы «няхай бы ты ўжо разбіўся хутчэй!»? Ён разбіўся, і на месцы катастрофы, як знарок, побач з кавалкам скуранкі знайшлі бліскучы брэлок з ключамі ад «Волгі». А, можа, лёсы аднавяскоўцаў пісьменніка, старых і маладых, учарашніх вяскоўцаў, сённяшніх гараджан і іхніх ужо даўно дарослых дзяцей. Яны адышлі ад аднаго жыцця, але як увайшлі ў другое? Пераступілі цераз адну, вясковую мараль, а што займелі замест яе? Ці тая атмасфера меркантыльнасці, спажывецкасці, якая вытраўлівала на працягу дзесяцігоддзяў духоўнасць, вымушала гэтакіх, як Рыгор, працаваць з цямна да цямна, каб іхнія дзеці, іхнія Жоржыкі былі не горш за іншых надзеты і накормлены? А потым і напоены. Жыць у дастатку, усё мець любой цаной, цешыць сябе і сваё цела — ідэал жыцця Рыгоравай нявесткі. У імя гэтага яна гатова на ўсё.

Многа аспектаў жыцця-быцця закранута Анатолем Кудраўцом у апавяданні, іх можна называць, вычленьваць. Але рабіць гэта няварта: пісьменнік знарок зводзіў іх у адно неразддзельнае, каб даць магчымасць чытачу адчуць тую атмасферу бездухоўнасці, якая акружае сёння і бацькоў, і дзяцей. Смог гэты працягвае труціць людзей, нягледзячы на лозунгі і заклікі да вялікіх і малых здзяйсненняў у імя чалавека — нейкага абагуленага, бясплотнага нашага сучасніка, а не канкрэтнага, жывога, які жыве побач з намі. У тым ліку і таго маленькага чалавечка, якога маці на досвецці за некалькі кварталаў соннага нясе на плячы ў яслі, каб потым самой паспець у час да прахадной... Ён яшчэ не ўсё разумее, але гэта не значыць, што не адчувае, як раўнадушша, мяшчанства ўлазяць у жыццё, у кожную сям'ю, параджаюць спажывецтва, якое здольна ператварацца ў самаедства. Усё гэта з'ядае дзіцячыя душы, ператварае дзяцей ў жывёл, якія збіваюцца ў зграі, каб катаваць да сябе падобных.

«— З кім ваюй і з чым, кажуць, змірыся?

— Ваяваць... Ваяваць?.. — Верталёт аж падскочыў на стуле, нібы толькі цяпер задумаўся над тым, што сам сказаў. — І праўда, быццам няма з кім ваяваць. Быццам усё, як трэба, па закону.»

Гэтак развважаюць героі апавядання, якія на сабе адчулі, да чаго падвяло іх жыццё на старасці год. Ім пашанцавала адчуць, што і яны чалавекі, што маюць права на спагаду.

І яшчэ адзін роздум, напрамую звязаны з нашым сённяшнім днём.

«Апошнім часам шмат гаварылі пра атам, пра вайну. Рыгор не мог слухаць гэтыя гаворкі спакойна. І чым далей, тым болей яны раздражнялі яго.

Ён быў упэўнены, што бомба даўно ўжо ўзарвалася. Страшнейшая за атамную ці вадародную. Людзі адчуваюць на сабе ўздзеянне яе разбуральнай сілы, але не здагадваюцца пра гэта. Дзеці ваююць з бацькамі, каб не даць ім часу жыць, каб хутчэй загнаць у зямлю. Калі б не было страху пакарання, то многія дзеці хавалі б сваіх бацькоў голымі. Каб сэ-

ЧАТЫРЫ ІНДА-БЕЛАРУСКІЯ СТАРОНКІ

Калі прыгадаць усіх беларускіх пісьменнікаў, якія наведалі Індыю, то складзецца цэлы спіс: Міхась Лынькоў, Алесь Адамовіч, Янка Брыль, Пімен Панчанка, Уладзімір Гніламёдаў, Алег Лойка, Іван Навуменка, Уладзімір Някляеў... Мусіць, першай была паездка Міхася Лынькова, які ў канцы 1956 года ў складзе дэлегацыі Беларускай ССР ездзіў у Індыю на IX канферэнцыю ЮНЕСКА. Вельмі плённай у творчым плане была паездка Янкі Брыля, які ў 1968 годзе разам з доктарам тэхнічных навук Міхаілам Максімавічам Севярнёвым ездзіў устанаўліваць культурныя і навуковыя кантакты са штатам Карнатака (тады ён называўся Майсур). Справа не толькі ў тым, што паездка дала пісьменніку матэрыял для напісання нарыса «Душа — не падарожніца». Адбыліся кантакты з мясцовымі выдаўцамі, літаратарамі. Адзін з выдаўцоў прапанаваў Янку Брылю скласці зборнік беларускіх апавяданняў. Пісьменнік выканаў просьбу і прынёс рукапіс у Беларускае таварыства дружбы і культурнай сувязі з замежнымі краінамі для пасылкі індыйскім сябрам. Было вырашана: перш чым адпраўляць рукапіс, перакласці яго на англійскую мову і выдаць зборнік у Мінску. Кнігу выпусціла ў 1972 годзе выдавецтва «Беларусь» — у яе ўключана васемнаццаць аўтараў. На аснове пэтай кнігі перакладчык на мову каннада Басавараджа Кацімані зрабіў свой варыянт кнігі, куды ўключыў апавяданні Кузьмы Чорнага, Піліпа Пестрака, Аляксея Кулакоўскага, Уладзіміра Караткевіча, Міхася Стральцова, Васіля Быкава, Алены Васілевіч, Івана Навуменкі, Яна Скрыгана. Дарэчы, кніга, выпушчаная па-англійску, паслужыла таксама асновай для выдання зборніка беларускіх апавяданняў у Канадзе — так адна добрая справа нараджае некалькі добрых спраў.

А ў 1985 годзе зноў жа ў перакладзе на мову каннада выйшла «Анталогія беларускай паэзіі». (Пра яе пісалася ў свой час у «ЛіМе»). Ініцыятыва выдання і пераклад належаць лінгвісту, пісьменніку і грамадскаму дзеячу Будане Хінгамірэ, які выкладае мову і займаецца навукова-даследчай працай у Карнатакскім універсітэце. Як пісьменнік, ён выступае ў жанры паэзіі і драматургіі, працуе ў галіне мастацкага перакладу. На яго творчым рахунку пераклады А. Пушкіна, сучаснай рускай паэзіі.

Анталогія, нагадаем, адкрываецца творамі Янкі Купалы, Якуба Коласа і Максіма Багдановіча. Пакаленне паэтаў, якія загінулі на мінулай вайне, прадстаўлена Міколам Сурначовым. На старонках анталогіі змешчаны таксама вершы Уладзіміра Дубоўкі, Аркадзя Куляшова, Максіма Танка, Пімена Панчанкі, Рыгора Барадуліна, Данұты Бічэль-Загнетавай, Васіля Віткі, Еўдакіі Лось, Ніла Гілевіча, Сяргея Грахоўскага, Анатоля Грачанікава, Ніны Мацяш, Аляксея Русецкага, Яўгеніі Янішчыц і інш.

Доктар Д. Б. Дхаван, дэкан факультэта замежных моў Карнатакскага універсітэта, у сваёй прадмове да кнігі выказаў надзею, што «гэта анталогія ўзрушыць розумы і сэрцы нашых маладых паэтаў, яны будуць натхнёны тым шляхам, які прайшоў беларускі народ, Беларусь — адна з раўнапраўных рэспублік Савецкага Саюза, першай сацыялістычнай дзяржавы». У заключэнне Д. Б. Дхаван выказвае ўпэўненасць, што «поспех доктара Б. Хінгамірэ натхніць яго на новыя пераклады рускай і савецкай літаратуры, гэта будзе садзейнічаць умацаванню дружалюбных сувязей паміж нашымі народамі».

У 1986 годзе па запрашэнні Саюза пісьменнікаў Беларусі Мінск наведаў прафесар Цэнтра рускіх даследаванняў універсітэта імя Д. Нэру, паэт-перакладчык першага на хіндзі зборніка «Сучасная беларуская паэзія» (1985), лаўрэат прэміі імя Д. Нэру доктар Вар'ям Сінгх. У зборнік, які госць падарыў Саюзу пісьменнікаў, уключаны творы Максіма Танка, Пімена Панчанкі, Ніла Гілевіча, Анатоля Вярцінскага, Сцяпана Гаўрусёва, Рыгора Барадуліна, Васіля Зуёнка, Янкі Сіпакова, Генадзя Бураўкіна, Анатоля Грачанікава, Данұты Бічэль-Загнетавай.

Вар'ям Сінгх нарадзіўся 10 чэрвеня 1948 г. у даліне Кулу ў сям'і вясковага настаўніка, які пазней стаў селянінам. У 1969 г. ён скончыў універсітэт імя Д. Нэру. У 1976—1979 гг. вучыўся ў аспірантуры пры Маскоўскім дзяржаўным універсітэце імя Ламаносава, дзе абараніў кандыдацкую дысертацыю «Уздзеянне першай рускай рэвалюцыі на фарміраванне сацыяльна-маральных ідэалаў рускай рэалістычнай літаратуры». Пераклаў на мову хіндзі кнігі А. Блока, У. Маякоўскага, К. Хетагурава, «Слова пра паход Ігаравы». Аўтар двух зборнікаў паэзіі «Прыход забароненай музыкі» (1968), — як ён сказаў — «гэта антыпаэзія, мы разбуралі стэрэатыпы, змагаліся за абнаўленне мовы»,— і «Калі стане магчымай гармонія» (1969).

Суправаджаючы госця, я меў магчымасць задаваць яму пытанні, якія мяне цікавілі. Вось што ён сказаў пра так званую антыпаэзію, новую паэзію ў Індыі:

— У нас адбываюцца міграцыйныя працэсы. Былыя вясковыя жыхары прыязджаюць у сталіцы штатаў, яны трапляюць у новыя людскія адносіны. Гарады ў Індыі — гэта астравы пасярод мора сярэднявечча. З'яўляецца маргінальная асоба — чалавек, які згубіў сваё, але не набыў новых рыс. Ён разгублены. Гэта адчуванне перадалі маладыя паэты, найчасцей у гратэску, які стаў узорам.

Новая паэзія ставіць і праблемы краін, што ступілі на шлях развіцця. Праблемы урбанізацыі. Праблемы ўсемагутнасці капіталу, бюракратыі,

Максім ТАНК і індыйскі выдавец Субхаш ЧАУДХАРЫ.

Маладыя лічаць, што гарантам свабоды з'яўляецца сацыяльная справядлівасць. Герой іх твораў — просты чалавек. Яны адстойваюць яго правы. Тут з'яўляюцца тэмы маці, якая ўвасабляе ўстойлівасць жыцця, сям'і, тэмы дзіцяці — яно ўвасабляе надзею, будучыню Індыі. Галоўнае, што гэтыя паэты кіруюцца навуковым, марксісцкім светапоглядам. Яны не хочуць жыць так, як яны жывуць. Гэта яўная антыкапіталістычная паэзія. Яна асабістая і ў той самы час грамадзянская. Паэты адмовіліся ад рыфмы, але паэзія іхняя рытмізаваная, не верлібр, трэба мець на ўвазе, што ў нас паэзію спявалі.

Мы гаворым з Вар'ямам Сінгхам пра Індыю, пра тое, што многія яе ўяўляюць як краіну духу — так некалі сказаў адзін паэт. А Індыя сёння — краіна супярэчнасцей сацыяльных, духоўных. Але прагрэсіўныя ідэі пераважаюць.

Ізноў заходзіць гаворка пра Беларусь, пра анталагічны зборнік беларускай паэзіі на хіндзі.

— У вашых паэтаў душэўны падыход да паказу жыцця, — сцвярджае госць. — Калі я чытаю беларускія вершы, то адчуваю, што гэта не паэт гаворыць чытачу, а субяседнік. Гэта нам блізка. Ваша паэзія

каноміць грошы на адзенні. Сорам, што спраку-веку быў меркай чалавека, прапаў. Як папрападалі, павыміраўшы, маманты і іншая безабаронная жыўнасць.

Дык што гэта? Адкуль? Хіба такое можна без узрыву нейкай страшнай бомбы? Толькі людзі прывыклі ведаць, што за ўзрывам абавязкова ідзе выбух. І чым мацнейшы выбух, тым страшнейшая бомба. А тут — ціха. Людзі проста забыліся, што самае страшнае робіцца ў цішыні. У ціхім балоце чэрці водзяцца. І чым больш мы крычым пра любоў, любоў усіх да ўсіх, тым меней яе застаецца. Можа, засталося ўжо столькі, як той жа чырвонай рыбы ці чорнай ікры. Дзялі, як хочаш, а на ўсіх не хопіць...»

Наш час дазволіў гаварыць пра многае, што з намі было раней, на многае адкрыў вочы. Пісьменнікі з вартай ухвалы актыўнасцю ўключыліся ў барацьбу за перабудову, у спрэчкі па пытаннях сацыяльна-эканамічных, экалагічных. Але ёсць яшчэ і экалогія душы чалавечай, за здароўе якой найперш вечны крыж адказнасці нясе, як і несла, літаратура. Урэшце, будучыня чалавека і чалавецтва, як і поспех перабудовы, магчымы толькі пры актыўнасці людзей духоўна здаровых, якія ўмеюць не толькі спасцігаць здабыткі чалавечай культуры, але і памнажаць іх. Шкода, што далей канстатацыі ісціны мы не ідзём, у нас не хапае часу і энергіі дзейнічаць.

Якая гэта вялікая навука, як гэта быццам нямнога і вельмі многа — проста паважаць чалавека, проста любіць яго, проста клапаціцца пра яго, цёплага і жывога, з яго радасцямі і бедамі. І па-сапраўднаму бачыць у чалавеку не інструмент для ажыццяўлення няхай і вельмі добрых задум, а іх мэту. Няпроста, цяжка навучыць людзей жыць у суладдзі з прыгажосцю і адзін з адным, чалавецтва і да сённяшняга дня не спасцігла гэтай высокай навукі. Адна з найважнейшых умоў дасягнення гэтага — неабходнасць добразычлівага грамадскага асяроддзя, якое зберагаецца і забяспечваецца на дзяржаўным узроўні.

Перабудова дае нам сёння магчымасць гаварыць пра тую мяжу бездухоўнасці, да якой мы дайшлі. На сённяшні дзень для беларускага народа страта грамадзянскіх ідэалаў, дэгуманізацыя асобы, абмяшчаньванне і спажывецтва абярнуліся стратай пачуцця нацыянальнай годнасці і гонару, што асуджае яго на самазнішчэнне як нацыю, і спыніць гэты распад, які непазбежна прыводзіць і да распаду чалавечай асобы, нельга датуль, пакуль нацыянальны нігілізм, гэтая чума душы чалавечай, не перастане лічыцца ў нас адзнакай благанадзейнасці і не будзе пазбаўлены афіцыйнай падтрымкі і заахвочвання.

Народ — ён з канкрэтных людзей, якія побач з намі і якіх нам, пісьменнікам, трэба заўсёды бачыць і памятаць за малымі і вялікімі справамі. Гэтаксама як і тое, што за маральнае здароўе народа інтэлігенцыя не менш адказная, чым урад. І літаратура, як і доктар, павінна ставіць дыягназ, які б горкі ён ні быў, каб ўратаваць хворага, пакуль працэс не набыў незваротную форму.

А мы ў сваёй творчасці, на маю думку, часцей маўчым аб гэтым. Мне бачыцца жаданне Анатоля Кудраўца адчайным рыўком наперад прарваць гэтае маўчанне, данесці да чытача, дакрычаць боль і трывогу: людзі, азірніцеся, задумайцеся! Гэтаму падпарадкавана ўсё ў апавяданні — і нязвыклая для пісьменніка неразгорнутасць некаторых характараў і сітуацый, і дакладная бытавая атрыбутыка, і сімволіка, і дасціпныя, па-народнаму мудрыя афарызмы. Майстэрства пісьменніка ў апавяданні набывае новыя якасці, у тым ліку і адкрытую публіцыстычнасць.

«Надзею страцілі, а чакаць — чакалі.

Так надакучыла бачыць паўсюль грызню — дома, у магазінах, у тралейбусах. Быццам іншага чаго ўжо і быць не магло, быццам кругом адна пустка і адчуванне тупіка, у які людзі самі сябе загналі. Глядзіш на сварку ля прылаўка, на тое, як людзі гатовы перагрызці глоткі адзін аднаму, і робіцца страшна, да чаго ўсе дайшлі.

Высока ў небе з лагодным вуркатаннем плаваў самалёцік, выпускаў на волю парашуцікі. І Рыгор радаваўся, быццам сам быў там разам з імі, як роўны з роўнымі. Быццам сам усімі сваімі жыламі, адчуваў каменную сілу цяжару, што несла парашуцікі ўніз, супраціўляўся гэтай сіле, адцягваючы, як надалей, сустрэчу з зямлёй.

Верылася, што гэтыя парашуцікі маюць дачыненне да нечага вялікага, свабоднага, да чаго ён некалі меў дачыненне. Можа, тады, як пасвіў коней над рэчкай. Ці як з Раісай выкідвалі снапы з гумна. Ці ў партызанах. Можа, нават у той вечар, калі ляжаў паранены на калёсах пад елкай з ТТ і дзвюма гранатамі пад галавой. Яму хацелася быць разам з гэтымі вольнымі парашутыстамі. Часам яму здавалася, што ён папраўдзе там, з імі, у вольным небе».

У жыцці ўсё суровей і нават бязлітасней. У адной газеце будзе змешчана і Рыгорава аб'ява пра размен кватэры, ягонае апошняе спадзяванне на нешта лепшае, і паведамленне пра смерць парашутыста, павязанага з Рыгорам нябачнай, але неразрыўнай повяззю, і запэўніванне, што прычыны трагедыі высвятляюцца.

Высвятляюцца яны і пісьменнікам Анатолем Кудраўцом. Высвятляюцца ў імя таго, пра што гаварыў з высокай трыбуны вялікі доктар нашага часу, дзякуючы якому тысячы людзей сталі відушчымі, С. М. Фёдараў: «Я лічу, што мы павінны арыентавацца на чалавека... Мяне цікавіць—колькі чалавек пачало лепш жыць, колькі стала шчаслівейшымі. Галоўная ацэнка нашай сістэмы кіравання — узровень людскога шчасця».

Пагодзімся, што крытэрый гэты непасрэдна датычыць і літаратуры таксама.

поўная роздуму, філасафічнасці, яна без гучных слоў. І гэта нам блізка. Вы, як і мы: пачынаем усведамляць праблему адчужэння людзей, многія іншыя праблемы. І калі мне Валерый Няфёдаў, які працаваў у Рускім цэнтры, падаў ідэю перакласці кнігу беларускай паэзіі (а да гэтага я слухаў яго даклады пра творчасць Янкі Купалы і Якуба Коласа, азнаёміўся з публікацыямі па-англійску твораў беларускіх пісьменнікаў у часопісе «Савецкая літаратура»), то я тут жа згадзіўся. Цяпер нашы паэты мне гавораць: чаму раней мы не ўведалі пра беларускую паэзію. А выдатны крытык Намвар Сінгх сказаў мне: «Ты, малады чалавек, яшчэ не ўяўляеш сам, што ты зрабіў».

— Які тыраж зборніка?

— Каля дзесяці тысяч.

— Гавораць, што паэзія не перакладаецца.

— Чалавек адзіны і ў Еўропе, і ў Афрыцы, і ў Амерыцы, і ў Азіі. Перажыванні яго аднолькавыя. Любоў, адчуванне сям'і — пачуцці універсальныя. Ёсць агульначалавечыя каштоўнасці, якія не залежаць ад геаграфіі. Так што чалавек можа зразумець адзін аднаго, іх пачуцці могуць быць зразумелымі, іх можна перадаць на другой мове. У вас мова сінтаксічная, у нас — аналітычная, таму шмат прыназоўнікаў, асабліва пасля слова. І ў маіх перакладах актаваў Гілевіча атрымалася не па восем, а па шаснаццаць радкоў, але мне здаецца, што пачуцці паэта я перадаў.

У вас моцная таксама проза. У праграмы ўсіх рускіх цэнтраў Індыі ўключаны творы Васіля Быкава, а па яго аповесці «Сотнікаў» у Дэлі пастаўлены рэжысёрам Сітарамам Прасадам спектакль — на прэм'еры прысутнічалі вядомыя тэатральныя крытыкі. Я чытаў аповесць. Мне здаецца, што спектакль па ёй атрымаўся выдатны. Кніга Адамовіча, Брыля, Калесніка «Я з вогненнай вёскі...» зрабіла на мяне вялікае ўражанне. Сваім трагізмам, новым падыходам да адлюстравання — праз вусны простых людзей. Цяпер зразумела, чаму менавіта на Беларусі з'явілася Святлана Алексіевіч.

Развітваючыся на вакзале, Вар'ям Сінгх сказаў:

— Мая мара — выпускаць перыядычныя зборнікі, у якіх бы публікаваліся творы беларускай літаратуры, матэрыялы аб вашай рэспубліцы, літаратуры.

За гады працы з гасцямі я многа чуў абяцанняў, пажаданняў. Не заўсёды яны збываліся, хоць трэба сказаць, што працэс усё больш развіваецца ў бок праяўлення дружбы праз канкрэтныя справы. Але тут гаворка ідзе пра цэлыя зборнікі, прысвечаныя нашай рэспубліцы, беларускай літаратуры! Мы паабяцалі, што за матэрыяламі для публікацыі з нашага боку затрымкі не будзе.

І вось сёлета, зусім нядаўна, званок: сустракайце госця з Індыі — выдаўца Субхаша Чаудхары. Дарэчы, у яго выдавецтве выйшла кніга беларускай паэзіі. Госць прывёз цэлы стосік экземпляраў новага індыйскага часопіса «Сучасная сусветная літаратура». Першы нумар. Пад назвай часопіса пазначана: прысвечаны беларускай літаратуры.

Змест часопіса: рэдакцыйны артыкул, артыкул Уладзіміра Караткевіча пра Янку Купалу і вершы народнага паэта, артыкул да 75-годдзя Максіма Танка і вершы народнага паэта, вершы Ніла Гілевіча, Алеся Разанава, Любові Турбіной, апавяданні Генрыха Далідовіча і Васіля Ткачова, артыкулы Сяргея Чубанова «Індыйская і беларуская літаратуры: некаторае падабенства», Аляксея Гардзіцкага «Беларуская літаратура за мяжой», рэцэнзія «Другая сусветная вайна і жанчыны» — на кнігу Святланы Алексіевіч, агляд Сурэша Дхінгры «Сучасная беларуская паэзія». Які тыраж часопіса?

— Першы нумар мы выпусцілі ў тысячу экземпляраў. Бясплатна. Разаслалі ў бібліятэкі школ і універсітэтаў. Гэта першы вопыт выдання часопіса замежнай літаратуры ў Індыі. Цяпер мы маем заказы на пяць тысяч. Другі нумар прысвячаем рускай і іспанскай літаратуры, а трэці — зноў беларускай.

— Ці дае даход такі часопіс?

— Пры тыражы пяць тысяч затраты і даход, як кажуць, адзін к аднаму. Але гэта мяне не бянтэжыць. Я маю турысцкую фірму, агенцтва па продажы авіябілетаў «Аэрафлоту» — цяпер ствараем сумесную кампанію, маю фірму, якая гандлюе камп'ютэрамі і індыйскімі дыскамі для камп'ютэраў. Выдавецтва маё «Гарымашы Пракашан» маладое, створана ў 1983 годзе, і я магу пакрыць страты за кошт іншых даходаў.

Субхаш прывёз мне пісьмо ад літаратуразнаўцы Сяргея Чубакова, які цяпер працуе ў названым ужо вышэй Цэнтры рускіх даследаванняў у Дэлі. У пісьме, у прыватнасці, выказваецца падзяка за прысланыя матэрыялы па беларускай літаратуры, гаворыцца далей, што Вар'ям Сінгх «многа і сур'ёзна працуе над папулярызацыяй беларускай літаратуры ў Індыі, што жонка яго пачала вывучаць беларускую мову (просьба, пры выпадку, пераслаць падручнікі па беларускай мове і слоўнікі). 12 верасня, — піша далей С. Чубакоў, — адбыўся ў Савецкім Цэнтры навукі і культуры вечар беларускай паэзіі (экземпляр запрашальнага білета дадаю). Людзей было багата, пытанняў — таксама. Гавораць, гэта быў самы цікавы літаратурны вечар за апошнія гады. Вар'ям Сінгх чытаў беларускія вершы на хіндзі. Аўдыторыя — індыйскія літаратары і выдаўцы, універсітэцкія выкладчыкі і студэнты. На вечары распаўсюджваўся альманах па беларускай літаратуры».

— На гэтым вечары, — каменціруе пісьмо Субхаш Чаудары, — створана інда-беларуская літаратурная Асацыяцыя, яе прэзідэнтам абраны прафесар, паэт Ганга Прасад Вімал, віцэ-прэзідэнтам — Вар'ям Сінгх.

Сваю публікацыю я назваў «Чатыры інда-беларускія старонкі», маючы на ўвазе чатыры публікацыі нашай літаратуры ў Індыі. Стварэнне Асацыяцыі — гэта, мусіць, пятая ўжо старонка. Трэба спадзявацца, не апошняя. Бо калі мы спыталіся ў госця, якія будуць просьбы да нас, то пачулі ў адказ:

— Просьба адна: шліце часопісы, кнігі, каб было што перакладаць.

Аляксей ГАРДЗІЦКІ.

Прыняты ў Саюз пісьменнікаў БССР

ДУБІНКА Вячаслаў Андрэевіч. Празаік. Нарадзіўся ў 1941 годзе ў горадзе Слуцку. Скончыў Чарнавіцкі тэхнікум чыгуначнага транспарту (1958). Працуе па працоўнаму пагадненню ў часопісе «Беларусь» рэдактарам аддзела.

Літаратурную працу пачаў у 1979 годзе.

Аўтар кніг «Не плач, душа мая» (1983), «Ой, зялёны дубочак» (1983), «Браты святой ночы» (1986).

ЖУК Кастусь Якаўлевіч. Нарадзіўся ў 1954 годзе ў вёсцы Затур'е Нясвіжскага раёна. Скончыў Беларускі дзяржаўны універсітэт імя У. І. Леніна (1981) і Мінскую вышэйшую партыйную школу (1988). Старшы рэдактар выдавецтва «Мастацкая літаратура».

Член КПСС.

Літаратурную працу пачаў у 1968 годзе.

Адзін з аўтараў калектыўнага зборніка «Нашчадкі» (1979), выдаў кнігі «Планета маёй душы» (1982), «Зямная ноша» (1988).

КАМАРОЎСКІ Алесь Адамавіч. Паэт, празаік. Нарадзіўся ў 1947 годзе ў вёсцы Мікалаеўшчына Стаўбцоўскага раёна. Скончыў Беларускі дзяржаўны універсітэт імя У. І. Леніна (1970). Загадчык аддзела па выданню праграм, рэкламы і інфармацыі Рэспубліканскага радыётэлецэнтра.

Член КПСС.

Літаратурную працу пачаў у 1961 годзе.

Аўтар кніг «Пачатак» (1975), «Адкрытая тайна» (1979), «Зямля маіх надзей» (1988).

КЛІМЯНКОЎ Іван Пракопавіч. Празаік, крытык. Нарадзіўся ў 1947 годзе ў вёсцы Хляўно Кармянскага раёна. Скончыў Беларускі дзяржаўны універсітэт імя У. І. Леніна (1970). Працуе будаўніком.

Літаратурную працу пачаў у 1976 годзе.

Аўтар кнігі «Сеанс гіпнозу» (1987).

МАРХЕЛЬ Уладзімір Іосіфавіч. Перакладчык, літаратуразнаўца. Нарадзіўся ў 1940 годзе ў вёсцы Жыгалкі Стаўбцоўскага раёна. Скончыў Беларускі дзяржаўны універсітэт імя У. І. Леніна (1964). Старшы навуковы супрацоўнік Інстытута літаратуры імя Янкі Купалы Акадэміі навук БССР.

Кандыдат філалагічных навук.

Літаратурную працу пачаў у 1957 годзе.

Падрыхтаваў зборнік «Лірнік вясковы» (1983), а таксама кнігі «Вінцэсь Каратынскі» (1981), «Янка Лучына» — укладанне, прадмова, пераклады, каментарыі.

НАВАРЫЧ (Трушко) Алесь Іванавіч. Празаік. Нарадзіўся ў 1960 годзе ў вёсцы Відзібор Столінскага раёна. Скончыў Беларускі дзяржаўны універсітэт імя У. І. Леніна (1980). Працуе ў рэдакцыі часопіса «Вожык».

Літаратурную працу пачаў у 1980 годзе.

Аўтар кнігі «Рабкова ноч» (1988).

САХАРЧУК Васіль Якаўлевіч. Паэт, перакладчык. Нарадзіўся ў 1953 годзе ў вёсцы Свадзьбічы Бярозаўскага раёна. Скончыў Беларускі дзяржаўны універсітэт (1975). Загадчык аддзела сельскай гаспадаркі раённай газеты «Сельская праўда» (Жабінка).

Член КПСС.

Літаратурную працу пачаў у 1970 годзе.

Адзін з аўтараў калектыўнага зборніка «Крыло» (1984), выдаў кнігу «Даніна» (1988). У перакладзе В. Сахарчука і Н. Гілевіча выйшаў зборнік П. Явара «Апалены пярсцёнак» (1988).

СЫС Анатоль Ціханавіч. Паэт. Нарадзіўся ў 1959 годзе ў вёсцы Гарошкаў Рэчыцкага раёна. Скончыў гісторыка-філалагічны факультэт Гомельскага дзяржаўнага універсітэта (1982). Працуе старшым тэхнікам Рэспубліканскага радыётэлецэнтра.

Літаратурную працу пачаў у 1975 годзе.

Аўтар кнігі «Агмень» (1988).

ШЭЛЕХАЎ Міхаіл Міхайлавіч. Паэт. Нарадзіўся ў 1954 годзе ў вёсцы Плотніца Столінскага раёна. Скончыў Беларускі дзяржаўны універсітэт імя У. І. Леніна (1976), Вышэйшыя двухгадовыя курсы сцэнарыстаў і рэжысёраў Дзяржкіно СССР (1984). Галоўны рэдактар студыі мастацкіх фільмаў «Кадр» кінастудыі «Беларусьфільм».

Літаратурную працу пачаў у 1968 годзе.

Аўтар кнігі «Слово ненастное, слово лазурное» («Современник», 1987) і адзін з аўтараў зборніка «Лагодны прамень раніцы» (1988).

Дзядзька Гурык

Галіна ГАРЭЦКАЯ

У дні жалобнага развітання з выдатным сынам зямлі беларускай акадэмікам АН БССР Гаўрылам Іванавічам Гарэцкім у рэдакцыю прыйшоў Янка Брыль. Ён прынёс падараваныя яму на пачатку 80-х гадоў успаміны Галіны Максімаўны Гарэцкай, дачкі класіка нашай літаратуры Максіма Гарэцкага, у якіх яна расказвае пра Гаўрылу Іванавіча — любага дзядзьку Гурыка, як называла яго з дзіцячых год. З гэтых светлых, напісаных удзячным сэрцам старонак паўстае вельмі цэльны і запамінальны вобраз Гаўрылы Іванавіча Гарэцкага — сусветна вядомага вучонага, сапраўднага патрыёта роднай зямлі, цудоўнага Чалавека, памяць пра якога будзе жыць заўсёды ў людскіх сэрцах.

Па нашай просьбе Галіна Максімаўна наведала рэдакцыю штотыднёвіка. Яна дала згоду на публікацыю ўспамінаў і прыняла ўдзел у падрыхтоўцы іх да друку.

ДЗЯДЗЬКА Гурык, калі працаваў на Волга-Доне, усё зваў мяне і маму маю ў станіцу Раманаўскую пагасцяваць у яго сям'і. У 1951 годзе мы і выправіліся з Ленінграда ў Растоў-на-Доне, а далей плылі яшчэ двое сутак на параходзе.

Хмурным днём выйшлі ўпершыню ў данскі стэп, і раптам я пабегла. Расхінала пахучае травамі паветра, пакуль не здаволілася. Адчула стэпавы прастор... Цудоўнае было паветра, гаючае. Можа, і яно прыдавала дзядзьку Гурыку нястомныя сілы. Кіраваў ён тут інжынерна-геалагічнымі вышукваннямі, што папярэднічалі будаўніцтву Цымлянскага гідравузла, а таксама стварэнню Цымлянскага вадасховішча, Волга-Данскога, Сальскага, Пралетарскага каналаў, Сарпінскай абвадняльнай і арашальнай сістэмы, Дона-Сальскага (Мартынаўскага) тунеля і г. д.

28 студзеня 1951 г. дзядзька Гурык пісаў нам: «Сёлетні год для мяне з'явіцца выключна выдатным: трэба будзе шмат-шмат працаваць, ездзіць, наглядаць, вывучаць, каб зразумець больш глыбока тутэйшую чацвярцёвую геалогію». А крыху пазней, у лісце ад 29.3.51 г: «Працы шмат, адлегласці вялікія, і для эканоміі часу я часта лётаю на самалёце».

І лятаў, і ў «газіках» паездзіў, нямала і пешкі павандраваў. Шафёры ў «газіках» доўга з ім не трымаліся, хоць і любілі яго: не кожны выцерпіць бясконцыя паездкі па стэпе, у любое надвор'е. Усе дзівіліся проста-такі фенаменальнай працаздольнасці дзядзькі Гурыка, рэдкай вынослівасці. Любіў работу сваю, ганарыўся ёю: «... прыемна ж бачыць, як праца твая робіцца патрэбнай, ажыццяўляюцца меркаванні, веданне зямлі» — (ліст ад 10. IV. 1948 г.).

Хутка па прыездзе давялося мне пабыць на будаўніцтве Цымлянскай гідрастанцыі. Бачыла нялёгкую, самаадданую работу. Быў момант, калі я адступіла ўсяго на некалькі крокаў ад праважатага і трох спадарожнікаў сваіх, і адразу ж здалося, што стаю адна ў гарачым пекле, а з усіх бакоў, з душнага пылу сунуцца на мяне вялізныя грузавікі і яшчэ немаведама што... Потым, пад канец экскурсіі, пацішэла: прывезлі абед. Бачыла, як у катлаване ніжняга б'ефа елі, адпачывалі загарэлыя да чарнаты будаўнікі.

У другі раз паказаў мне дзядзька Гурык, як намываецца з магутнай помпы, пад вельмі вялікім ціскам, пясок — і расце плаціна.

Аднойчы трэба было дзядзьку Гурыку ляцець пад Аксай (паблізу Растова-на-Доне). Згадзіўся ўзяць мяне.

У стэпе трымцела марыва, дзівіў міраж — нібы караблі нейкія плывуць на даляглядзе. Разагнаўся «Як-12» па траўцы, і перад узлётам чуткі слых вопытнага лётчыка здолеў улавіць небяспеку. Бортмеханік забыўся прыкруціць вечка на бензабаку, і яно апынулася ў траве. Знайшлі вечка, прышрубавалі, паляцелі. Ні Гаўрыла Іванавіч, ні геолаг Пракаповіч, што ляцеў з намі, ні лётчык Аляксандр Міхайлавіч (лятаў ужо 17 гадоў, на фронце быў) — ніхто не сказаў вінаватаму благога слова. Так і бацька мой, бывала, не ўшчуваў, калі бачыў, што чалавек сам адчувае віну сваю.

Плылі ўнізе данскі, сальскі стэпы, не пакідаў нас цень ад самалёта. Запомнілася пакручастая рэчка Сал. Гойдаліся мы ў паветраных ямах, гудзеў матор. Дзядзька Гурык усё стараўся паказаць мне самае цікавае ўнізе, на зямлі, ды пільнаваў, каб занадта не высоўвала локаць у ваконную шчыліну. Злёгку можна было высунуць (тады трохі абвее ветрам, лягчэй зробіцца), а ўсю руку — ніякім чынам.

Не падлічана, колькі налятаў мой дзядзька кіламетраў на такіх вось невялікіх самалётах. Вялікая лічба атрымалася б. Ён і месца для пасадак дапамагаў выбіраць, раіліся з ім лётчыкі. Па справах геалагічных нямала і ў пасажырскіх лайнерах палятаў. У станіцы Раманаўскай, помню, зайшоў нарачны з геалагічнай экспедыцыі: «Гавриила Ивановича к обеду не ждите. Он уже в Москве!»

У той дзень пад Аксаем я не адважылася ў стэп паехаць: дужа пякло сонца. Злятала з лётчыкам у Растоў-на-Доне, і ў моцную яшчэ спякоту, забраўшы ў Аксаі дзядзьку Гурыка і Пракаповіча, вярталіся дамоў. Кожны натаміўся за дзень. Маўчалі, слухалі па радыёпеленгатару то нейкае невыразнае джазавае бразгатанне, то пявучы голас Вольгі Кавалёвай, яе «Волжские страдания»... І раптам запахла паленым: матор занадта перакаліўся. Як сказаў потым дзядзька Гурык: «Мог быць невялікі выбух». З якой зайздроснай вытрымкаю, знешне спакойны, раіўся ён з лётчыкам і нават жартаваў (дзеля мяне, вядома), пакуль не селі паспешліва бліз вузкай звілістай рэчачкі. Мы ў ваду, купацца, адкрыты матор сам астываў, а з-за рэчкі беглі да нас па стэпе людзі з бліжняй станіцы.

Ці мала было ў дзядзькі Гурыка, геолага-вандроўніка, розных небяспечных выпадкаў? І раней, калі ў 1948 годзе ледзь не згарэў у «Дугласе», і пазней... Неяк спыталася, якая ж была ў яго апошняя думка, калі трапіў у аўтамабільную аварыю пад Чугуевам у 1958 годзе. Успомніў, што падумаў толькі: «Як мала зрабіў я для навукі!» Так адчуваў у той цяжкі міг сваю здольнасць яшчэ многае даць навуцы. А заслужаны ўрач УССР Бурцаў потым сціпла напіша на падараванай дзядзьку Гурыку сваёй фотакартцы, што не ён, хірург, выратаваў дзядзьку, а дзядзькаў «могучий дух».

Сумна ўспомніць, што хутка пасля той вымушанай пасадкі за Аксаем (і года не прайшло) загінулі Аляксандр Міхайлавіч і бортмеханік. Самалёт разбіўся пры пасадцы ў стэпе... І геолаг Пракаповіч, харошы чалавек, утапіўся ў веснавое бездарожжа 1952 года. Конь яго выплыў, а ён не змог...

Ахапіць усю працу Гаўрылы Іванавіча, навуковыя пошукі, знаходкі, усе «церні і ружы» на яго жыццёвай дарозе, мне не пад сілу. Таму проста паўспамінаю яшчэ што-небудзь пра любага дзядзьку майго. А на даўнюю мерку, то яшчэ і хросніка, бо завочна запісалі яго маім хросным, калі спатрэбілася дзеля метрыкі ахрысціць мяне ў Вільні ў 1921 годзе.

Вось перад вачыма велізарны артэзіянскі калодзеж у выгаралым ад сонца стэпе. Здабылі пітную ваду геолагі — і быў шчаслівы бліжні будаўнічы гарадок, бо раней дужа здалёк прывозілі яе сюды ўлетку, сцёпленую ў бочках. Помню: сядзіць дзядзька Гурык у цянёчку каля гэтага артэзіянскага помніка геолагам, адпачывае. Шапку белую зняў. Светлая кашуля на ім, цёмныя штаны ў крэпкія боты запраўлены. На каленях планшэт нязменны. На рабоце заўсёды ў руках трымаў або цераз плячо насіў. Сядзіць спакойны, задумаўся крыху...

Планшэт гэты яшчэ ўспамін выклікаў.

Загудзеў пад канец дня самалёт над станіцай, пачаў заходзіць на пасадку, а мы з Лідай (жонкай старэйшага сына Гаўрылы Іванавіча) за ваколіцу — сустракаць. Дабеглі. Я заўважала: прыемна дзядзьку Гурыку і самому і перад людзьмі, што так радасна імчалі яму насустрач пляменніца і нявестка. Спакваля ішлі дамоў, і ён, у знак даверу і ўдзячнасці, даў мне, быццам падлетку якому, несці яго планшэт.

Любілі дзядзьку Гурыка з яго малых гадоў. У найбольш аўтабіяграфічным творы (урывак з «Меланхоліі», «Узвышша» № 3, 1928 г.) бацька мой вуснамі галоўнага героя скажа пра Лаўрыньку (Гурыка): «Сярод агульнага старога ўбоства дарагі браток здаўся большым, як раней, і святлейшым за ўсё».

Які слаўны быў падлетак Лаўрынька! Ніякай працы не цураўся. Ужо малаціў нароўні з дарослымі, умеў «і ў чатыры», «і ў пяць» цапоў. Вабілі ў ім прыроджаная далікатнасць і непрыманне, хоць і прыхаванае, усяго дрэннага, агіднага (п'янства бацькі, напрыклад), і такое светлае, моцнае імкненне да кніг, ведаў.

«...спытаўся ў Лявона, ці можна ўзяць з сабою ў поле «Нашу Ніву», што ён прывёз.

— Якія табе там «Нашыя Нівы» цяпер: трэба ж ехаць жыта завалачыць на ўзмошчы, — сказаў бацька паважна, але без злосці.

— Пакуль звязеце кучу, я паспею газету прачытаць і каня прывязу, — не згаджаўся Лаўрынька.

— Чытаку ты ўжо ў нас! — пасмялася маці, а бацька маўчаў».

Не перакажаш усяго пра Лаўрыньку (асабліва хвалюе сцэна ў садзе), а так праглядаюць у белавалосым, радасным і «быццам трошку нясмелым» Лаўрыньку рысы, што набудуць потым у прататыпа яго — Гаўрылы Гарэцкага — вялікую моц: пашана да працы, моцная воля, духоўная вытрымка і дабрыня.

«Чытаку» — таму не споўнілася і чатырнаццаці гадоў, калі ў «Нашай Ніве» № 5 ад 31 студзеня 1914 года з'явіліся яго нататкі-паведамленні за подпісам Гурык Г. Проста і шчыра было расказана, што ў Цёмным Лесе дрэва забіла Мікалая Ханеўскага, а ў Чортаўшчыне, на вачах пані Іванскай, дрэвам каня забіла ў беднага чалавека. Пані, уражаная яго горам, дала яму 5 рублёў («Дала б і болі, скажуць, але ён, хаця, праўда, і доўга без шапкі стаяў, ды ў руку не пацалаваў. У нас паном у рукі яшчэ цалуюць, і старыя пані пільнуюць гэтага: хто не пацалуе у руку, той ужо «дэмакрат і неблаганадзёжны», і паны такога чалавека не любяць»).

Да пачатку 1914 г. юны аўтар гэтых нататак сапраўды нямала ўжо начытаўся, знаў і апавяданні старэйшага брата Максіма, змешчаныя ў 1913 г. у «Нашай Ніве», і быў пад уплывам іх, ведаў допісы брата ў газету, нататкі яго. Вось і сам расказаў, як мог, пра вясковыя здарэнні, бо, услед за братам, не заставаўся абыякавым да ўсяго, што бачыў, чуў.

Імя Гурык так і засталося за ім для блізкіх яго на ўсё жыццё. Каму — дзядзька Гурык, каму быў проста Гурык, а найбліжэйшыя і цяпер скажуць: Гурэечка.

Чуллівы дзядзька чалавек, уражлівы. З дзяцінства помніцца мне надта смачнае смажанае мяса дзікай птушкі, застрэленай дзядзькам Гурыкам на паляванні каля Малой Багацькаўкі. Казала мне маці, што дужа перажываў ён гібель вольнага птаха. Душэўныя яго пакуты ляглі ў аснову мамінага апавядання «Чапля». Не выйшаў з дзядзькі Гурыка паляўнічы, а «Чапля» прапала ў мінскім выдавецтве 30-х гадоў...

У станіцы Раманаўскай не змог дзядзька Гурык есці пеўня, які перад канцом сваім пяяў і красаваўся ў яго пад вокнамі. Не змог, хоць і быў прывычны да ўсіх абставін вясковага жыцця, знаў яго да самай макулінкі.

Або такі выпадак.

Вяртаўся дзядзька Гурык цягніком у станіцу Раманаўскую. На перасадцы разгаварыўся з адной вялікай сям'ёю, што перасялялася ў новыя мясціны, на будаўніцтва. Абакралі тых людзей у дарозе, засталіся без капейкі. І аддаў ён ім усё, што меў пры сабе, — 400 рублёў, па тым часе, сказаў толькі прозвішча сваё і пасаду, бо не бралі беззваротна. Праз два гады, шчасліва абсталяваўшыся, вярнулі яму той доўг.

Адзін з шафёраў збег разам з гадзіннікам Гаўрылы Іванавіча. Прыкра было. Але дзядзька суцешыў сябе: «Ці не ўсё роўна, у чыёй кішэні гадзіннік будзе, галоўнае, каб цікаў!»

Пад хвалямі будучага Цымлянскага мора збіраліся навечна схаваць мясціны, дзе калісьці знаходзілася хазарская крэпасць Саркел, што азначае ў перакладзе — Белая Вежа. Пабудавалі яе, з інжынернай дапамогай Візантыі, каля 834 года. У 965 годзе крэпасць узяў кіеўскі князь Святаслаў. Прыблізна ў 1117 г., ратуючыся ад палавецкіх набегаў, белавежцы перасяліліся на Русь, а тут засталося нязначнае руска-палавецкае насяленне да вялікія могільнікі (сотні захаванняў: хазары, славяне, полаўцы, наёмныя гузы-торкі і печанегі, што складалі ў Саркеле гарнізон у 300 чалавек, які штогод мяняўся, і інш.).

Гаўрыла Іванавіч усё, што лічыў вартым увагі, што падмячала яго вострае вока геолага і мастака ў душы — усё імкнуўся паказаць, перадаць другім. Ён і прывёз маладых гасцей сваіх да хутара Папова на левым беразе Дона, недалёка ад станіцы Цымлянскай, дзе паспешліва, яшчэ ў 1949 годзе, зноў пачаліся раскопкі Саркела — Белай Вежы. Раскопкамі кіраваў прафесар Ленінградскага універсітэта Міхаіл Іларыёнавіч Артамонаў, выдатны археолаг.

Перад галоўнымі варотамі Саркела, знутры крэпасці, быў знойдзены калодзеж з абліцаванымі часаным каменем сценамі, глыбінёю у 6,5 метра*. Адкапалі — і зноў напоўніўся ён крынічнаю вадою. Уцалела вядро, выдаўбленае з вербнага камля. Пачаставалі нас гэтаю вадою. Пілі яе, смакавалі... Вясёлым быў дзядзька Гурык. Пэўна, радаваўся, што столькі цікавага паспелі здабыць прапечаныя сонцам і абвеяныя ветрам археолагі (частку знойдзеных рэчаў і цяпер можна ўбачыць у калекцыях Эрмітажа ў Ленінградзе). Многа чаго знайшлі. Адзін жаночы бранзалет здзівіў. Варажылі: на чыёй жа такой тонкай руцэ быў ён? З найцікавейшых знаходак, як удакладніла потым, — багатая, з унікальнымі каштоўнасцямі, магіла качэўнай жанчыны-воіна, пахаванай разам з канём; дарагі скарб, што быў захаваны ў вялікім гаршку з просам; наканечнікі коп'яў і стрэлаў у касцях людскіх, што так і засталіся ляжаць у сутарэннях крэпасці... Цікавілі археолагаў і незразумелыя літары на крапасных, з мясцовага сырца, цаглінах, на сасудах, і некалькі візантыйскіх мармуровых калон і капітэляў, і знойдзенае ў гарадзішчы радзіміцкае сямілучовае скроневае кольца...

Мала з чым параўнаеш радасць вучонага.

Быў кліч: несці на кватэру Гарэцкага знойдзеныя ў стэпе даўнія косці жывёлін. Гаўрылу Іванавіча ведалі ў станіцах і на пабудовах і з пашаны да яго неслі. Раз увайшла я ў дом, убачыла на падлозе ў кухні шэрую струпехласць на посцілцы і згідзілася: «Ох, якая гадасць!» А ўслед — у дзверы прафесар Артамонаў. Зірнуў і кінуўся да посцілкі: «Ах, какая прелесть!» — кленчыў і замілавана разглядаў шэра-бурыя камякі, тое, што патрэбна навуцы.

І дзядзька Гурык не хаваў сваёй радасці, калі меў геалагічны здабытак, прызнаваўся, што нават цалаваў, бывала, асабліва каштоўныя краменьчыкі і іншыя рэлікты, што пакінуў нам першабытны чалавек. Яшчэ ў пачатку сваёй геалагічнай працы знайшоў ён нямала старажытных стаянак. А з іх — дзевяць на Кольскім перашыйку.

І далёкія ад геалогіі людзі могуць знайсці ў артыкулах Гаўрылы Іванавіча зразумелыя ім і цікавыя звесткі. Будзь то развагі вучонага пра магутны мнагаводны пра-Дон, што ўпадае ў Эўксінскае возера-мора, на 75—80 км вышэй навейшага вусця Дона, альбо клапатлівы роздум у артыкуле «О нерешенных вопросах антропогена» ў міжнародным штогодніку «Будущее науки» (выпуск 10, 1977 г.). Можна ўявіць і такую даўніну, калі Каспійскі і Чарнаморскі басейны былі «в непосредственном соприкосновении». Дарагія воку і знойдзеныя ім у мнагаслойных грунтах на месцы старажытных стаянак рэшткі керамікі, зброі, гаспадарчых прылад, выкапнёвыя ракавіны малюскаў і многае іншае. З цікавасцю чытаюцца апісанні іх. За гады працы на Волга-Доне (1947—1953) надрукаваў ён восем навуковых артыкулаў, з іх такія, як «Новые стоянки конца неолита и эпохи бронзы на террасах Нижнего Дона и Маныча как геологические документы», «Следы палеолита и мезолита в Нижнем Подонье», «О палеогеографии Приазовья и Западного Приманычья в узунларско-гирканский и буртасский века».

Пільны позірк, найвялікшая ўвага да ўсяго, што можа зацікавіць геолага, вельмі адметны ў дзядзькі Гурыка. Неяк стаяла з ім на ленінградскім трамвайным супынку, усё гаварыла-гаварыла яму нешта. Зірк: няма дзядзькі. Як скрозь зямлю праваліўся. Не паспела звусцішыцца — убачыла, што разглядае ён у нейкай будаўнічай яме, каля дарогі земляны зрэз. «Можна, — кажа, — тут высокія дамы будаваць, толькі абавязкова на па́лях».

Блізкіх дзядзькі Гурыка часам палохала яго апантанасць. У адзін выхадны дзень гуляў ён з прыезджым масквічом-геолагам усцяж данскога берага. Вярнуліся няскора, з падранымі на спіне кашулямі. Яны хадзілі

* Адкрываўся толькі ў часы асады, калі не было выхаду к Дону. А так па ім можна было праехаць.

пад навіслымі берагавымі абрывамі, цікавіліся абгаленнямі зямлі. Падмытыя Донам карані дрэў чапляліся за іх кашулі, драпалі напаўсагнутыя спіны. Усе падобныя прагулкі лічыў дзядзька Гурык сваім найлепшым адпачынкам.

Раз хадзіла з дзядзькам і студэнтам-геолагам Вадзімам Нікіціным далёка за Дон. 18-гадовы юнак (вельмі ж шанаваў дзядзьку Гурыка) быў рады ісці з ім, гаварыць. Ён так захапіўся тлумачэннямі некаторых прыёмаў каратэ (а дзядзька Гурык слухаў уважна, з лагоднай усмешкай), так бажаў узмацніць тэорыю большай нагляднасцю (дзеля якой я спачатку ўслужліва падстаўляла шыю), што прыйшлося мне, на ўсякі выпадак, трохі адбегчыся, бо і ў дзядзькавых вачах заўважала трывогу...

Дон у лодцы пераплылі. Здаваўся ён серабрыста-плацінавым, а бываў і цёмна-шэрым. Па нізкім тут правым беразе адзінокі баклан паходжваў. Ты да яго крок, і ён ад цябе крок... І такі спакойны. А зусім блізка не падпусціць.

На дарозе на бахчы пазіралі: ці многа папсаваных ваўкамі кавуноў. Іншы воўк-гурман штук шэсць перабярэ, раструшчыць, а сёмы — самы сакавіты — з'есць. Кавуны — што! Браў страх, каб часам ваўкі не з'елі і геолагаў, з ранку пакінутых у стэпе. Пакуль вернецца за імі лётчык, пакуль знойдзе — нахвалюешся.

Ён многа чаго расказваў, і ў дарозе, і дома. Пра візантыйскага спафаракандыдата Петрону, што быў пасланы імператарам Феафілам заснаваць крэпасць Саркел; пра землятрасенні (і так вобразна: як, напрыклад, у час аднаго землятрусу зямля хвалямі пайшла...).

Здаецца, у той задонскай вандроўцы падаравалі дзядзьку Гурыку нейкія часлачкі, не дужа струпехлыя. А ён ...адараваў мне незадоўга перад тым знойдзены ў глыбокім грунце зеленавата-шэры ад часу, але бліскучы, востранькі зубок акулы. Казаў, колькі мільёнаў гадоў зубу гэтаму, ды ўжо забылася на лічбу тую.

Я чула, што дзядзька Гурык дае паэтычныя, як кажуць, былінныя назвы некаторым прарэкам. Вось і скажу пра любоў яго да народных спеваў, у прыватнасці, да беларускіх.

Будзе слухаць песні па радыё, на канцэртах; будзе сачыць за ўсімі новымі беларускімі фальклорнымі зборнікамі: і таму, што неабыякавы да творчасці народнай, і таму, што амаль у кожным з іх ёсць песні, запісаныя калісьці ад яго маці — Ахрасінні Міхайлаўны. У кнізе «Радзінная паэзія» (Мінск, 1971 год) іх трынаццаць. Заўсёды кранае яго «Квінтэт» М. Аладава, створаны кампазітарам на аснове пачутых ад Ахрасінні Міхайлаўны мелодый (упершыню выконваўся 25 мая 1925 г. *на адным з канцэртаў нацыянальнай музыкі*).

У 1953 годзе дасць дзядзька Гурык высокую ацэнку Дзяржаўнаму народнаму хору БССР пад кіраўніцтвам Г. І. Цітовіча: «Ці пісаў я Вам, што слухаў у зале Чайкоўскага хор Цітовіча? — Шмат моладзі з моцнымі, прыемнымі галасамі. Шмат новых арыгінальных песень. Некаторыя песні выгукалі ўсеагульную ўхвалу, асабліва партызанская «Вы бярозы ды сосны — партызанскія сёстры...» і «Захацела мяне маці рана замуж аддаці». Мне было чамусьці пераважна сумна, што не чуюць гэтых дзіўных песень мае спадарожнікі, якія ў нябыце, але часам захапленне было да слёз». На Дэкадзе беларускага мастацтва ў Маскве ў 1955 г. скажа пра Цітовіча: «Няхай доўга, доўга жыве гэты сапраўдны талент...» Шчыра кланяўся ў душы і Р. Р. Шырме.

Згадаўся ўспамін маці маёй, як была Ахрасіння Міхайлаўна ў Вялікім тэатры ў Маскве. Сядзела між сынамі (Максімам і Гаўрылам) у партэры, на лепшым месцы, у прыгожа вышываным беларускім фартуху сваім. Столькі, — казала мама, — было ў ёй прыхаванай гордасці за сыноў і той вялікай чалавечай годнасці, такту, далікатнасці, што вельмі ж вылучалі яе, хоць і была непісьменнай сялянкай з дужа нялёгкім жыццём.

У ранейшы час чуў дзядзька Гурык песні не толькі ад маці. Пяялі жанчыны з Малой Багацькаўкі, цэлым натоўпам ішоўшы пад вечар з жытняга поля. Пяялі ў вёсцы і не толькі ў жніво. Пэўна ж, слухаў ён і хор У. В. Тэраўскага. Апрача майго бацькі, што яшчэ і на скрыпцы дома іграў, добра спяваў другі дзядзька мой — Парфір. Ён многа песень знаў. Раз, калі ў двары не было нікога, ён, стромкі, прыгожы, стаяў каля дзедавых варотаў і з вялікім пачуццём пяяў. Не ўгледзеў, што я, малеча, затаілася з другога боку ганкаў і слухаю...

Дзядзька Парфір любіў і папулярную калісьці ў М. Багацькаўцы песню «Па Дону гуляе казак малады...» Я тады думала: «Дзе ж ён, Дон гэты?»

Вярнуся ў станіцу Раманаўскую да цяпер ужо такога знаёмага мне Дона. Успамінаю передвячэрнія прагулкі з дзядзькам Гурыкам на Дон у лета 1951 года. Ішлі паціху, расказваў маме маёй што-небудзь пра жыццё сваё, найбольш успамінаў студэнцкія гады ў Маскве. Старэйшы сын яго *Усяслаў толькі-толькі пабраўся* з чарнавокай масквічкай Лідай, студэнткай інстытута замежных моў, прывёз яе да бацькоў у Раманаўскую, і маладое іх шчасце, што радавала ўсіх, відаць, абуджала ў дзядзькі Гурыка ўспаміны пра яго маладосць.

Быў ён рады любой магчымасці пабыць на Доне, пакупацца ў ім, бо сапраўднага адпачынку ў той напружаны час (будаўніцтва было паскораным) не меў. Помню, як трывожна сачыў за вясёлай тройкай плыўцоў: малодшы сын Радзім (прыязджаў праведаць бацькоў), нявестка Ліда і пляменнік дзядзіны маёй Сяргей пераплывалі раку, а іх пачынала зносіць плынню ля правага берага. Ціхі Дон — рака не дужа рахманая. Тапіліся ў ім неасцярожныя людзі.

У які-небудзь асабліва цёплы, злёгку духмяны ад блізкасці стэпу вечар (а неба — у вельмі яркіх зорках) любіў дзядзька Гурык пасядзець перад сном на ганачку. Гаманіў з мамай маёй. Дзядзіна Ларыса Восіпаўна (яна таксама працавала ў геалагічнай экспедыцыі) і маці *яе* Марыя Міхайлаўна часам падсаджваліся побач, адпачывалі пасля дзённай працы, хатняга клопату. Харошыя былі вечары...

На дарозе дамоў праехалі мы па стэпе ў адкрытым кузаве грузавіка да Растова-на-Доне, дзе нас і сына з нявесткаю сустрэў дзядзька Гурык. З намі ён развітаўся ў цягніку, і як паехалі, усё думалася, гаварылася аб ім: пра нялёгкую, адказную працу яго, пра вялікую душэўную дабрыню. Былі і пад свежым уражаннем ад доўгай паездкі па стэпе. Успаміналіся неабдымныя вокам поле за полем: яркія птушкі з прыгожымі чубчыкамі — *удоды — на правадах*; горы буйных спелых памідораў на адной прыстані; пераправа цераз Данец (купаліся ў яго цёплай шаўкавістай зеленаватай вадзе, а з самага дна ўсюды прыемна білі крынічныя струменьчыкі, тонкія і халодныя)...

У НАСТУПНАЕ лета нястрымна пацягнула мяне на Дон. Пасхала адна. Усе чакалі 27 ліпеня — дня адкрыцця Волга-Дона.

Дзядзьку Гурыка мала бачыла: так быў заняты працаю. Аднак пра дзве цікавыя паездкі з ім раскажу.

Спачатку ў Паўночным Партале экскаватар наткнуўся на косці слана. Спынілася работа, выклікалі дзядзьку Гурыка. Ездзіў туды некалькі разоў. Слон загінуў тысячы гадоў таму назад, скаціўся ў роў і пакрысе быў засыпаны зямлёю. Старанна адкапвалі яго часткі працаўнікі геалагічнай экспедыцыі, залівалі іх парафінам, каб забяспечыць ім апошнюю дарогу — у музей. Помню, як экскаватаршчыкі пусцілі па крузе кварту з вадой. І мы з дзядзькам Гурыкам таксама адпілі. Апошнія кропелькі і тыя падабраў адзін вясёлы, да пояса распісаны татуіроўкаю асілак. Не раз, мусіць, засмягла піў дзядзька Гурык з такіх *вось кубкаў. І хоць бы калі пажаліўся*, што нялёгкая ў яго работа... Гэта ўжо гадоў праз дваццаць пасля таго дружнага вадапіцця сказаў (і не на мяне глядзеў, а быццам далёка, у ранейшае жыццё сваё): «Многа і цяжка працаваў...»

У другі раз ездзіла з дзядзькам Гурыкам і іншымі яго спадарожнікамі на дальні бераг Цымлянскага мора, што разлілося там на 28 кіламетраў ушыркі. Правяраў ён непажаданую магчымасць абвалаў на новых берагах. Дзяржава аплаціла перанос назват кожнага кусціка, кожнага дрэўца, калі перамяшчаліся казачыя станіцы з данскіх берагоў на новыя адхоны. Патрудзіліся геолагі-вышукальнікі, выбралі станічнікам надзейныя месцы для новага жылля. Але ж і вялікая адказнасць у працы інжынера-геолага! Не гавару ўжо пра звышадказнасць пры выбары месца для важнага аб'екта.

Збіраліся праехаць у грузавой машыне кіламетраў 120, а выйшла 260 (паказаў спідометр) — заблудзіліся *ў стэпе. Як саб'ешся* тут са шляху свайго, адразу ж не пускаюць далей равы глыбокія, балкі. А то быццам вольна імчышся, а ўсё няма патрэбнай дарогі. У адным месцы на дарожным, пакаленным гарачынёю, узгорку наехалі на зміяныя вяселлі. Успомніш — здрыганешся...

Паблізу хутара Кацельнікаўскага бачылі ў стэпе пакінутую разбітую гармату. І тады, і зараз падумалася: неймаверна цяжка ваявалася тут нашым людзям. Вось ужо сапраўды: «Нам дороги эти позабыть нельзя...» І было пра каго ўспомніць, згадаўшы вайну...

Да Цымлянскага мора ўсё ж дабраліся, але не да той патрэбнай мясціны, куды на другі дзень адправіўся *дзядзька Гурык ужо самалётам*.

Выдатны ён быў экскурсавод. Самыя дальнія паездкі з ім не здаваліся нуднымі. Імчала машына, праляталў час, а ўражанняў заставалася многа. Ён не проста так паказваў, гаварыў, а чакаў ад людзей самай шчырай рэакцыі, душэўнага водгуку, і быў рады, калі яны правільныя. Вось і пасля гэтай, не зусім задашлівай, паездкі пакрыўдзіўся, калі потым, дома, здалося яму, што аднаму з нас запомніліся ад цікавай паездкі толькі нязначныя непрыемнасці (ўлезлі на прывале ў густое зборышча ў паветры нейкіх крылатых стрыкунчыкаў і г. д.).

Колькі ўжо тады мог бы дзядзька Гурык расказаць пра сваю высакародную і трудную працу ў час геалагічных вышукванняў. З вялікай пашанаю пазірала я на тых, хто працаваў поплеч з Гаўрылам Іванавічам, на такіх жа самаадданых у рабоце і вельмі сціплых людзей. За працу на Волга-Доне атрымаў і дзядзька Гурык адну са сваіх першых вялікіх узнагарод — ордэн Працоўнага Чырвонага Сцяга.

ГЕАЛАГІЧНАЯ экспедыцыя прабыла ў станіцы Раманаўскай да 1953 года. А потым былі «бязмежныя прасторы Камскае даліны», як напісаў нам дзядзька Гурык, жыццё у Елабузе Татарскай АССР, новыя вандроўкі. Колькі чаргoвых адпачынкаў сваіх выкарыстаў дзядзька Гурык для ўсё новых і новых геалагічных пошукаў! Міжволі і ў гэтым параўноўваю яго з бацькам маім. Так жа і бацька мой ездзіў, шукаў, ахвяруючы для навукі, для творчасці кожную часіну. І, мусіць, такая апантанасць, як у іншых, падобных ім, самаадданых сваёй справе людзей, толькі ўзмацняе духоўныя і фізічныя сілы.

Колькі *мог бы* расказаць дзядзька Гурык пра вандроўкі свае па цікавых мясцінах Заходняй Украіны, Урала, Карэліі, Горнага Алтаю, Верхняй Кубані, Узбекістана, Сярэдняй Волгі, па Грузіі, Арменіі, Чарнігаўшчыне, Браншчыне, Смаленшчыне, Літве і г. д. і г. д. А найбольш — па Беларусі!

Мог бы расказаць пра сустрэчы на жыццёвых дарогах з найцікавейшымі людзьмі, пра самыя цікавыя падзеі ў час геалагічных вышукванняў, вандровак.

Пра цудоўнае веданне лесу, любоў да яго Вясёлы ўспамін: ціхенька, стараючыся не разбудзіць у палатцы дзядзьку Гурыка, рыхтавалі геалагіні ранні сняданак, а ён выйшаў раптам з лесу з поўным кошыкам грыбоў...

Колькім маладым вучоным дапамог Гаўрыла Іванавіч па-сапраўднаму, беззапаветна палюбіць навуку. Лісты і тэлеграмы, што ішлі яму ў дзень 80-годдзя ад вучняў і паслядоўнікаў з многіх гарадоў, — поўныя бязмежнай удзячнасці свайму Настаўніку. Шчырую падзяку кранула і тэлеграма Вадзіма Нікіціна, таго студэнта, што вучыўся геалагічнаму майстэрству ў Гаўрылы Іванавіча.

Вельмі ж стасуюцца да дзядзькі Гурыка словы выдатнага авіяканструктара А. С. Якаўлева: «Я не представляю себе полноценной творческой жизни в области науки или техники без живейшего интереса к вопросам литературы и искусства» («Цель жизни», 1966 г., стар. 533). Многа вечароў праведзена дзядзькам Гурыкам хаця б толькі ў Ленінскай бібліятэцы ў часы побыту ў Маскве («Часам адчуваў найвялікшую насалоду, нават большую, чым у тэатры...» — ліст ад 29.11.53 г.). Ведаю, што ў вольны час выбіраў ён для чытання творы Талстога, Тургенева, Шэкспіра, Бальзака, Адама Міцкевіча, Шаўчэнкі, Блока, Ясеніна, Аляксея Талстога, Уітмена, працы Міклухі-Маклая, С. Кавалеўскай і многіх іншых. Чытаў творы сучасных пісьменнікаў, сачыў за ўсім новым у беларускай літаратуры, асабліва любіў тых паэтаў і празаікаў, хто выклікае ў яго моцны душэўны водгук. А да Янкі Брылі, Васіля Быкава і Алеся Адамовіча у яго, можна сказаць, бацькоўскія пачуцці.

Ён адчуваў слёзы на вачах, калі стаяў перад Сікстынскай мадоннай Рафаэля: ён (помню, як далёкае мінулае) вадзіў мяне і брата майго Лёню слухаць у ленінградскай філармоніі музыку Чайкоўскага і С. Пракоф'ева...

Так цікава было паслухаць самога дзядзьку Гурыка: пра такую паэтычную і вельмі патрэбную, асабліва для будаўніцтва, галіну навукі, як палеапатамалогія (вучэнне пра рэкі мінулага); пра геалогію Беларусі і многае іншае...

Я здолела расказаць толькі невялікую часцінку з таго, што можна згадаць пра Гаўрылу Іванавіча Гарэцкага.

1 верасня 1980 г.

Г. ГАРЭЦКІ і У. ДУБОЎКА. На здымку аўтограф:
«Ай дзяды... Гляньце, колькі на іх сівізны!
А нядаўна ж былі маладымі яны:
Удваіх накруцілі сто сорак гадоў..
Застаецца капа да двух круглых вякоў
Паднаціснем, браток, ды... ў Зацішны Куток...
5.05.70. Масква. Ул. Дубоўка»

БТ: разам ля экрана

«ЛІРА» СУПРАЦЬ БЮРАКРАТЫІ

...Вертыкальная трэшчына, нібы спыненая маланка, цягнецца праз увесь экран, тэлекамера чуйна прасочвае яе гнятліва доўгі шлях, нібыта даючы нам магчымасць адчуць боль і трывогу...

Гэты кадр, мне здалося, стаўся галоўным нервам чарговай тэлепраграмы «Ліра» (БТ, 22 лістапада), перадачы, прысвечанай перш за ўсё праблемам захавання помнікаў гісторыі і культуры Беларусі. Праблемам балючым, якія крывавяць, крычаць аб паратунку. Гэтых праблем можна не ведаць, не чапаць болей — маўляў, абы ціха. Але яны ёсць, як ёсць гэтыя свежыя трэшчыны на помніках у Верхнім горадзе, як ёсць занядбанне нацыянальнай спадчыны, як ёсць бюракратыя, паразітуючая на культуры народа. Менавіта гэтакі пафас перадачы.

Мне больш за ўсё не хацелася б пераказваць яе сюжэт. Больш за ўсё мне хацелася б адзначыць у ёй сучаснасць, вастрыню, адчуванне нерва перабудовы. Прысутнасць у перадачы маладога, смелага духу надае наталяючай свежасці.

Перадача поліфанічная. Тут сутыкненне пакаленняў і інтарэсаў, жывога з аджыўшым, крыку з кабінетным зацішшам. Так пабудавана «Ліра».

Трэба аддаць належнае спрыяльнаму матэрыялу, якім сталіся на гэты раз для «Ліры» фрагменты двух дакументальных фільмаў — «Ёсць у горада душа» і «Гісторыяй пакінутыя вехі». Абодва яшчэ не выйшлі на экраны. У абодвух нялёгкі лёс, за кожным — прывід «антыперабудовачнай стыхіі».

Не-не ды падасца, што ты на спектаклі. Рэплікі вострыя, дальбог, вартыя воплескаў. Услухаемся, пра што гаварылі ўдзельнікі перадачы (прыводжу па памяці):

...Адзін высокапастаўлены чыноўнік пазваніў і загадаў убраць з фільма Зянона Пазняка. Значыць, што? Кожнага з нас можна вось так, па званку ўбраць?..

...Мы здымалі унікальныя ацалелыя фрэскі. А нас прымушалі іх выразаць, казалі: «Навошта стольк ікон?..»

...Калі б гэта было дзесяць гадоў назад, я мог бы зразумець. Сёння гэта не паддаецца ўразуменню, здзіўляе і абражае...

...Нізы перабудову ўспрымаюць хутчэй. Бо тут літаральна захлёбваешся ад праблем...

...Бюракратыі не патрэбна культура...

Гэтымі нататкамі я галасую за такія перадачы. Вострыя, актуальныя, без боязі «іншамыслення». Што датычыць непасрэдна «Ліры», то гэта не першы яе выпуск, дзе чуваць крык аб паратунку. Калі ішла перадача з Мазыра, з экрана мы чулі ціхаваты голас народнага майстра Пушкара. Але яго словы крычалі. Аб здзеку з таленту, аб чыноўнай пагардзе да самабытнай культуры. Была і перадача з Веткаўскага музея, сустрэча са Шкляравым, чалавекам неардынарным, апантаным, незалежным. І тут таксама шмат сведчанняў, якія не могуць не будзіць сумлення, не выклікаць пякучага шкадавання аб страчаных каштоўнасцях. Дзякуй за гэтыя перадачы яе аўтарам.

І на заканчэнне. Калі ёсць крык, то павінен быць і водгук на яго тых афіцыйных органаў, якія адказваюць і за нашы помнікі, і за стан музеяў, і за «рэшткавы прынцып» у падыходзе да культуры. Хацелася б, каб рэдакцыя вярнулася да сваіх перадач, прадаставіла мікрафон для пасляслоўя. Гледачу неабыякава, хто з адказных асоб чуе выпускі «Ліры».

В. КРЫЛОВІЧ.

Тэатр

Паважаць свой талент

З галоўным рэжысёрам Дзяржаўнага тэатра лялек БССР Аляксеем ЛЯЛЯЎСКІМ мы сустрэліся якраз пад час святкавання юбілею, але гутарка наша не набыла святочнага характару і не звялася да агледзін пяцідзесяцігадовага шляху тэатра. Аддаўшы даніну ветлівасці, я, так бы мовіць, «калупнула» застарэлую больку лялечнікаў — іх нетрывалы эканамічны стан.

— Што змяніў у эканамічным становішчы тэатра эксперымент? Як наогул пачуваюцца сёння лялечнікі?

— Ці не адзіная мы краіна ў свеце, дзе ідэалогія і мастацтва пераведзены ледзь не на гасразлік? У нашай галіне кіруючыя органы дбаюць выключна пра нашы заробкі, а не пра мастацтва, не пра яго эстэтычны і выхаваўчы эфект. Нагадаю словы аднаго з вядучых тэатральных эканамістаў пра тое, што тэатр у СССР існуе неяк ненатуральна: выпускае спектаклі, а прадае білеты. Адзінае, так бы мовіць, прадпрыемства, якое прадае тое, чаго не выrабляе. Вядома, пры любой грамадска-эканамічнай сістэме, у любой дзяржаве мастацтва падтрымліваецца і ўтрымліваецца... «Метрапалітэн-оперу», да прыкладу, утрымлівае за свой кошт Форд; на ўвесь свет вядома дзейнасць Хамэра і ягоныя калекцыі, якія ён не хавае ў сваіх сутарэннях ці скляпеннях, а паказвае ўсяму свету дый яшчэ выдаткуе на дарункі музеям. Ёсць і выключэнні. Знаёмы ўжо амерыканскі лялечны тэатр «Брэнд энд паппет» не атрымлівае дзяржаўных ці мецэнатавых грошай, але ад яго ніхто і не патрабуе ні плана, ні колькасці гледачоў. Мы ж дагэтуль павінны выпрошваць дазвол, скажам, на вулічнае выступленне, на публічнае выяўленне сваіх думак і перакананняў.

— Але ж ва ўмовах эксперыменту тэатр лялек, урэшце, атрымаў магчымасць самім вырашаць, што ставіць, што паказваць? Сёлета адбыўся і чарговы пленум СТД БССР (які, дарэчы, прыняў рашэнне прапагандаваць беларускую мову і мастацтва сродкамі тэатраў — дзіцячых і лялечных у тым ліку).

— Мяркуйце самі. Мы даўно хочам узяцца іграць для дзяцей — падкрэсліваю: для невялічкіх аўдыторый! — дадатковыя спектаклі па-беларуску; такія спектаклі ў нас ёсць. Мы хочам дамагчыся непасрэднага кантакту паміж акцёрамі і дзецьмі, каб да апошніх усё даходзіла, каб ніхто нічога не перапытваў з прычыны таго, што недачуў, ці не ўгледзеў. (У нашай, даруйце, тэатральнай адрыне, што будавалася як кіназала, з яе кепскаю акустыкаю, нязручным гарызонтам сцэны і састарэлым абсталюнкам працаваць плённа немагчыма). Наш шлях — куды больш правільны за прасталінейны заклік «вывучаць і шанаваць сваю мову». Але... Гэта — матэрыяльныя сродкі, дадатковыя грошы, пошук памяшканняў, транспарту... Такім чынам, адзін з нашых самых перспектыўных праектаў адрынуты Міністэрствам культуры і СТД. Увогуле, ніякіх мэтавых укладанняў, ніякіх праектаў і да т. п. у нашым тэатры не ажыццяўляецца.

— Чаму?

— Таму што наша справаздача цалкам задавальняе ўсе органы ідэалагічнага і мастацкага кіравання: масавасць ёсць. Гледачоў нават і зашмат. Хоць вынік ад падобных «зносін з тэатрам» зведзены на нішто. Мяркую, калі ёсць добрая ідэя, трэба даваць пад яе грошы. Пры гэтым я не вымагаю павелічэння датацыі. Я хачу прадаць ідэю, дзесяць ідэй, чаму ж не скарыстаць іх на патрэбу рэспублікі? А ўзяць наш праект супрацоўніцтва з беларускімі зямляцтвамі за мяжой, на які нам растлумачылі, што лягчэй паслаць туды афіцыйную дэлегацыю і на яе рахунак залічыць пэўнае «дасягненне»: маўляў, сустрэліся-падружылі...

— Выйсце за мяжу абяцае тэатру валюту?

— Не заўсёды, хоць і яна з'явіцца: можна будзе змяніць абсталяванне залы, прыдбаць замежную гукавую і светлавую апаратуру, памяшканні сабе адбудаваць прыстойныя. Праўда, калі ў такім разе займацца мастацтвам? Па шчырасці, я не лічу, што тэатр абавязкова мусіць зарабляць грошы. Размяркоўваць свае даходы і ўкладаць іх у праекты мусіць дзяржава. Напрыклад, у Польшчы ўсе ведаюць, што на алкагольныя напоі ёсць налог, і што пяць працэнтаў ад кожнай пляшкі гарэлкі ідзе на культуру. Такім вось пакручастым шляхам хоць частка таго, што апівоха знясе з хаты, ад сям'і, у сям'ю і вернецца: таннымі білетамі на дзіцячы спектакль, бясплатным выступленнем тэатра ў школе, на вуліцы... Падобна ж да таго, што прынцып «рэшткавага» фінансіравання культуры ацалеў і ўкараніўся ў нашай краіне.

— А як ажыццяўляецца дапамога тэатрам лялек, якую дакляраваў пленум СТД?

— Хіба ж незразумела, што гэтыя добрыя намеры не падмацаваны дзейснымі эканамічнымі мерамі.

— А як працягваецца супрацоўніцтва з беларускімі пісьменнікамі і драматургамі?

— Не буду зараз спасылацца на А. Вольскага ці А. Вярцінскага (які, дарэчы, недаравальна мала піша для тэатра), ці на іншыя вядомыя імёны. Плён іх працы бачылі ўсе. Што да шматлікіх аўтараў-пачаткоўцаў, дык яны, не зведаўшы як мае быць законаў сцэны, нясуць непрыбраны літаратурны матэрыял (у лепшым выпадку) замест п'ес.

— Але ж з імі можна дый трэба працаваць...

— І самы дзейсны спосаб — ставіць іх творы эксперыментальна, свядома ўлічыўшы: магчыма, гэтыя пастаноўкі зборaў не дадуць. Стварыць ім умовы трывалай канкурэнцыі, вучыць у тэатры, стымуляваць працу... Толькі вось як гэта ажыццявіць? Ёсць амаль гатовы для лялечнага тэатра драматург — Алесь Асташонак. Ягоную п'есу я адразу ўзяўся ставіць і стаўлю... ужо гады тры. Бо — па-за планам. Бо няма для яе ні грошай, ні часу, які забірае выкананне плана, рэпетыцыйная недаарганізаванасць і г. д. Менавіта таму я зусім не магу зараз ставіць эксперыментальную беларускую драматургію. А яна ёсць, і, далібог, вартая ўвагі!

— Значыць, грошы і час?

— А ў нас, лялечнікаў, кожнае мастацкае вырашэнне, кожная вартая прапанова пачынаюцца так: а колькі гэта будзе каштаваць? А канчаецца так: дзе ўзяць час на творчасць? Дарэчы, той самы план павінен даводзіцца тэатру з улікам яго рэальных магчымасцей. Наш план, як высветлілася, спісаны са столі... гадоў пяцьдзесят таму. Ніводная лічба не стасуецца з сапраўднасцю, але Міністэрства культуры, так бы мовіць, натурыцца: маўляў, вы што, лялечнікі, хочаце сапсаваць нам справаздачы? І адначасова заклікае нас ставіць больш беларускай драматургіі, хоць шляхам жудаснай перагрузкі працаўнікоў тэатра яно гэтую беларускую драматургію заціскае! Вось яшчэ красамоўная лічба: на кожны спектакль мы маем па дзесяць дзён рэпетыцый. А ўсё «астатняе» — заняткі з трупаю, дадатковыя рэпетыцыі, акцёрскія паказы — ажыццяўляем за кошт уласнага вынаходніцтва.

— Але ж пра будучыню вы, напэўна, думаеце? Ці можаце што-небудзь сказаць пра маладых акцёраў? Ці рэальна ім, выпускнікам БДТМІ і пачаткоўцам, у хуткім часе стварыць беларускамоўныя лялечныя трупы ў абласных гарадах, у Мінску, адкрыць новыя тэатры?

— Вядома, нерэальна. Мяркую, можна было б знайсці для інстытута патрэбную колькасць творчых выкладчыкаў і таленавітых студэнтаў, і нават рыхтаваць апошніх у тэатрах і па-беларуску, але ж тых тэатраў — незапланаваных, дакляраваных ці запраектаваных, а тых, хто ўжо даўно дае спектаклі і прыбыткі, яшчэ... няма! Яны яшчэ не пабудаваныя! (А я тут скарджуся на благую акустыку...) Хутка, мяркую па газетах, узнікне шэраг самаакупных лялечных труп, і гэта выдатна, але яны будуць узнікаць і працаваць там, дзе ім зручна, ставіць тое, што ім выгадна, і на той мове, якую сяк-так ведае большасць насельніцтва рэспублікі. А мы, прафесіяналы, застанёмся таўчы сваё: праграма адраджэння мовы і культуры патрабуе ўкладанняў!

— Як вы ўяўляеце сабе ажыццяўленне гэтай праграмы сродкамі тэатра? Мы ж да гэтага часу пэўна не ведаем, што і як рабілася ў тэатрах Радзівілаў, Сапегаў, Зорыча, Дуніна-Марцінкевіча, дый Галубка (я маю на ўвазе рэжысёрскія вырашэнні, акцёрскае выкананне, пастановачныя эфекты і да т. п.).

На абсягах культуры

Музычныя веды — харэографу

Не кожны, мабыць, ведае, што прафесійныя абавязкі кіраўніка самадзейнага танцавальнага ансамбля заключаюцца не толькі ў арганізацыйнай і выхаваўчай рабоце, а і ў стварэнні харэаграфічных кампазіцый для рэпертуару калектыву. Дзеля гэтага неабходныя, апроч іншага, спецыяльныя музычныя веды. Лічыцца, што імі спецыяліст авалодвае ў працэсе навучання ў культасветвучылішчы або ў ВНУ культуры. Але, на жаль, музычнае выхаванне харэографа ў цяперашні час далёка не на належным узроўні. Гэта якраз той выпадак, калі вучаць патроху «чему-нибудь и как-нибудь», арыентуючыся, часцей за ўсё, на праграмы, распрацаваныя для будучых музыкантаў, — без разгляду пытання ўзаемасувязі музыкі і харэаграфіі.

Існуюць аб'ектыўныя цяжкасці даследаванняў у гэтай галіне: «чыстаму» музыканту ці «чыстаму» харэографу патрабуюцца досыць шырокія веды яшчэ і ў сферы сумежнага мастацтва. Таму найбольш істотны ўклад у гэтыя доследы ўносяць музыканты, якія маюць вопыт працы з харэографамі. І тут вялікую цікавасць выклікае метадычны дапаможнік А. Астахава «Праца над музыкай пры пастаноўцы танцаў у самадзейным калектыве», выдадзены летась Рэспубліканскім навукова-метадычным цэнтрам народнай творчасці і культасветработы.

Адметны музыкант, А. Астахаў многія гады прысвяціў працы з харэографамі, што дазволіла яму дакладна заўважыць найбольш слабыя месцы працы кіраўнікоў самадзейных танцавальных калектываў з музычным матэрыялам і знайсці (што таксама вельмі важна) зразумелую для харэографаў мову, каб пагаварыць пра складаныя музычна-тэарэтычныя пытанні. Актуальнасць новага метадычнага дапаможніка, жывая сувязь з рэальнай практыкай — вартасці, якія не так ужо часта сустракаюцца ў аналагічнай літаратуры.

Разгарніце гэтую работу на любой старонцы і чытайце. Думаю, змест яе будзе зразумелы, нават калі вы не маеце адносін ні да музыкі, ні да харэаграфіі, хаця гаворка там ідзе пра дастаткова складаныя праблемы. Прастата, даходлівасць мовы ў дадзеным выпадку вынік не павярхоўнага раскрыцця тэмы, а сталасці і дасканаласці думкі. У метадычным дапаможніку падрабязна тлумачыцца, як трэба выбіраць музычны твор для харэаграфічнага ўвасаблення, як навучыцца не толькі слухаць, але і правільна чуць яго эмацыянальна-вобразны змест, разумець драматургію. Каштоўна і тое, што А. Астахаў прапануе практыкаванні для саманавучання. Прынцыпова важная рэкамендацыя аўтара: пры выбары музыкі для харэаграфічнай кампазіцыі неабходна звяртацца да наяўных твораў кампазітараў-прафесіяналаў, а не патрабаваць складання музыкі ад акампаніятара, непрактыкаванага ў гэтым. Да такой рэкамендацыі трэба прыслухоўвацца ўсім кіраўнікам калектываў, бо саматужныя музычныя опусы невысокай мастацкай якасці шырока распаўсюджаны ў самадзейнасці.

Праўда, далёка не да кожнай харэаграфічнай задумы можна падабраць адпаведны гатовы музычны твор. Асаблівыя цяжкасці ўзнікаюць, калі харэограф звяртаецца да фальклорных вытокаў, Вось чаму паўстае і пытанне аб падрыхтоўцы для самадзейнасці такіх музычных кадраў, якія былі б здатныя да пэўнай кампазітарскай працы, прынамсі, да апрацоўкі народ-

— Згодны. Тэатразнаўцы аддаюць перавагу пацяшанкам пра іх былую адметнасць. Пры гэтым, аказваецца, не ўсе і не заўсёды зазіраюць у архівы. Памятаю, варта было ў адным спектаклі ТЮГа вывесці на сцэну анёлаў з фіялетавымі крыламі, як крытыкі ўзяліся ўпікаць рэжысёра за безгустоўнасць. І ніхто не здолеў ці не схацеў давесці, што гэта ідзе ад тагачаснага старасвецкага беларускага тэатра — так фарбавалі анёлкаў менавіта ў Радзівілаў. Не ведаем па-людску, не выдаём па-чалавечы Сімяона Полацкага, Уршулю Радзівіл, шматлікія школьныя інтэрмедыі, камедыі, ды хоць бы беларускія пераробкі Мальера, да прыкладу... Паспрабуйце дамагчыся ў бібліятэцы скапіраваць гэтае багацце на ксераксе! Нельга ж бясконца злоўжываць цярплівасцю Адама Іосіфавіча Мальдзіса (да таго ж я не адзін такі «шукальнік»). Так, пры моцным жаданні можна займець усё, але, даруйце, час — грошы, мне тэатрам трэба займацца. А пад рукою — нармальна выдадзеная руская класіка і замежная літаратура і драматургія, за якою не трэба лётаць у архіў і выпрошваць дазволу пачытаць.

— Хочаце сказаць, што наша няведанне грунтуецца не на гультаяватасці ці нядбайстве, а на абрыдлым «няма дзе ўзяць»?

— З гэтым мы і дайшлі да свайго пяцідзесяцігоддзя. Як выпраўляемся за межы рэспублікі і краіны, заўсёды аддаём перавагу беларускім спектаклям і абавязкова на беларускай мове, а спектакляў такіх магло б быць у тры-чатыры разы болей. На падставе цудоўнай літаратуры і традыцый (хоць бы батлейкі) змаглі б ажыццявіць яшчэ адзін свой праект — стварыць палітычны тэатр пляца, вуліцы. А згадаць яшчэ непаўторную марыянетачную батлейку, сістэму лялек якой завезлі да нас італьянцы ці венгры; смаргонскіх «акадэмікаў», якія, здаралася, далучалі да сваіх мядзведжых забаў лялек; бывала, наязджалі немцы з «Доктарам Фаўстам», прадстаўляць якога заўсёды дапамагала спрактыкаванае мясцовае насельніцтва (дакументальных сведчанняў менавіта гэтаму я не бачыў, але ж ці маглі немцы абмінуць Беларусь, дзе жылі суайчыннікі?); квітнеў тэатр яўрэйскі і польскі... А чаму б не іграць шопку і вяртэп, тэатр поўдня рэспублікі? Адраджаць такую размаітую і адметную культуру трэба комплексна, а не заклікамі пра лапці і вяртанне да батлейкі.

— Чым жа скончыць такую «юбілейную» гутарку?

— Мо сумленным прызнаннем: мы ў тэатры неяк існуём і імкнёмся больш займацца мастацтвам. Вышукваем гістарычную драматургію, выкройваем час на найнавюткую і ўсё-ткі даводзім яе да сцэны. Займаемся не дзіцячым ці дарослым, а пэўным тыпам тэатра. Але шмат што па-ранейшаму ад нас не залежыць, бо я не хачу, каб лялечнікі потам і крывёю зараблялі грошы на пабудову прыстойнае залы, апаратуру, пастаноўкі... Трэба паважаць свой талент.

Гутарку вяла
Жанна ЛАШКЕВІЧ.
Фота Г. СЛАБОДСКАГА.

ных мелодый у свабоднай форме. Вопыт кафедры харэаграфіі Мінскага інстытута культуры паказвае, што гэта магчыма пры наяўнасці ў акампаніятара прафесіяналізму, творчых патэнцый, адчування прыроды танца. Трэба толькі арганізаваць спецыяльныя курсы па навучанню канцэртмайстраў, якія працуюць у харэаграфіі, і больш выдаваць адпаведнай навукова-метадычнай літаратуры. Лагічным працягам працы А. Астахава, думаецца, можа быць метадычны дапаможнік «Работа музыканта пры стварэнні харэаграфічнай кампазіцыі ў самадзейным калектыве».

Яшчэ адно важнае палажэнне, змешчанае ў публікацыі А. Астахава: выбар музычнага твора ці напісанне павінны ажыццяўляцца на стадыі фарміравання харэаграфічнай задумы — г. зн., калі самога танца няма, ёсць толькі творчая задумка балетмайстра, у самых агульных рысах. Драматургія харэаграфічнага твора павінна распрацоўвацца паралельна з драматургіяй твора музычнага. Толькі такім чынам можна забяспечыць мастацкую паўнаважкасць выніку. Гармонія спалучэння двух самастойных відаў мастацтва, музыкі і харэаграфіі, магчыма толькі на аснове чуйных адносін да ўнутраных законаў кожнага з іх. На жаль, гэтае правіла часта парушаецца, і музыка «падганяецца» пад гатовы танец. Наконт гэтага існуе нават трапнае выслоўе: «зрабіць музыку пад капыткі». Звычайна драматургія такога музычнага твора, давезенага да рангу «абслугоўваючага персаналу», мае прымітыўна-ілюстрацыйны характар, што адмоўна адбіваецца на мастацкім узроўні ўсёй кампазіцыі.

Метадычны дапаможнік А. Астахава «Праца над музыкай пры пастаноўцы танцаў у самадзейным калектыве» прынясе вялікую карысць як для кіраўнікоў самадзейных харэаграфічных калектываў, так і для студэнтаў, якія авалодваюць гэтай прафесіяй. Пажадана, каб аўтар працягваў работу, а Рэспубліканскі навукова-метадычны цэнтр выдаваў больш адпаведных дапаможнікаў.

А. ІЛЬІНА,
загадчык секцыі канцэртмайстраў кафедры харэаграфіі Мінскага інстытута культуры.

Чытач працягвае размову

«РЭПРЭСІРАВАНЫ ПРАВАПІС»

Пад такім загалоўкам у «ЛіМе» 16 верасня г. г. быў змешчаны ліст групы маладых літаратараў. Яны пісалі, што «сярод нерэабілітаваных дагэтуль ахвяр рэпрэсій 30-х гадоў — наш беларускі правапіс», і выказалі думку аб тым, каб вярнуць нашай пісьмовай мове асімілятыўную мяккасць зычных і чаргаванне «е—я» ў прыназоўніку «без» і адмоўі «не». Ліст выклікаў ажыўленую чытацкую пошту.

Настаўніца з Баранавіч **Л. Плыгаўка** піша: «Рэформа 1933 года пазбавіла нашу мову найбольш яскравых яе адзнак, і не дзіўна цяпер, што не чуваць мяккасці ў мове сённяшніх беларусаў, бо яна прыходзіць зараз да нас пераважна ў пісьмовым выглядзе. Дзякуй хіба што вясковым бабулям, якія не даюць знікнуць той мове, на якой спрадвеку гаварылі на Беларусі. Апошняе неаднойчы адзначалі мае вучні. У час паходаў яны адразу заўважалі ў мове вясковых людзей нейкую дзівосную мяккасць, якая прыемна лашчыла слых».

Аўтарка ліста не толькі за перадачу на пісьме асімілятыўнай мяккасці зычных гукаў. Яна таксама лічыць мэтазгодным вярнуць пісьмовай мове і пераднаціскное «я». «Па-першае, таму, — піша Л. Плыгаўка,— што яканне — характэрны фанетычны працэс беларускай мовы. Па-другое, я, як і ўсе настаўнікі роднай мовы, тлумачу вучням, што гэты працэс адбываецца толькі ў першым пераднаціскным складзе: лес — лясы. Але чаму гэты закон не дзейнічае ў прыназоўніку «без» і адмоўі «не» ў гэтай жа пазіцыі?»

За неадкладную адмену рэформы 1933 года выказваецца мінскі настаўнік **З. Саўка.** У сваім надзвычай эмацыянальным лісце ён піша: «Сталінізм, выкрыты гісторыяй, дзякуючы рэформе 1933 года працягвае жыць у нашай мове. Колькі мы будзем мірыцца з гэтаю ганьбаю? Трэба «рэабілітаваць» беларускае слова, вярнуць яму графічнае аблічча, адпаведнае натуральнаму, спрадвечнаму гучанню: адлюстраванне асімілятыўнай мяккасці, выкарыстанне фанетычнага прынцыпу пры перадачы галосных, наяўнасць шырокай варыянтнасці і інш.».

Наш чытач з Мінска С. ГАЙСЯНКОВІЧ — таксама за адмену колішняй рэформы правапісу, вытлумачваючы сваё меркаванне так: «Зараз назіраецца ўздым нашай нацыянальнай свядомасці, многія беларусы вяртаюцца да роднай мовы (я — таксама), і ці ёсць патрэба засвойваць сталінскія догмы ў ёй?»

Амаль тое ж самае і ў лісце выкладчыка Віцебскага тэхналагічнага інстытута В. Арлова, пры гэтым ён падкрэслівае: «Асабліва гэта важна для маленькіх грамадзян, якім трэба вывучаць родную мову не папсаванай, каб пасля не перавучвацца яшчэ раз».

Аб тым, што трэба вяртацца да колішняга правапісу, які захоўваў фанетычны прынцып нашай пісьмовай мовы, пішуць у рэдакцыю інжынер з Мінска А. Катлянін, мастак з Гародні А. СТУПЕНЬ, рабочы аднаго з мінскіх прадпрыемстваў У. СВІРЫД, настаўнік з Магілёўшчыны А. ЯЖЭВІЧ.

Студэнты Беларускага тэхналагічнага інстытута імя С. М. Кірава **І. Міхно, І. Куталоўскі** і **М. Гарох,** падтрымліваючы думку аб рэабілітацыі «рэпрэсіраванага правапісу», ліст свой напісалі, кіруючыся тым, колішнім правапісам. Ліст гэты гучыць так: «Пасьля той рэформы наша мова зрабіла яшчэ адзін вялікі крок да адубленьня, агрубленьня і зьнікненьня. Дарэчы, самы лепшы доказ гэтага — наша тэлебачаньне. Паслухайце гаворку таго пісьменьніка, карані якога яшчэ адтуль — з 20—30-х, і гаворку карэспандэнта, што задае яму пытаньні. Мяккая, цёплая, прыгожая і цьвёрдая (цвёрдая), штампаваная, сурагатная. Менавіта зьяўленьнем сурагату, па-нашаму, і тлумачыцца тое, што самі беларусы адракліся ад роднай мовы. Той рэформай была зьліквідавана адметнасьць нашай мовы, пасьля яе склаліся ўмовы для «калькаваньня».

У школе нас вучылі: «Як чуем, так і пішам». Ды, аказваецца, не падыходзіць гэтае правіла. Апошні прыклад —«Слоўнік беларускай мовы», у якім маецца такая форма тлумачэньня: **«Свята (сьв)».** Што, мы ўжо дайшлі да транскрыпцыі? Наша мова сутыкнулася з цяжкасьцямі англійскай мовы?»

Грунтоўны ліст прыслаў у рэдакцыю работнік ВА «Інтэграл» **П. Жаўняровіч.** Ён паспрабаваў зірнуць на гісторыю гэтай праблемы: «Складванне арфаэпічных нормаў сучаснай беларускай мовы пачалося ў XIX стагоддзі. Выданні таго часу стараліся, зразумела, адлюстроўваць жывую народную гаворку, хаця гэта не заўсёды ўдавалася. Замінаў уплыў традыцыйнага рускага правапісу і нераспрацаванасць беларускай граматыкі. Але ўсё ж даволі паслядоўна ў часціцы **не,** што пісалася раздзельна, і прыназоўніку **без** пісалася літара **я,** калі наступнае слова мела націск на першым складзе.. Выданні пачатку XX стагоддзя таксама прытрымліваліся гэтага правіла. І невыпадкова Б. Тарашкевіч у сваёй «Беларускай граматыцы для школ» замацаваў такое напісанне як правапісную норму».

На заканчэнне свайго ліста П. Жаўняровіч піша: «Гаворка, распачатая ў друку адносна рэформы правапісу 1933 года, неабходная. Некаторыя аўтары перасцерагаюць, што яна не да часу, што цяпер трэба сканцэнтраваць намаганні на вырашэнні кардынальнай праблемы — захаванні самой мовы. Думаецца, яны не маюць рацыі. Неабходна абмеркаваць ужо цяпер магчымасць падачы ў буквары і чытанках хоць асобных сказаў з перадачай асімілятыўнай мяккасці і якання: зьмест, песьня, ня трэба, бяз вудаў і г. д. Дзеці будуць адчуваць мову не толькі на слых (калі б яшчэ настаўнік карыстаўся сам ёю правільна), але і зрокава. І тэрмінова трэба навучыць нашых дыктараў на радыё і тэлебачанні правільнаму літаратурнаму вымаўленню: іх жа слухаюць мільёны беларусаў».

Апошнюю кропку ў пісьме аўтар паставіў такую: «Пішу ліст, а па суседству, на кухні, бабуля дае вячэру ўнучцы. Чую дзіцячы голас: «Ня буду есьці!»

Думкамі аб моўнай сітуацыі ў нашай рэспубліцы дзеліцца ў сваім лісце наш чытач з Рыгі **А. Грышкевіч.** Нарадзіўся ён і вырас на Беларусі, пасля апынуўся ў Латвіі, на радзіме бывае наездамі, і з кожным разам заўважае, што тая самая моўная сітуацыя пагаршаецца, што ўсё больш беларусаў адвучваюцца гаварыць на роднай мове. І адну з прычын гэтага А. Грышкевіч бачыць у рэформе 1933 года, якая аддаліла літаратурную мову ад народнай, гутарковай асновы.

Цікавы ліст даслаў у рэдакцыю загадчык музычнай часткі тэатра імя Якуба Коласа **Г. Шэмет.** Падтрымаўшы думку аўтараў ліста «Рэпрэсіраваны правапіс», ён разважае і аб іншых акалічнасцях, якія, на яго погляд, не спрыялі сапраўднаму росквіту нашай мовы, а таксама асветы, культуры. Сярод усяго наш віцебскі чытач згадвае і традыцыю беларускага пісьма «лацінкай» і адзначае, што «лацінка», маўляў, ці не лепш адпавядае гукаваму ладу нашай мовы, а пісьмо ёю мае «больш пекны эстэтычны выгляд».

Сярод немалой рэдакцыйнай пошты, выкліканай лістом групы маладых літаратараў, толькі адно пісьмо, аўтар якога не падтрымаў выказаных імі меркаванняў. Прыслаў яго пісьменнік і мовазнаўца Г. ЮРЧАНКА. Так, беларускі правапіс, бясспрэчна, патрабуе ўдакладненняў, пагаджаецца Г. Юрчанка. «Але перш чым крычаць: неадкладна давайце пісаць так, як чуем, — гаворыць ён у сваім лісце, — трэба ўзважыць: а што з гэтага атрымаецца. Відаць, і ствараюцца граматычныя нормы, каб ЦЭЛЫ НАРОД засвойваў адзіную літаратурную мову. І наўрад ці можна наогул, а тым больш у Беларусі ствараць адзіную мову па закону «як гаворыцца, так і пішацца». У такім выпадку давялося б не толькі для асобных рэгіёнаў, а нават для раёнаў, а дзе-нідзе і для вёсак ствараць сваю граматыку, правапіс. Калі стаць на гэты шлях, то праз два-тры гады мы перастанем разумець адзін аднаго. Непатрэбнымі зробяцца ні беларускія падручнікі, ні беларуская мастацкая літаратура».

Вось так, ні больш, ні менш! Не ўдасканаленне правапісу, а —«шлях у нікуды» (Г. Юрчанка менавіта так назваў свой ліст). Адносна прапановы групы маладых літаратараў замяніць прыназоўнік БЕЗ і адмоўную часціцу НЕ прыназоўнікам БЯЗ і часціцай НЯ ў першым пераднаціскным складзе і пазначаць асіміляцыю зычных па мяккасці мяккім знакам ён заўважае: «Прапанова, прама скажам, нескалькі бянтэжыць». Што ж, і ягоныя катэгарычныя высновы таксама бянтэжаць. Немагчыма зразумець, якім чынам у прапанаваным удасканаленні правапісу ўбачыў Г. Юрчанка «самы просты і лёгкі шлях да разбурэння нарматыўнай літаратурнай мовы»...

Аддзел пісьмаў «ЛіМа».

На радзіме Караткевіча

26 лістапада ў дзень нараджэння Уладзіміра Караткевіча (яму споўнілася б 58 гадоў) у Оршы адкрылася выстаўка, прысвечаная памяці паэта. Яна размешчана ў фае кінатэатра «Перамога». У экспазіцыі фатаграфічны цыкл В. Ждановіча «Уладзімір Караткевіч на Палессі», які складаецца са здымкаў 1969—1984 гг. Некаторыя з гэтых фатаграфій скарыстаны ў афармленні апошняй кнігі паэта «Быў. Ёсць. Буду». Наведвальнікі выстаўкі пабачаць таксама графічныя аркушы беларускіх мастакоў — ілюстрацыі і кампазіцыі па матывах твораў У. Караткевіча. Іх прадставілі М. Купава, П. Драчоў, А. Марачкін, В. Мікіта, А. Шэвераў, А. Кашкурэвіч. Тут жа партрэтны рэльеф У. Караткевіча работы скульптара С. Вакара.

На адкрыццё выстаўкі прыехалі мастак М. Купава, літаратар А. Жалязоўскі, фотамайстар В. Ждановіч. Для М. Купавы і А. Жалязоўскага гэта была сустрэча з землякамі, бо абодва яны родам з Оршы.

На адкрыцці, акрамя гасцей з Мінска, выступілі загадчык аддзела прапаганды і агітацыі Аршанскага гаркома КПБ В. Сіванкоў і настаўніца Аршанскай школы № 3 Л. Радомская. Работы мінскіх мастакоў пасля заканчэння выстаўкі будуць падараваны гораду. Магчыма, гэта калекцыя пакладзе пачатак мемарыяльнаму музею Уладзіміра Караткевіча ў Оршы.

П. ВАСІЛЕЎСКІ,
наш кар.

Паэзія

Мікола АРОЧКА

Закон адплаты

1.

Такі закон няўмольна-гістарычны:
Яго адкрыў мастацкім словам Блок.
Адплата вам, царыстам тыранічным,
Хто здзек чыніў і прыліпаў, як смок.

Адплата вам за хіжасць, ліхажэрцы,
За дзікі шал, паны, за мора слёз.
На вас дванаццаць
Чырвонаармейцаў
Вядзе у белым венчыку Хрыстос.

Магчыма, засуровы быў часамі
Народнай рэвалюцыі вердыкт.
Але закон адплаты — універсальны!
Ён звернуты да ўсіх —
як праўды крык!
Нязводны корань зла — прыстасаванне.
Ці гэта — і не зло?
Нашто прысуд?
Прыстасаванне — гэта выжыванне,
Што ратавала часта родны кут.

2.

На віселькю ішлі — як Каліноўскі.
За кратамі гібелі — як Таўлай,
Калі рэжымы — царскі, белапольскі —
Спяшаліся глынуць забраны край.

Аднак другія ў змушаную хітрасць
Пускаліся... Хіба ілбом сцяну
Ахвярна пратараніш?
Майце літасць!
Падладжванне не стаўце за віну!

І хоць была ў пакоры непакора,
Хоць трэба было ліха перажыць,
Ператрываць бясчассе глуму, гора,
І з краем не распяцца на крыжы.

Але закон няўмольна-гістарычны
Меў вока зоркае:
Трымай адказ!
Ты быў няўлоўны, поўзаў, шматаблічны,
Стараўся абхітрыць свой змрочны час.

Ці абхітрыў?
Куды пайшло старанне?
Якую дасць навуку крот ці вуж?
Ты псіхалогіяй прыстасавання
У час цяжкі калечыў кволасць душ.

Цярпенне, кажаш,—мудры знак узросту.
Цярпенне і за прыклад мець не грэх.
Прыстасаванне — хай і не геройства,
Ды забяспечыць мінімум уцех.. .

3.

О, племя безгалосых паслухмянцаў,
Як хілішся ты слаўна, хто ні гне!
Як зручна згоду мець прыстасаванцаў:
Што хочаш —
будаваць на іх спіне!

Праводзіць затапленні, расшчапленні,
На страту пасылаць, на каркаўлом.
Прыстасаванне — гэта быць казлом
Чыйгось ліхога грэхаадпушчэння.

Прыстасаванне — выжыць на адкідах
Стала самаўладарцы ці бажка.
Не мучаць ні прыстойнасць, ні агіда,
Абы нашчадку —
сёрбанка з гаршка!

Ды час мінуўся ціхіх выжыванняў,
Бязмоўнасць горкіх дзён —
Пакутны ўрок.
На нас замёр пранізліва-праймальны
Адплаты зрок.

Сярэдняе звяно

Сярэдняе кіраўнічае звяно найбольш тармозіць працэсы карэннай перабудовы.
(З газет).

Да нас на сход сярэдняе звяно
Прыйшло —
пасады, званні, як шасцерні.
З імпэтам кіраўнічым іх даўно
Счапілася інерцыя вярчэння.

Дагледжаныя твары... Сцяты ўсмех.
Трывожна-стоена за сходам сочаць.
Ім трэба асудзіць якісьці «грэх»,
Ім трэба, як раней, нас прапясочыць.

Сяму-таму ўчыніць разнос, разгром,
Як некалі ўчынялі — з гулкім трэскам,
Каб не падняўся болей,
Каб — на злом,
Каб выкінуць на сметнік, нібы трэску.

Во час быў — мара, асалода ўлад,
Нелітасціва жорсткіх, дэспатычных.
Няўжо цяпер магутнасць іх пасад
Пазбавіцца ад рычагоў прывычных?

Яшчэ з трыбун харобрацца гугнява.
Старая жвачка ісцін у слюне:
Ты права маеш?
Так! Ты маеш права!
Але ці можаш ты?
Не можаш... Не!

Не можаш свой узняць збалелы голас,
Ды так —
каб ён устрос нізы, вярхі...
А голас — гэта ж тое, што і колас.
Пусцее колас, калі слых глухі.

Пусцее ніва роднае гаворкі —
І разам з духам чэзне плён зямны.
Пішу, хвалююся.
Мне цяжка, горка.
А ў тым звяне клянуць мяне
Яны.

Ніхто майго заступніцтва не хоча:
Звяно — нібы сцяна.
Хоць плач, крычы.
Там слепа ўсё, заядла, патароча
Упіліся ў свае крэслы, што кляшчы.
Усё ў іх ёсць,
Апроч майго маўчання.
Мо досыць? Дамаўчаліся, нябось.
Галоснасць шкодзіць ім у стрававані,
Галоснасць ім — нібыта ў горле косць.

Прыйшло на сход сярэдняе звяно,
Каб нас прыцісnуць—нашымі ж рукамі.
Расстаўлена хоць з вопытам сіло.
Ды іншы час!
Не ўблытайцеся самі.

Рушэнцы

Рушымся, брацця, хутчэй
У бой з жыццём, пакідаючы жах...
М. БАГДАНОВІЧ.

Рушымся!
Покліч эпох Адраджэння.
Ён выплывае — як з даўніх начэй.
Ён прачінае зрокам сумлення:
Не запазніцеся, брацця,
Хутчэй!

Зрушым пакору маўчання,
Рушэнцы.
Больш не фальшыўце, фанфары і туш.
Марым спрадвеку мы толькі—сагрэцца
Еднасцю душ, крэўнасцю душ.

Рушымся перш —
У нутро сваё ўласнае.
Пільна узважым: што даражэй?
Скарбніцы духу, што гінуць заўчасна?
Ці спажыванне — абы цішэй?

Станецца так — ані тога, ні тога.
Выбар прыспешвае:
Сам сябе зруш!
Цяжка нас кліча, рушэнцаў, дарога
Праз ліхадзейства парогаў
І сцюж.

Кінь це зламоўніцкі жах застрашэння.
Хто ў гэтым жаху —
Не падаў, не граз?
Мы, адраджэнцы, і ў сотым калене
Зноў абвяшчаць будзем свой
Рэнесанс!

Як завяршыць?
Як давесці да мэты?
Спраўдзіць яго запаветы — як?
Скарбы не вымерыш коштам манеты.
Што ж мы дрыжым, мужыкі, за пятак?

Хто з пачынальнікаў,
Хто з выратоўцаў
Трося вось так пры мізэрным грашы?
Покліч: рушэнцы!
Гэта не слоўца.
Ахвяраванні — і сіл, і душы.

Колькі стагоддзяў прайшло пустацелых,
Клятых, шальмоўскіх,
Скутак іх — нуль!
Колькі адвеена душ ад цела!
Колькі пайшло чужакоў ад матуль!

Вось і карае нас адчужэннем
За безгалоўе няўцямнае час.
Выйшла ўжо ў трэці заход Адраджэнне,
Тройчы займаецца наш
Рэнесанс!

Час надыходзіць Вялікага рушання —
Спраўджання высненых краем надзей.
Людцтва маё!
Хто нам шэпча разлучыны?
Мы яшчэ не разлучаны,
Брацця, хутчэй!

Так, мы — рушэнцы,
Мы — парушэнцы
Коснасці, той невыноснасці злой,
Што адбівае памяць у сэрцаў,
Што падмяняе праўду хлуснёй.

Рушымся — ў роднасць,
Рушымся — ў роўнасць.
Там нас чакае, нібы на крыжы,
Дзіка распятая безабароннасць
Скарбаў — і мовы,
І роднай душы.

Просяць заступніцтва родныя нетры,
Першавытокі, старыя муры.
Рушымся!
Прагна я дыхаю ветрам:
Дзьме ён у ветразі нашы,
Сябры.

Прадпісанне ў пекла

Сяляне вёсак Шумы, Яваравка, Пеняшкі, Шчука ўсе належаць да мяцяжу, прымалі прысягу і ва ўсім садзейнічалі мяцежнікам, а таму, для павучання іншым, сялян названых вёсак выселіць у глыб Сібіры, а вёскі знішчыць.
(З «Прадпісання» Мураўёва-вешальніка).

Ваш мяцеж небяспечны, маткі!
З інсургентамі змову вялі
Вы і вашы рагулі, чубаткі,
І цыбуля, гурочкі з градкі —
Вымятайцеся з роднай зямлі!

Лямантуйце, бабулькі-мяцежніцы!
Выпаўзайце з абжытых куткоў.
Вашы ўсе чыгункі і дзежачкі,
Вашы ўсе кажушкі-адзежніцы —
Гэта зборышча бунтаўнікоў!

Вы, дзяды, — інсургенты старыя!
Сніцца вам перакройка меж.
Вашы вілы з хлявоў гнаявыя,
Вашы косы з-пад стрэх агнявыя
Яшчэ недзе спраўляюць мяцеж!

За дзятвою сачы,
Карнік-прыстаў:
Драпане — і прастыне след.
Ад нячыстых — не родзіцца чысты.
Расце ў кожным з іх —
Інсургент!

Мяцяжу вы давалі прысягу —
Сухаром або вопраткай з плеч,
І глытком, што спатольвае смагу,
І пяшчотай, што жывіць адвагу...
Час усіх вас, як дровы —
У печ!

У штыхі іх, мяцежніц, мяцежнікаў!
Адасобце кожнага ў згон:
Хай Сібір праглыне злосных грэшнікаў.
Іх саўдзельнікаў —
Аўкцыён!

З малатка — і гаршчэчкі і міскі,
Саматканкі, палотнаў сувой,
І ўсю жыўнасць з рыканнем і віскам...
Край!
Забудзь на сваю калыску,
Рукі грэй над сваёй бядой...

За сялом валіць з ног утрапенне.
Кленчаць бабкі:
Хлеб-соль з кашой.
Штосьці шэпчуць прадзедаў цені
Ім на ростані з-пад крыжоў!

Сцюжа катаргі выпаліць грудзі.
Ці не раз так было з даўніны!
Ці не раз тут агонь яшчэ будзе
І драты-кайданы?

Азірнуліся — мацер боская!
Ломяць дымныя рукі ўгары
На агністых слупах — іх вёскі!
Вёскі — печы да неба.
Кастры.

І слова матчына жывое

25 год назад упершыню выйшла ў эфір радыёперадача «ЖЫВОЕ СЛОВА»

Памятаю, у школьныя гады адзін раз у месяц я абавязкова ўцякаў з заняткаў. Праўда, ненадоўга. Усяго на адзін урок. Гэта было тады, калі наш клас займаўся ў другую змену. А ў 16 гадзін 15 мінут, як звычайна, пачыналася чарговае пасяджэнне радыёклуба «Жывое слова». Прапусціць яго я не мог...

Нядаўна я зноў пачуў знаёмы голас пастаяннага аўтара і вядучага перадачы Уладзіміра Міхайлавіча Юрэвіча. Для сустрэчы была важная нагода. Чвэрць веку прайшло з таго часу, калі ў эфіры упершыню з'явілася «Жывое слова».

Уладзімір Міхайлавіч паказаў мне ліст, які і прымусіў прыгадаць тыя далёкія ўцёкі са школьных заняткаў. Віця Ластоўскі з вёскі Савічы Пастаўскага раёна паведамляў, з якой цікавасцю чакаюць перадачу ў яго сям'і. Самы пастаянны слухач — дзядуля. Яму ўжо 74 гады. Не прапускае пасяджэнняў і бабуля. «Яна вельмі хвалюецца, калі я не паспею са школы да радыёкропкі». Летам Віця разам з бацькам працаваў на камбайне і, натуральна, не меў магчымасці слухаць «Жывое слова». Выйсце падказала бабуля. Яна запісвала перадачу на магнітафонную стужку. «А ўвогуле ў нас слухаюць «Жывое слова» яшчэ і бацька, маці, цётка Тэрэза і Рэгіна, сястра і брат...» — піcаў Віця. Некалі ён быў актыўным удзельнікам перадачы. Дасылаў свае вершы, замалёўкі, апавяданні. Цяпер служыць у арміі.

Ідэя аб стварэнні радыёклуба ўзнікла, можна сказаць, выпадкова. Неяк Уладзімір Міхайлавіч прыхварэў, ляжаў у бальніцы. І за ўвесь час не пачуў ніводнага беларускага слова! Тады і з'явілася жаданне зрабіць нешта практычнае, каб выправіць такое ненатуральнае становішча з роднай мовай. І перш за ўсё, уяўлялася, трэба прывабіць да жывога матчынага слова дзяцей, школьнікаў. На Беларускім радыё задуму ўхвалілі. І вось прагучала першая перадача...

— Мне хацелася павесці размову не аб граматыцы, а аб прыгажосці роднай мовы, — прыгадвае Уладзімір Міхайлавіч. — Чалавек лепш авалодае мовай, калі ён ведае вытокі кожнага слова, яго карані. Таму і з'явіліся ў перадачы раздзелы «Хвіліна забавы», «Пытайцеся — адказваем», літаратурныя конкурсы.

Дэбют «Жывога слова» быў надзвычай паспяховым. На кожны выпуск дзіцячая рэдакцыя і зараз атрымлівае прыкладна сто лістоў. Вядома, у 20-хвіліннай перадачы ўсе іх не выкарыстаеш і на ўсе пытанні не адкажаш. Але ніводзін ліст без увагі не застаецца. Уладзімір Міхайлавіч выкройвае час для падрыхтоўкі пісьмовых адказаў. Я і зараз з цікавасцю перачытваю парады У. М. Юрэвіча наконт маіх вучнёўскіх вершаў і яго меркаванні пра паходжанне майго прозвішча: «Устанавіць паходжанне прозвішча — справа цяжкая, патрабуе вялізных «раскопак» на месцы яго бытавання. Якія ёсць меркаванні ў антрапаніміцы наконт Усені? Першае, што гэта было некалі прозвішча Вусень. Другое — што гэта была мянушка вусатага чалавека, з вялікімі вусамі, — во які ўсень, не проста вус, а цэлы ўсень. І яшчэ адно меркаванне: на пытанне, чый гэта такі харошанькі? — адказвалі: «У сене знойдзены»...

Я пастаянна слухаў «Жывое слова» і студэнтам журфака. Мне, вясковаму хлопцу, выхаванаму ў атмасферы павагі да роднай мовы (у гэтым была заслуга і «Жывога слова»), у сталіцы адразу кінуўся ў вочы рэзкі кантраст: беларускую мову рэдка можна было пачуць нават сярод будучых журналістаў (што ўжо казаць пра іншых!). У адчаі я тады напісаў верш «Мёртвыя мовы» — спецыяльна для «Жывога слова»:

Не назавуць іх роднымі,
Не акрыяць ім зноў.
І брыдуць за народамі
Прывіды родных моў.
Вымерла слова «мама»,
«Розум» і «пачуццё»,
«Вечнасць» і «час» — таксама,
І «жыццё» — ў небыццё...
Страцілі здані — мовы
Голас і гонар свой...
І паміраюць словы,
Сказаныя
Мной...

На радыё верш я так і не паслаў. Напэўна, зрабіў правільна. Зараз адчуваюцца пэўныя зрухі ў нашым духоўным жыцці. І, безумоўна, радыёклуб «Жывое слова» яшчэ шмат зробіць для таго, каб

Над магільнаю травою
Шугнула папараць-святло
І слова матчына
Жывое,
Дзірван прабіўшы,
Прарасло.

Алесь УСЕНЯ,
журналіст.

ЧЫМ ДЫХАЕШ, ГОРАД?

(Заканчэнне. Пачатак на стар. 4).

Пра газаачышчальны комплекс я ўжо гаварыў, а вось пра іншыя праблемы... Але няхай пра іх раскажа інжынер па ахове прыроды (аб'яднанне «Хімвалакно») Ніна Ільінічна Нышава (ні начальніка яе М. Калесніка, ні генеральнага дырэктара аб'яднання І. Яфанава ў той дзень на месцы не аказалася). Вось якія довады ў абарону аб'яднання прывяла Ніна Ільінічна, як рэабілітавала экалагічную дзейнасць яго і яго нага кіраўніцтва, спецыялістаў.

—Што вы!—ускліквае пры нашай размове інжынер па ахове прыроды ВА «Хімвалакно» Н. Нышава.—Наша аб'яднанне выкідвае ў атмасферу толькі восем працэнтаў небяспечных аэразолей ад усёй масы гарадскіх... Восем, а не іх пятую частку, як вы гаворыце і як пісалі ў рэспубліканскай газеце. Праўда, у нас не хапае газадатчыкаў, вымяральных прыбораў, дый не дужа дасканалыя яны...

— Значыць, колькасць выкідаў вызначаеце на вока?

—Не, у нас у аб'яднанні зараз дзейнічае больш як сто спецыяльных газаўлоўліваючых і рэгенерацыйных установак. Усе тэхналагічныя працэсы забяспечаны сістэмамі ўлоўлівання розных шкодных прадуктаў— тут нашы спецыялісты вельмі рупяцца.

Я, прызнацца, адно міжволі развёў рукамі, вось табе і маеш! Паслухаеш такія размовы і здасца, што і тут, на аб'яднанні, і на заводзе імя Куйбышава ідэальная чысціня, экалагічны рай.

Адкуль жа тады бярэцца атрута, ад якой дачасна жоўкнуць і чэзнуць навакольныя дрэвы, травы, знікаюць птушкі?

—Цяпер пра нашу санітарна-ахоўную зону, — працягвала Ніна Ільінічна.—Згодна з праектам яна была вызначана не ў пяць кіламетраў з трыма кольцамі зялёных насаджэнняў, а ўсяго ў адзін. Аднак па патрабаванні санслужбы Магілёва Мінхімпром СССР, улічваючы аб'ём і спецыфіку аб'яднання, пашырыў санітарную зону радыусам да 2,5 кіламетраў. Сёлета тут будуць высаджаны дрэўцы, якія з цягам часу прыкрыюць горад ад шкодных выкідаў. Ведаеце, неяк крыўдна робіцца, калі ў рабоце нашага аб'яднання заўважаюць адны негатыўныя бакі. Ці ведаеце вы пра нашы працоўныя поспехі, матэрыяльныя здабыткі? Пра тое, што яны далі мажлівасць гораду вырашыць многія свае сацыяльна-эканамічныя праблемы? На сродкі нашага аб'яднання для гараджан, напрыклад, пабудаваны Палац культуры і тэхнікі, малочная кухня, блок грамадскага харчавання ў раёне праспекта Шміта...

Пасля былі паездкі і на іншыя прамысловыя аб'екты, новыя сустрэчы з кіраўнікамі і спецыялістамі. Хімкамбінат «Зара». Успамінаю, што чатыры гады назад пісаў пра яго «ЛіМ». Пісаў, што выкіды камбіната атручвалі наўкол усё жывое. Сёння, праўда, цэх аліфавай варкі (самы экалагічна небяспечны!) вывезлі адсюль. Але па-ранейшаму «Зара» атручвае наваколле.

Зноў жа ў тым чатырохгадовай даўнасці лімаўскім артыкуле пісалася і пра металургічны завод імя Мяснікова. З 33 тысяч тон гадавых выкідаў шкодных рэчываў (сярод іх фенолы, фармальдэгіды, аміяк) тут улоўліваецца толькі 1880 тон. Мізэр!

Больш за ўсё атручвалі наваколле вагранкі трубаліцейнага цэха і ўчастак тэхнічнага шроту, печы нагрэву труб і кацельня. Па рашэнню гарсавета завод яшчэ ў 1983 годзе павінен быў аснасціць ваграпкі сістэмамі дапальвання вокісу вугляроду, але гэта не было зроблена. Не дзіва, што і насельніцтва горада, і санітарная служба, і дзяржінспекцыя па ахове паветра неаднойчы патрабавалі закрыць завод. Аднак дарма: мясцовыя ўлады, кіраўнікі завода не дужа рэагавалі на сігналы. А на тэрыторыі прадпрыемства не было нават санітарна-ахоўнай зоны. Толькі ў 1987 годзе тут перавялі кацельню на газавае паліва, змантыравалі ўстаноўку-ачыстку, якая зменшыла штогоднія выкіды на чатыры тысячы тон. (Зноў жа—кропля ў моры).

А на камбінаце будаўнічых матэрыялаў пытанне з аховай паветранага асяроддзя стаіць яшчэ больш востра. Адно што там зрабілі—перавялі кацельню на газавае паліва. План, прыбытак для начальства перш за ўсё. І сам выгляд камбіната невясёлы. Санітарна-ахоўнай зоны няма. Нават невялікі вецер узнімае ў паветра хмары пылу з месца загрузкі і складзіравання пяску, што вядзе да законных скаргаў навакольных жыхароў.

Зноў жа, хіба абыдзеш маўчаннем ЦЭЦ-1 і ЦЭЦ-2, што капцяць над горадам, як два Везувіі, рознакаліберныя кацельні ўсіх астатніх прадпрыемстваў? А выхлапныя неадпрацаваныя газы гарадскога і транзітнага аўтатранспарту?

Гарвыканкам яшчэ ў пачатку гэтага года намаляваў аптымістычную перспектыву — будуць закрыты або вынесены за горад не толькі камбінат будматэрыялаў і хімкамбінат «Зара», але і тры заводы: рэгенератарны, гарбарны і жэлацінавы; будуць закрыты таксама дробныя і сярэднія кацельні, а буйныя, у тым ліку і кацельня ўсходняга прамвузла «Магілёў-2», будуць пераведзены на газавае паліва.

У размовах з магіляўчанамі я неадночы згадваў пра гэтыя рашучыя меры іх гарадскога начальства. Але вялікай радасці на іх тварах не дачакаўся: не дужа вераць яны ў рэальнасць такой аптымістычнай экалагічнай перспектывы. Зняверыліся людзі. У рашэннях гэтых заўсёды больш слоў «будзе», чым «ёсць».

Эканамісты і эколагі лічаць, што трэба больш грунтоўна ўздзейнічаць на прадпрыемствы-парушальнікі эканамічнымі метадамі. Каб кожнае прадпрыемства выкарыстоўвала не менш аднаго працэнта грошай ад аб'ёму выпускаемай прадукцыі на ахову прыроды. Толькі ў гэтым выпадку, як падлічылі эканамісты, можна будзе эфектыўна вырашаць пытанні аховы прыроды.

А як сёння ацэньваецца работа прадпрыемстваў у галіне экалагічнай бяспекі? Устанавіў, скажам, завод дадатковы газапылаўлоўнік і ўжо лічыцца, што ён добра выконвае прыродаахоўныя мерапрыемствы. Ці не занадта проста? Усім вядома, што апараты па ачыстцы пылу і газаў часцей «працуюць» толькі на адзін від забруджвальнікаў, скажам, на вокісы азоту. У той жа час яны не абясшкоджваюць паветра, напрыклад, ад арганічных кіслот, якія, дарэчы, больш небяспечныя, чым першыя.

«Грымяць» удзень і ўначы нячутныя і чутныя «стрэлы»— з комінаў прадпрыемстваў, ЦЭЦ і труб аўтамабіляў. Паціху раняць ці забіваюць жыццё. Цяжка яшчэ дыхаецца гораду на Дняпры, вельмі цяжка.

г. Магілёў.

«ЛіМ» ПАВЕДАМЛЯЕ

Выступае Пятрусь Макаль.

Фота Ул. КРУКА.

ДАРОГА ВАША — ШЛЯХ ГЕРОЯЎ

Па ініцыятыве Бюро прапаганды мастацкай літаратуры СП БССР і Мінскага ГК ЛКСМБ у Палацы культуры і спорту чыгуначнікаў імя Ільіча г. Мінска адбыўся дабрачынны літаратурна-музычны вечар «Дарога ваша—шлях герояў». Перад прысутнымі выступілі пісьменнікі Н. Гілевіч, П. Макаль, М. Чаргінец, А. Вольскі, Р. Баравікова, М. Федзюковіч, дзеячы мастацтва і культуры рэспублікі.

Выручаныя сродкі будуць пералічаны ў фонд будаўніцтва ў Мінску помніка загінуўшым воінам-інтэрнацыяналістам.

Упершыню ў «ЛіМе»

Юрыю Іваноўскаму 26 гадоў. Ён — студэнт філалагічнага факультэта Віцебскага педагагічнага інстытута імя С. М. Кірава. Да паступлення ў інстытут — самастойная праца культасветніка. Трэба шчыра сказаць: пісаць па-беларуску Ю. Іваноўскаму нялёгка. Ён з дзяцінства размаўляе па-руску, ён вучыцца на рускім аддзяленні. Але яго настойлівая праца над беларускім сакавітым словам, яго цяга да беларускай паэзіі імпануюць.

Уладзімір ПАПКОВІЧ.

Юрый ІВАНОЎСКІ

Чырвоныя сны

Нашто прыходзіце вы, сны,
Сівой данінай ліхалецця,
Агністым моракам дасвецця
З неперажытай мной вайны?

Там крык — навостраным лязом,
Там болю цесна у цянётах,
Там целу горача ў сумётах,
Там снег — крываваю слязой.

Там жахі стогнуць па начах,
Рыдаюць голасам забітых,
Жывымі ў зямлю зарытых,
Палае помста у вачах.

Ды мроіцца інакшы сон:
Аб новай катастрофе ён.
Шарэе ранак азалелы,
Цямнее прысак ашалелы.
Курodымяць гаркавы дым
Смуродам новых Хірасім.

І не пазбыць чырвоных сноў —
Ліецца кроў,
Пакуты зноў...

●

Плыву над лёсам.
Нібы птах
Над неўзараным веснім полем.
Пакуль гадоў кружляны ўзмах
Не апячэ пакутным болем.

Спыніцца мушу — і зірнуць
У далеч сінюю, начную,
Адкуль былога не вярнуць
У блізкасць дзённую, жывую.

Сумленне ж праўдзе мяжу
Паміж рэальнасцю і марай.
Над летуценнямі кружу...
А град і вецер б'юць па твары.

●

Я — чалавек.
Я мушу назіраць.
І я люблю аблокі, што гараць,
Трысця гамонку, шапаценне дрэў,
Рачную плынь і салаўіны спеў.

І бег ракі, суцішана-павольны,
І плач драча, пакутна-неспатольны,
І на сасне завісі маладзік,
І над хмызом — качыны крык.

●

Шэравокаю раніцай роснай
Прабягу басаном па траве,
Дзе снуюць паднябесныя кросны
Залатое руно ў сіняве.

Каля возера — човен рагаты,
Рассякаецца хваля вяслом,
І махае вятрыска кудлаты
Мне насустрач птушыным крылом.

Летась Ігару Кунігелю споўнілася 20 гадоў. Нарадзіўся ён у Сяміпалацінску ў сям'і вайскоўца. Яго маці родам з Міншчыны, а бацька — з Астравеччыны. «Навучыўся беларускай мове самастойна, бо дома яна не ўжываецца»,— піша ў пісьме Ігар. Магу толькі ад сябе дабавіць, што ў сям'і беларуськія і польскія слоўнікі пранідваюцца. Ігар некалькі разоў быў на бацькаўшчыне ў Відзюнах пад Міхалішкамі, і мова беларуса ў яго «ў крыві». Зараз ён жыве і вучыцца ў Рызе — курсант інжынернага факультэта вайсковага вучылішча. Нядаўна Ігар напісаў: «У казарме я назіраю, як і «чыстыя» беларусы пераходзяць спачатку на змешаную беларуска-рускую гаворку, а потым стараюцца гаварыць толькі па-руску, хаця няправільныя націскі ў словах, беларускае вымаўленне выдаюць іх. Так што ў таварышаў па службе вучыцца мове не прыходзіцца. Сладзяванні — толькі на кнігі».

Практыкуецца Ігар на рускай, беларускай і польскай мовах. Пасля парады падрыхтаваць падборку беларускамоўных вершаў мы і чытаем вось гэтыя радкі.

Сяргей ПАНІЗНІК.

Ігар КУНІГЕЛЬ

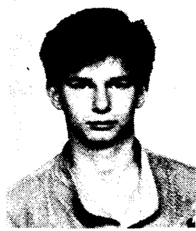

Лета

Мой летні час! Я ветразі напоўню
Духмянасцю, раздольнасцю травы.
І пакланюся сонцаваму поўдню
Чупрынаю прапахлай галавы.

Тут спевы птушак помняць прахалоду,
Калі душы памкненні не спыніць.
На змену сонцу месяц авалодаў
Паўнебам, што ад зорачак звініць.

Засумавалі,ураселі кветкі.
Не пазнаецца край, дзе ты жывеш.
Здаецца, зёлкі, як малыя дзеткі,
Пакрыўдзяцца, калі іх закранеш.

Вось прама ў вочы додніца смяецца.
І сонца выпаўзае на ручэй.
О летні час! Твой ветразь не схітнецца
І не спаўзе, як додніца, з плячэй.

«У родным краі ёсць крыніца...»

З лёгкім подыхам пялёсткі
Наплывалі ў цішыню.
Дух далёкай роднай вёскі
Не спыню і не спыню.

Чую: росы кропяць ногі.
А вярнуцца я змагу?
Горад любіць адзінокіх.
Вёска — светлую тугу.

І калі гляджу на маму,
Слоўка роднае лаўлю,—
Зноў трывожыць самы-самы
Край ці рай, які люблю.

Люты

Люты. Люта на двары.
Ух! Мароз мацнее.
Хто спявае на зары?
Вецер! Ён умее.
Люты — шэранькі камяк.
Не свіргочуць клінні.
— Снегапад, — сказаў зямляк, —
Завірухі ліўні.

Ашмянка

Выйшаў з хаты, сеў на бераг,
Паглядзеў на рэчку Янка.
Перад ім як на паперы
Віравокая Ашмянка.

А паедзе ён ад ганка, —
У сумным горадзе начамі
Як жывенькая — Ашмянка
Будзе плыць перад вачамі.

Пошукі, знаходкі, версіі

«...І ЗАСМУЕЦЦА ПАТОМАК»

Георгій КОЛАС

Смерць выбірае час нягод.
Хто бачыў, як загінуў геній?
Мо толькі лесвічны пралёт
Ды цені, цені...
Сяргей СОКАЛАЎ-ВОЮШ.

1. «Час не такі»...

Артыкул-дослед ці эсэ Барыса Сачанкі «Мне сняцца сны аб Беларусі» з новай сілай узнімае даўнія балючыя пытанні, і найпершае — чаму дагэтуль «...спроба музея Я. Купалы займець матэрыялы камісіі, якая займалася высвятленнем смерці паэта, ні да чаго не прывяла—матэрыялы не толькі не былі прысланы ў музей, але нікому з музея не паказаны?» Ці не адсюль — «аматарскія версіі»? Іх шмат (ці не залішне). У мяне, калі я працаваў над фільмам пра Купалу, склалася свая. Калі ж я расказаў яе ў адным з высокіх кабінетаў, вынік быў... надзвычай нечаканы: са сцэнарыя і з фільма загадалі выключыць даўно вядомыя фрагменты кінахронікі з жалобнай паніхідай ля труны Купалы (каб не выклікалі лішніх домыслаў,— такім было «абгрунтаванне»).

Домыслы — знявага памяці народнага паэта.

Пакуль ад нас хаваюць праўду — будуць домыслы.

Даследаванне ці эсэ Барыса Сачанкі — таксама «домысел». Ці больш дакладна — «звод» шматлікіх чутак-версій-варыянтаў. Вось «берыеўскі» варыянт, з паўна-смешнаватым «уцяканнем» берыеўцаў: быццам—«ратаваліся, каб іх ніхто не затрымаў» (ото ўлупіў бы ім нябожчык Анатоль Астрэйка, каб дагнаў, — як той мужык, які злавіў мядзведзя: «Дык вядзі яго сюды!» — «Ды не ідзе!» — «Дык сам ідзі»...). Забойства бытавое («незнарок»), і — самагубства. «Валтузнёва-туфельная» выпадковасць, і — «нагой». «Жаночы» варыянт. Фізічная нямоглаcць... Кожны з варыянтаў можа спалучацца з новай версіяй і кожны мае ўласную «інварыянтнасць». У «жаночым» варыянце — тры, чатыры, пяць «інварыянтаў»: журналістка? дыверсантка? партызанка? берыеўка? рэстаранная афішыянтка? ці суседка па атэлі?..

«Аналізуючы і супастаўляючы розныя факты і версіі, варта адразу ж і назаўжды адкінуць як цалкам беспадстаўныя размовы пра самагубства Купалы», — піша Б. Сачанка. Такая ўпэўненасць грунтуецца ў яго на меркаванні: **«Не было ў паэта ў тыя дні ніякіх прычын на гэта, не думаў і не гаварыў ён пра смерць** (тут і далей падкрэслена мною. — **Г. К.**).

Пра што Купала **думаў** напярэдадні свайго шасцідзесяцігоддзя — мы не ведаем. «Не гаварыў» — не доказ. «Назначаў спатканні», «запрашаў на юбілей»? Таксама доказ хісткаваты, бо **нікому невядома, а ці быў бы — ю б і л е й?..**

Пра што Купала **думаў** напярэдадні свайго шасцідзесяцігоддзя — можна меркаваць хаця б з прыведзеных Барысам Сачанкам разваг Уладзіславы Францаўны пра тое, што «Купалу не даравалі, што ён зрабіў (22 снежня 30 г.) спробу самагубства і паблытаў некаторым карты ў наладжванні працэсу над выдуманай «контррэвалюцыйнай нацдэмаўскай арганізацыяй». Перад юбілеем Купалы — яго шасцідзесяцігоддзем; калі паўстала пытанне аб яго вечары і ўзнагародзе, гэта выкрылася».

Мо адсюль і варта пачынаць даследаванне? Толькі памяняўшы слова «выкрылася» на — «зноў усплыло»?..

Перачытаем успаміны Ганны Караваевай (услед за Б. Сачанкам):

«Ужо ўсе ведалі, што 7 ліпеня 1942 года Саюз пісьменнікаў рыхтаваўся ўрачыста адзначыць шасцідзесяцігоддзе Янкі Купалы. Я нагадала пра свята, якое рыхтавалася ў яго гонар.

— Гэта зусім неабавязкова... ды і час не такі... — мякка запярэчыў ён».

Што гэта азначае? Мо была ў Купалы асабістая падстава, каб не запрашаць — яе?

Уважліва ўчытаемся і ва ўспаміны іншых — тых, каму ён «не пярэчыў» і каго ён «запрашаў».

Успамінае П. Броўка, як яны з А. Твардоўскім завіталі ў нумар да Купалы і заначавалі: «...і назаўтра ён, развітваючыся, запрашаў нас:

— Хлопчыкі!.. Праз **некалькі** дзён мне шэсцьдзесят. Прыходзьце да мяне, сустрэнемся!»

Па-першае, ці не бянтэжыць вас такая вось Купалава «няпэўнасць» — напярэдадні свайго шасцідзесяцігоддзя ён нібы не ведае, калі, праз колькі дзён (праз некалькі) адбудзецца ягоны юбілей? А па-другое, асабіста мне здаецца дзіўнаватым гэтае «Прыходзьце да мяне. Сустрэнемся». Згадзіцеся, што так на афіцыйны, урачысты юбілей не запрашаюць, — хіба на сябрыны? Святкаванне ж юбілею, як вядома з кнігі У. Юрэвіча «Янка Купала», меркавалася быць у канцэртнай зале імя П. І. Чайкоўскага.

Апошні, хто быў у Купалы ў нумары за нейкую гадзіну да трагічнага здарэння,— Я. Мазалькоў. Паслухаем яго?

«— Скажу Вам па сакрэце: праз тыдзень маё шасцідзесяцігоддзе. Зараней запрашаю Вас. Вось тады ўжо мы пасядзім як след».

«Час не такі», «прыходзьце да мяне», «скажу Вам па сакрэце»... Непадобна гэта ўсё на прадчуванне свята прынароднага, галоснага. І потым, неяк дзіўнавата разыходзіцца цытата з Я. Мазалькова ў Б. Сачанкі — з цытатай, зноў жа, з Я. Мазалькова — з яго кнігі пра Купалу: «Літаратурная грамадскасць Масквы рыхтавалася адзначыць шасцідзесяцігоддзе з дня нараджэння Купалы. А ён, сціплы, заняты сваімі творчымі планамі, **усяляк адгаворваў сяброў не ладзіць «юбілейных цырымоній».** Альбо наадварот — не разыходзіцца, а толькі пацвярджае тое, што пісала Ганна Караваева?

Цытуючы ўспаміны П. Глебкі, Б. Сачанка, здаецца, не звярнуў увагі, што, паводле гэтых успамінаў,—«Янка Купала прыехаў у Маскву... **на Другі кангрэс Усеславянскага камітэта, дзе павінен быў выступіць з прамовай».** Да таго ж, і тэлеграма-выклік у Маскву — пра юбілей «маўчыць»: «Прошу Вас выехать Москву Совнарком БССР выезд телеграфьте Председатель Совнаркома Белоруссии Былинский». Тэлеграма датаваная 4 чэрвеня. Да юбілею — месяц з гакам. Мо шасцідзесяцігоддзе і «Другі кангрэс» сышліся выпадкова? І калі пытанне ўзнікла, нейкая была, відаць, «замінка», з-за якой яму прыпомнілі ранейшае — і той замах на самагубства?..

Думаў ці не думаў чалавек пра смерць, калі яму прыпаміналі, як ён рэзаўся дванаццаць год назад,— на гэтае пытанне хай адкажуць псіхіятры. Мне здаецца, што не мог не думаць. У такім псіхічным стане можна «самападбадзёрвацца», быць ветлівым і прызначаць спатканні...

А мне не забываецца пачутае даўным-даўно ад У. І. Стальмашонка, народнага мастака БССР (пішу з ягоных слоў, перапытаўшы сёння, 8 кастрычніка 1988 г.):

«У канцы пяцідзесятых (у пяцьдзесят восьмым?) у маю майстэрню-катушок на вуліцы Някрасава — ужо не помню, з кім — аднойчы завітала цёця Уладзя. Загула-загаманіла, паглядзела-пахваліла, і прапанавала мне зрабіць карціну для музея, на сюжэт Купалавай паэмы «Яна і я»: а то, маўляў, прасіла Пётру Сергіевіча, ён нешта валаводзіць... Я згадзіўся: «паспрабую». «А ты памятаеш,— засмяялася яна,— як я цябе, маленечкага, вось такога, гушкала?» — «Мяне?!» — «Цябе!» — «Як?» — «Бацька твой цябе да нас прыносіў, і калі яны там з Янкам гутарылі ў кабінеце,— я цябе і «гу-та-та», і «гу-ля-ля»...

А бацька потым, дома, расказаў: Купалу да яго паклалі ў 1-ую клінічную, у адзіночную палату, з нажавым раненнем у жывот—пад Новы год, у снежні, у трыццатым (І.М. Стальмашонак быў ужо тады вядомым у рэспубліцы хірургам. — Г. К.). Ля палаты кругласутачна дзяжурылі вартавы з АГПУ, і доктар без яго дазволу не ўваходзіў у палату. Ляжаў Купала месяцы са два, загойвалася рана кепска і марудна, хворы быў прыгнечаны. Нарэшце, заявіўся нейкі чын, таксама ў форме, і з пакетам. Ён Купалу абвясціў: расследаванне па ягонай справе завяршылася, абвінавачванні адпалі, не пацвердзіліся: «Вы свабодны». Потым разгарнуў пакет: «Для Вас». І папрасіў прабачыць за турботы. Там былі цукеркі, папяросы, штосьці яшчэ...

Купала нават не зірнуў.
Накрыўся коўдрай з галавой.
Яго закалаціла.
Доўга калаціла.

...Пост — знялі. Купала папрасіўся як мага хутчэй дахаты —выпісалі. Доктар Стальмашонак да яго прыходзіў без вайскоўца, з сынам. Цёця Уладзя гушкала маленькага Валодзю:

«Гу-та-та, гу-ля-ля!
Гу-ля-ля, гу-та-та!
Так калышамся мы
Ад куста да куста...»

«Звязда» надрукавала неўзабаве ліст Купалы — водпаведзь замежным правакатарам, якія напляткарылі ў сваіх газетах пра арышт Купалы, нават паспяшаліся змясціць партрэт «у чорнай рамцы», «ды яшчэ і некралог»:

«Я катэгарычна пратэстую проці такой агіднай хлусні. Ніколі ніхто мяне пры Савецкай уладзе не арыштоўваў, і ніколі я не паміраў. ...З боку Камуністычнай партыі і Савецкай улады як карыстаўся, так і карыстаюся самымі прыхільнымі і ўважлівымі адносінамі. Жыву я пад аховай законаў дыктатуры пралетарыяту, законаў Беларускай Сацыялістычнай Рэспублікі, і ўмешванне ў маё жыццё з боку зарубежнай белагвардзейшчыны буду заўсёды разглядаць як самую злосную правакацыю».

Ліст датаваны 30.III.31 г. У «Звяздзе» надрукаваны — 2.IV. 31 г.

Рана доўга крывянела.

Крывянела на бальнічным ложку — ад чытання аглабельнай крытыкі, накшталт «Клясавая барацьба ў мастацтве» І. Гурскага ў «Маладняку», дзе на Купалавых «Тутэйшых» быў начэплены ярлык... «палітычнага пасквілю, вытрыманага ў махрова-нацыяналістычных танах, накіраванага супраць нас» (1931, № 1)...

Крывянела тая ж рана — два гады пасля таго — у падарожжы на славуты Беламорканал, куды яго вазілі разам з іншымі ста дваццаццю пісьменнікамі ў спецыяльным цягніку. Чэкісты па задуме М. Горкага і па загаду Сталіна тады, у 1933-м, прымеркавалі гэтую паездку да ўрачыстага адкрыцця «будоўлі камунізму» — Беламорканала. Паказальна, што славуты Буравеснік называў будоўлю прыкладам станоўчага перараджэння салаўкоўскіх вязняў:

«Наша цудоўная рэчаіснасць адкрыла ў многіх з іх разнастайныя здольнасці. Сотнямі выяўлены сярод былых злачынцаў пісьменнікі, паэты, мастакі, таленавітыя тэхнікі і адміністратары. Гэта паказвае, як многа можа даць чалавек, калі яго здольнасць і энергія набываюць правільны кірунак» («Правда», 15.VII.33).

Можна меркаваць, што наш Купала, як і іншыя пісьменнікі — удзельнікі тае паездкі, **правільна** ўсвядоміў «правільны кірунак»:

«Сотні год,—казаў ён, выступаючы на сходзе беларускіх літаратараў,— насілася вось такая думка — злучыць Балтыйскае і Белае моры. Яшчэ Пётр І рабіў нейкія спробы — не выходзіла. А ў бальшавікоў выйшла. Ды яшчэ як выйшла».

Сапраўды — і Беламорканал пабудавалі, і паэтаў з тэхнікамі-інжынерамі навыяўлялі — — з лагерных «злачынцаў»...

Павучальная была паездка для Купалы. Вось што піша сёння пра яе вядомы тагачасны публіцыст, празаік Аляксандр Аўдзеенка:

«Далі нам спецыяльны цягнік, састаўлены з мяккіх вагонаў. У кожным купэ — скрыня з віном, сухой кілбасой, ікрой, шакаладам. Тры месцы займалі пісьменнікі, чацвёртае — тая скрыня... У гэты час ужо будавалася Калыма. Сакрэтная была будоўля. І ўся лагерная гаспадарка прадумвалася і праходзіла праверку на будаўніцтве Беламорска-Балтыйскага канала» («ЛГ», 2.XI.88)...

Была наладжана «праверка» і для ўдзельнікаў тае паездкі — ім прапанавалі выбар: ездзі ў мяккім, пі віно, закусвай шакаладам-кілбасой-ікрой з чэкісцкай скрыні (і спявай пабуравесніцку!), а не — дык перасадзім з мяккага, перавядзём у «жорсткі», потым — выявім з цябе (на Салаўках ці Калыме) — пісьменніка, паэта, мастака, таленавітага адміністратара ці тэхніка. І хто «не зразумеў» тае **праверкі** — загрымеў на Салаўкі або на Калыму.

Купала — «зразумеў»... Мо ён пачуў яшчэ тады — на Беламорканале — невясёлую гісторыю пра тэхніка, якога запраторылі туды на тры гады — «за дыскрэдытацыю вялікага пралетарскага пісьменніка», — той тэхнік-інжынер «...на ўласных імянінах, пры сваіх гасцях, абмовіўся, што мова Горкага яму не даспадобы. Хтосьці паскакаў — данёс. У выніку...» («ЛГ», 19.X.88 — інтэрв'ю з Алегам Волкавым, празаікам і перакладчыкам, які не «зразумеў» **праверак** і адбыў у розных Салаўках амаль што трыццаць год свайго жыцця). А мо Купала меў і асабістую магчымасць пазнаёміцца з тым «інжынерам-імяніннікам», якому, бач ты, мова Буравесніка была не даспадобы?..

2. «А мая ж ты Перапёлачка...»

Збіраючы матэрыял для фільма пра Л. П. Александроўскую, я колькі дзён яе запісваў, хвору, на магнітафон, касеты з запісамі аддаваў у Дом работнікаў мастацтваў (так яна прасіла) тагачаснаму дырэктару. Пазней яны кудысьці зніклі, але пра Купалу я памятаю ўсё, амаль даслоўна.

Іх апошняя сустрэча — вестыбюль гасцініцы «Масква», яна спяшае да машыны, раптам:

— А мая ж ты Перапёлачка! Куды?

— На фронт з канцэртамі.

— Далёка?

— На Калінінскі.

— Усё ты шастаеш, усё ты шастаеш, туды-сюды, туды-сюды, а ні злавіць цябе. А я табе павінен нештачка сказаць. Як вернешся, заходзь. Абавязкова. Я табе павінен нештачка сказаць.

Пра юбілей — ні слова. Ці не запрашаў ён і яе — вось гэтак, «па сакрэце»?

Гэтая апошняя сустрэча адбылася дваццаць восьмага. Назаўтра ёй паведамілі тэлеграмай, каб вярталася ў Маскву... Нарвала па дарозе палявых рамонкаў... Той букет у кінахроніцы жалобнай паніхіды ўвекавечаны (кінаархіў у Краснагорску, № 0-5860)...

— Калі стаяла я ў жалобнай варце, вось што ў памяці ўсплыло. Таксама вестыбюль гасцініцы «Масква», трыццаць дзевяты, сакавік, і нават дзень запомніла на ўсё жыццё дакладна — чатырнаццатага. «А мая ж ты Перапёлачка! —таксама рынуўся Купала да мяне,— а мы ж цябе шукаем ды чакаем тут усе, куды ж ты дзелася і што ж з табою здарылася, дзе ты знікла. Дзякуй табе, дзякуй, ты ж мяне... Ты ўсіх нас гэтак выратавала, бо гэта ж калі б Сталін гэтак перабіў мяне, я б там і паваліўся!»

...Сталін і Купала — тэма ў нас, бадай што, не кранутая. Мяне калісьці вельмі ўразіла пачутае ад П. Броўкі на адным са сходаў у СП БССР — як старшыня праўлення ён звяртаўся да паэтаў з заклікам: «Таварышы, лічу, што я не памылюся, гэта наш пісьменніцкі, партыйны, грамадзянскі і сыноўні абавязак перад памяццю Купалы. Мы ўсе ведаем і ведалі тады — як ён, Купала, ставіўся да Сталіна — ён не любіў яго, і там, дзе ў вершах у Купалы — «Сталін», трэба памяняць на «партыю», «радзіму». Дык давайце, кожны на свой густ і па сваёй ахвоце, выберам па тры-чатыры вершы і ў такім сумленным, шчырым, зладжаным хаўрусе пераробім,— мы ж павінны мець, нарэшце, поўны збор Купалы, грэх губляць такія вершы». Па наіўнасці, мяне тады не столькі ўразіла, што Сталіна Купала «не любіў», як тое, што пра гэту нелюбоў «усе мы ведалі тады» (і свідранула думка: раптам — міне час, і нехта скажа: «мы ўсе ведалі, як ставіўся наш Броўка да Хрушчова, — не любіў, але ўслаўляў»?).

Дык што ж за інцыдэнт са Сталіным адбыўся ў нашай Перапёлачкі і ў нашага Купалы?

Вось яе расказ.

— Прыходжу са спектакля, раптам тэлефон: «Вас запрашае сакратар ЦК, машыну высылаем». Думаю сабе — з якой нагоды, гэтак позна (а спектаклі ж да вайны канчаліся пазней, бо пачыналіся пазней на паўгадзіны). Прыязджаю. У прыёмнай шмат людзей, і ўсе вядомыя: стаханаўцы, славутыя калгаснікі, вучоныя, Купала... Пачакаўшы, запрашаюць і тлумачаць: сённяшнім начным мы едзем у Маскву вітаць ад Беларускай ССР з'езд партыі. Я толькі запыталася, на колькі дзён і што з сабой браць. Нічога, кажуць, браць не трэба: заўтра прыязджаеце і заўтра ж вечарам назад, бо ўсё плануецца на першую палову дня. Я захапіла ўсё ж канцэртную суконку, ноты. — раптам, думаю, спяваць папросяць. Прыязджаем, і адразу ўсіх нас — у гасцініцу «Масква», і папярэдзілі — чакаць, і каб ніхто нікуды. Прачакалі да абеду, паабедалі і зноў сядзім, і так да вечара, і спаць ужо пара, і тут, прабачце, буду гаварыць, не абмінаючы адну дэтальку, трошкі далікатную, «інтымную», бо без яе вы потым нечага не зразумееце. Паколькі нам сказалі, што ўсяго на дзень, таму я, акрамя суконкі з нотамі, нічога больш не брала. Кладучыся, сёе-тое перапаласкала хуценька пад рукамыйнікам, і толькі гэта рассцяліла высушыць на радыятар — тэлефон:

усім уніз, у вестыбюль. Во, дзякуй богу, думаю, што ёсць канцэртная суненка (бо яна ж даўгая). Адным словам, сабіраюць нас — на інструктаж. Тлумачаць: наша выступленне — заўтра раніцой. І падрабязна — рытуал і распарадак, хто за кім, адкуль, куды і ўвогуле. Нарэшце, самая галоўнае: тэкст прывітання беларускага народа васемнаццатаму з'езду ў зале пасяджэнняў з'езда — і з трыбуны з'езда! — даручаецца чытаць Купалу — як народнаму паэту Беларусі. Тут Купала схамянуўся — не і не: «Толькі не я, бронь божа. Бо баюся. Бо не ўмею. Толькі сапсую. Бронь божа — не, не я». І колькі ні ўшчувалі — не і не! Тады зірнулі на мяне: «Тады — народная артыстка Александроўская?» Я не пярэчыла. Згадзілася адразу. Як вам растлумачыць? Каб хутчэй назад пусцілі ў нумар: хай сабе ніхто не ведае, нічога ж не відаць, а мне, ну проста не магу, калі ў мяне якісьці непарадак з туалетам. Уручаюць тэкст, каб я падрыхтавалася. Вярнуўшыся, прабегла вачыма перад сном, нічога вельмі асаблівага, і вось назаўтра...»

Тое, што было назаўтра, 14 сакавіка 1939 года, можна ўбачыць сёння, заказаўшы ў Красвагорску тагачасны кінавыпуск № 2 пад назвай «XVIII з'езд ВКП (б)» (0,1-3659) і кіналетапісныя матэрыялы да спецвыпуску (1-5622, без гуку). Пераказваю «мантажны запіс». На трыбуне маладая прыгажуня, вочы дзве бліскучыя планеты, Сталін з Варашылавым у ложы, слухаюць, і прыгажуня ім абодвум яўна даспадобы. Сталін, нахіліўшы бокам галаву да Варашылава, не зводзячы вачэй з Александроўскай, нешта запытаў, і той, стуліўшыся, адказвае, а Сталін слухае ў два вухі — прыгажуню і свайго наркома, пальцы пачалі ўгінаць патухлую табаку ў люльцы...

Гэту хроніку ўключаў я ў свой сцэнарый, але ў фільм яна не трапіла, бо Сталіна тады было на ветравое шкло машыны хочаш наляпіць — ляпі, а паказаць «дакументальна» на экране — а ні-ні, хоць ты мяняй яго ў сцэнарыі на караля Батуру.

А цяпер даслухаем Л. П. Александроўскую.

— Ішла я на трыбуну, па прыступках, баючыся, каб не аступіцца, каб не наступіць на шлейф сукенкі. Воклічы! Апладысменты! «Слава беларускаму савецкаму народу!» «Слава Сталіну!» «Ур-ра!!!» «Няхай жыве!!!», «Вялікаму і мудраму!!!» Вы ж ведаеце, як тады было. Стаю ўжо, а яно яшчэ, яшчэ, яшчэ. Ну, думаю, і добра, хай сабе, я — дых перавяду. І стала так, каб краем вока бачыць Сталіна. Калі аціхла — пачала чытаць, і толькі гэта я пайшла ўгару, як раптам Сталін:

— Я считаю, что прывэтствие от бэларускова народа ми би поняли на бэлоруском языкэ...

— І ціха-ціха, як спынілася вада. І што рабіць? Аж мурашы прабеглі па спіне. Надрукаваны ж тэкст! Мо Сталіну падумалася, што народная артыстка — «падсадная качка», што не беларуска, што не ўмее прачытаць па-беларуску? Ён не ведае — хто я? Дык Варашылаў — ведае! Я ж бачыла, што Сталін у яго аб нечым запытаўся, дык чаму ж ён не сказаў яму, не растлумачыў? Прамільгнула ў галаве пра Надзю Алілуеву — мы ж разам з ёй вучыліся ў гімназіі, у Петраградзе: вось наш клас на фатаграфіі, во я, а во, вышэй, яна... Умомант гэта ўсё ў мяне пранеслася. Ну, думаю, было ці не было, пачну перакладаць з ліста. У чым магу я памыліцца? Ну, хіба «сабаку» зблытаю: «яна» — па-руску, «ён» па-беларуску, рускія не здагадаюцца, беларусы даруюць, і пайшла па-беларуску, а калі дайшла да вершаў — я іх ведала на памяць — ад паперы адарвалася, дагэтуль помню іх: «Як ворану вышай арла не лятаць, так ворагу нашай зямлі не таптаць»... Чыё? Здаецца, Крапівы. Такія грымнулі апладысменты! Зноў: «Вялікаму!!!», «Ур-ра-а-а!!!» Сыходжу я з трыбуны. Нашы ўсе стаялі ля сцяны ў праходзе, павярнуліся на выхад, як было намечана: калі ішлі туды, я — першая, назад — апошняя. Ідзём па тых жа анфіладах, па прыступках, раптам адчуваю, нечая рука кладзецца на маё плячо. Вайсковец...

— Вы народная артистка Александровская?

— Да, я...

— От Белоруссии приветствие читали вы?

— Да, я...

— Пройдемте.

Тут я азірнулася на нашых, а яны, не азіраючыся, аддаляюцца, цякуць уніз, адны патыліцы... Прыводзіць ён мяне ў пакой. Стол, крэсла, больш нічога.

— Сядьте. Вам придется подождать.

І выйшаў. Колькі я сядзела там адна, не ведаю. У галаве, вы ведаеце, ну, як паравозным дышлем: што? дзе? як? абмылка? нешта ляпнула? Пранеслася: бацькі, дзяцінства, ад пачатку ўсё жыццё. Тады ж пляўзгалі: Александроўская — дваранка. Ды якая я дваранка! Адным словам, што я перадумала, чаго ні перадумала, чаго ні пераўспамінала. Перабрала ўсіх пасаджаных знаёмых, блізкіх... Ну, нарэшце, той вяртаецца. Пры папцы. Разгарнуў, кладзе перада мной:

— Вот расшифровка Вашей стенограммы. Прочитайте. Распишитесь.

Падпісала, не чытаючы.

— Пойдемте.

Ля пад'езда нас чакаў аўтамабіль, якая марка — я такіх не бачыла — не ведаю. Вайсковец загадаў шафёру: «Куда скажут!» Больш ні слова. І пайшоў. А я сяджу, маўчу, чакаю — «куда скажут!» І шафёр — сядзіць, маўчыць. Нарэшце запытаўся. «Так куда вас?» Толькі тут я зразумела, гэта ж я сама сказаць павінна! Словам, прыязджаю я ў гасцініцу, а ў вестыбюлі нашы ўсе, чакаюць, бо ніхто ж не ведаў і не бачыў, дзе я дзелася. «Мая ж ты Перапёлачка!» — Купала толькі так мяне і зваў заўсёды. Вось...

Яна замоўкла, нешта думаючы, нешта ўспамінаючы. Круціліся бабіны. Я хацеў націснуць клавіш, каб спыніць магнітафон. Яна зірнула на мяне дапытліва — ці зразумеў я тое, што пачуў. І дадала: «А вечарам мяне забралі ў бальніцу. Па хуткай дапамозе. У рэанімацыю. Сардэчны прыступ...»

Зноў замоўкла, падпіраючы вачыма столь і цяжка дыхаючы. Зноў круціліся бабіны ўхаластую...

Некаторыя цяпер пытаюцца: чаго яна, Александроўская, усё хварэе ды хварэе... Думаюць, што лёгка гэта ўсё было...

— А як Купала? — запытаўся я.

— Купала? Як бы вам сказаць... Яны мяне адразу клікалі з сабою, да сябе. Званілі. Мне было не да таго...

— Званілі — клікалі адсвяткаваць падзею?

— Ды якое там «адсвяткаваць». Не дай вам бог такія святы... Проста страх змывалі. Страх. Вялікі страх...

І зноў круціліся бабіны ўхаластую...

— «Скачы, ўнуча, скачы, дзед, ад пабедаў да пабед!» Вы гэта — памятаеце? А гэта ж напісаў Купала, — усміхнулася яна з гарэзнай горыччу.

— А гэта ж ці не перафразіроўка з прымаўкі народнай: «Скачы, ўража, як пан кажа»?..

Тут яна зірнула на магнітафон і пачала чытаць не мне — яму:

Даўно-даўно было ўжо гэта,
Як там у запісах стаіць,
Дзе пішуць: вось такога лета
Было, павінна гэта быць...

Яна чытала «Гарыславу». Памяць у яе была адметная.

Чаму яна прыпомніла радкі з маленькай, незавершанай Купалавай паэмкі, я тады чамусьці не падумаў: «пра ту княжну пра свабодную, што Рагнедай называлася, а пасля што з гора горкага стала звацца Гарыславаю, а гардыняй недаступнаю кругом-вокала праславілась»...

Якое гэта мае дачыненне да праблемы «Сталін і Купала»? Ёсць тут нейкая заканамернасць, узаемасувязь?

...Не было ў Александроўскай пэўнай версіі аб гібелі Купалы. Не, яна не адмаўляла варыянту самагубства.

Адмаўляла толькі «хмельнадамскі» варыянт і адмаўляла гнеўна: «Каб Купала — гэткі далікатны, гэткі сарамліва-сціплы, гэткі ў самым найвышэйшым сэнсе слова па-шляхочы гжэчны — «лапануў» афіцыянтку? Каб яна яго штурхнула? Божа мой?!! Хто мог такое выдумаць?!!»

І ў «берыеўскі» варыянт не вельмі верыла: «Яны б не сталі гэтага рабіць у гэткім месцы — у гасцініцы «Масква»...

Разы са два ці тры, пасля працяглых паўз, усё пытаючыся, паўтарала: «Што ён мне хацеў сказаць?..»

(Працяг будзе).

Яўгенія Іосіфаўна ЯНІШЧЫЦ

Беларуская літаратура панесла цяжкую страту. 25 лістапада 1988 года заўчасна памерла вядомая беларуская паэтэса, член КПСС, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі БССР і прэміі Ленінскага камсамола Беларусі, член прэзідыума праўлення Саюза пісьменнікаў рэспублікі Яўгенія Іосіфаўна Янішчыц.

Яўгенія Іосіфаўна Янішчыц нарадзілася 20 лістапада 1948 года ў вёсцы Рудка Пінскага раёна Брэсцкай вобласці ў сям'і калгаснікаў. У 1971 годзе скончыла філалагічны факультэт Беларускага дзяржаўнага універсітэта імя У. І. Леніна, працавала ў ЦК ЛКСМБ, літкансультантам «Сельской газеты», з 1983 года — рэдактарам аддзела паэзіі часопіса «Маладосць».

Першыя вершы ў рэспубліканскім друку Яўгенія Янішчыц змясціла ў 1964 годзе, будучы школьніцай Парэцкай сярэдняй школы Пінскага раёна. У 1970 годзе выпусціла першы паэтычны зборнік «Снежныя грамніцы», якім адразу заявіла пра сябе як пра сталага паэта. У яе вершах пульсаваў агонь няўрымслівага юнацтва, азывалася меладычная матчына песня, звінеў голас празрыстай палескай крыніцы. Гэта быў па-сапраўднаму чысты спеў самабытнага, яркага таленту. Ад кнігі да кнігі ён набіраў лірычную сілу і філасофскую глыбіню. Другі зборнік Яўгеніі Янішчыц «Дзень вечаровы» быў адзначаны прэміяй Ленінскага камсамола рэспублікі. Затым выйшлі ў свет зборнікі «Ясельда», «На беразе пляча», «Каліна зімы», «Спроси у чебреца». За кнігу лірыкі «Пара любові і жалю» ў 1986 годзе Яўгеніі Янішчыц была прысуджана Дзяржаўная прэмія БССР імя Янкі Купалы. Вершы паэтэсы перакладаліся на мовы народаў нашай краіны, а таксама на мовы іншых краін свету.

Творчасць Яўгеніі Янішчыц пазначана плённымі пошукамі і важкімі здабыткамі. Яе вершы і паэмы вылучаюцца высокай грамадзянскасцю, пранікнёнай любоўю да чалавека і да жыцця, да роднага краю. Яе творчасці ўласцівы глыбокае адчуванне трывог часу, кроўная знітаванасць з лёсам народа.

Яўгенія Янішчыц шчыра клапацілася пра маладую літаратурную змену, шчодра перадавала ёй свой багаты творчы вопыт.

Я. І. Янішчыц актыўна ўдзельнічала ў грамадскім жыцці. Яна выбіралася дэпутатам Савета народных дэпутатаў Савецкага раёна г. Мінска, была членам прэзідыума праўлення Саюза пісьменнікаў БССР, членам Беларускага рэспубліканскага камітэта абароны міру, членам праўлення Беларускага таварыства дружбы і культурнай сувязі з замежнымі краінамі.

У складзе дэлегацыі Беларускай ССР Я. І. Янішчыц прымала ўдзел у рабоце XXXVI сесіі Генеральнай Асамблеі ААН.

Светлая памяць пра таленавітую паэтэсу, шчодрай душы чалавека назаўсёды застанецца ў нашых сэрцах.

В. А. ПЯЧЭННІКАЎ, А. А. МАЛАФЕЕЎ, В. В. ГУРЫН, Н. М. МАЗАЙ, А. І. БУТЭВІЧ, П. К. КРАЎЧАНКА, А. М. ГЕРАСІМЕНКА, Д. Д. РУЦКІ, Я. І. СКУРКО (Максім Танк), А. М. АДАМОВІЧ, В. У. АДАМЧЫК, С. А. АНДРАЮК, К. К. АТРАХОВІЧ (Кандрат Крапіва), Р. І. БАРАДУЛІН, І. А. БРЫЛЬ, Г. М. БУРАЎКІН, В. У. БЫКАЎ, А. І. ВЯРЦІНСКІ, Н. С. ГІЛЕВІЧ, А. С. ГРАЧАНІКАЎ, А. А. ДУДАРАЎ, М. І. ДЗЯЛЕЦ, А. А. ЖУК, С. І. ЗАКОННІКАЎ, В. В. ЗУЕНАК, В. А. КАВАЛЕНКА, В. А. КАЗЬКО, У. А. КАЛЕСНІК, В. Ф. КАРАМАЗАЎ, Ц. В. КРЫСЬКО (Васіль Вітка), А. П. КУДРАВЕЦ, А. А. ЛУЖАНІН-КАРАТАЙ (Максім Лужанін), П. М. МАКАЛЬ, І. Я. НАВУМЕНКА, У. П. НЯКЛЯЕЎ, П. Е. ПАНЧАНКА, Н. Е. ПАШКЕВІЧ, Г. П. ПАШКОЎ, І. М. ПТАШНІКАЎ, Б. І. САЧАНКА, І. Д. СІПАКОЎ, І. Г. ЧЫГРЫНАЎ, І. П. ШАМЯКІН, Р. А. БАРАВІКОВА, Г. В. ДАЛІДОВІЧ, Л. М. ДАЙНЕКА, Х. А. ЛЯЛЬКО, С. С. ПАНІЗНІК.

«...Паэзія — яна не знае тлену...»

У незваротны вечны вырай адляцела ад нас выдатная паэтэса Яўгенія Янішчыц, дзівосная птушка казачнага Палесся. Вельмі рана і вельмі нечакана склала яна свае паэтычныя крылы... Гэта неймаверная страта для нашай літаратуры, для нашай культуры, для ўсяго беларускага народа.

Каб я быў веруючым, я прасіў бы ўлады нябесныя прыняць яе як самага светлага, самага чыстага ангела нашай паэзіі. Я прашу ўлады зямныя ўвекавечыць імя Яўгеніі Іосіфаўны Янішчыц, як увекавечыла яна ў сваёй творчасці гераічны і трагічны лёс нашага народа, яго самыя высакародныя памкненні, думы, спадзяванні.

Творчасць паэтэсы прыпала на складаныя і супярэчлівыя гады татальнага знішчэння грамадскіх ідэалаў, разбуральнай эрозіі нацыянальных духоўных каштоўнасцяў, калі звычайны сумленны чалавечы ўчынак успрымаўся і трактаваўся аднымі — як грамадзянская мужнасць, другімі — як сацыяльная крамола.

Але вы не знойдзеце ў яе вершах і паэмах разгубленасці і нявер'я. Яна верыла, што праўда, чалавечнасць, дабро, справядлівасць павінны абавязкова перамагчы. Нават тады, калі ёй было невыносна цяжка, яна пісала:

Нібы ў часы раскосага Батыя,
На сэрца словы пікай упадуць.
Ярлык прыклеяць самыя святыя
І грэшныя — упасці не дадуць.
. . . .
І змые час дурных здзіўленняў
пену,
І пачуццё абвугліцца датла.
...Паэзія,— яна не знае тлену,
Калі ў душы хоць прыгаршчы
святла.

Яўгенія Янішчыц балюча адчувала дэфіцыт дабрыні, чуласці, спагадлівасці ў нашым грамадстве, дэвальвацыю культуры, падмену яе шырспажывецкімі сурагатамі. Агаленымі нервамі ўспрымала рэальнасць, калі пад пагрозай знішчэння апынулася не толькі экалогія прыроды, але і экалогія самой душы чалавечай. І сваімі вершамі нібы гаварыла: «Людзі, спыніцеся, азірніцеся, задумайцеся! Ці ж можна дасягнуць шчасця ўсеагульнага, калі мы ў бяздумных парываннях наперад не заўважаем горкай слязы салдацкай удавы, засмучанага аблічча нешчаслівага дзіцяці?»

З дзіцячай наіўнасцю і мудрай сталасцю глядзела яна на свет. З высокай годнасцю і незалежнасцю гаварыла яна з палітыкамі і міністрамі, прывячала сірых і ўбогіх, таленавітых і няшчасных.

Яўгенія Янішчыц — чалавек XXI веку. Яна заляцела да нас з будучыні і даказала сваёй творчасцю, што толькі жывучы ў міры і згодзе з іншымі чалавек будзе адчуваць сябе чалавекам...

Бывай, Яўгенія Іосіфаўна. Бывай, мілая Жэня... Няхай пухам табе будзе родная зямля!

Анатоль ГРАЧАНІКАЎ.

●

Жэня, Жэня!.. Што ж ты
нарабіла?..
Як жа мы цябе не збераглі?!.
Жорсткім ветрам паламала
крылы
Ластаўцы зняверанай зямлі.

Зноў з тупым адчаем і з
журбою
Мы цябе пакінулі адну.
І — не замаліць перад табою
Горкую балючую віну.

Сумная запозненая пошта
Больш не прынясе твае
лісты...
Ластаўка палеская,
навошта
Гэтак рана адляцела ты?..

Генадзь БУРАЎКІН.

Слёзы і боль

Я знаю ўсё: палёт і прорву
І шчасця звонкага міраж.
Я. ЯНІШЧЫЦ.

Сама ўзнімалася высока,
І ўсё вышэй, вышэй вяло
Да зор, за белыя аблокі
Тваё празрыстае крыло.

Нібы ў самотнае лябёдкі,
Трымцела светлая душа...
Бяда: і скончыўся кароткі
Палёт над прорвай міража.

Зямля паклікала з аблокаў,
Крыло зламанае звініць...
Яшчэ Ты тут, і так далёка,
Што ўжо нікім не замяніць.

Зіма засцеле сінім снегам
Твае імклівыя сляды,
Ды будзе вечна блізкім рэхам
Звінець Твой голас малады.

Сяргей ГРАХОЎСКІ.

Памяці Жэні Янішчыц

Мая ж ты назяблая кнігаўка, горкая каня,
Бязрадная птушка бязраднай палескай
старонкі!..
Пранізлівым крыкам зайшлася душа твая
трапяткая —
І вырвалася з невыноснай ужо для яе
абалонкі...
Мая ж ты трысцінка з да жалю ранімага роду,
Як жорстка, ласкавая, ты долі й людзям
сказала,
Што гэтага свету, што гэтага згубнага лёду
Самоты і скрухі няўгойнае ты не прымала.

Ад догмы ці зайздрасці крыламі не ўбараніцца.
Да расчужання, да самазнішчэння звыкаем...
Ці праўда, што ўжо не пакутуеш ты,
сястрыца?
Трысцінка, трагічная птушка трагічнага краю...

Ніна МАЦЯШ.

Саюз пісьменнікаў БССР глыбока смутнуе з прычыны раптоўнай смерці паэтэсы Яўгеніі ЯНІШЧЫЦ, члена КПСС, лаўрэата Дзяржаўнай прэміі БССР, прэміі Ленінскага камсамола Беларусі, і выказвае спачуванне родным і блізкім нябожчыцы.

Рэдкалегія і калектыў супрацоўнікаў рэдакцыі часопіса «Маладосць» глыбока смутнуе з прычыны заўчаснай смерці рэдактара аддзела паэзіі часопіса, лаўрэата Дзяржаўнай прэміі БССР і прэміі Ленінскага камсамола Беларусі Яўгеніі Іосіфаўны ЯНІШЧЫЦ.

Калектыў рэдакцыі і рэдкалегія часопіса «Полымя» смутнуе з выпадку заўчаснай смерці выдатнай беларускай паэтэсы Яўгеніі Іосіфаўны ЯНІШЧЫЦ і выказвае глыбокае спачуванне родным і блізкім нябожчыцы.

Калектыў выдавецтва «Мастацкая літаратура» глыбока смутнуе з прычыны заўчаснай смерці выдатнай беларускай паэтэсы, члена рэдакцыйна-выдавецкага савета Яўгеніі Іосіфаўны ЯНІШЧЫЦ і выказвае спачуванне сям'і, родным і блізкім нябожчыцы.

Ва Урадавай бібліятэцы БССР імя А. М. Горкага да 70-годдзя БССР і КПБ праводзіцца цыкл выставаў. Адна з іх — «Памяць зямлі беларускай» — зараз экспануецца ў чытальнай зале бібліятэкі. На выстаўцы амаль 100 кніг, значная частка якіх выдадзена ў дарэвалюцыйныя гады. Назвы раздзелаў, кароткія анатацыі да падраздзелаў і на асобныя найбольш змястоўныя выданні дадзены на беларускай мове. Тэматыка літаратуры — гісторыя, краязнаўства, этнаграфія, фальклор.

«Памяць зямлі беларускай»

Я. Ф. Карскі, буйнейшы мовазнаўца па праблемах фарміравання беларускай мовы, яшчэ ў 1893 г. падкрэсліваў, што ў аснове актавай мовы шмат якіх дакументаў Вялікага княства Літоўскага ляжыць народная беларуская гаворка. Трэці (1588 г.) «Статут Вялікага княства Літоўскага» — адзін з першых у Еўропе сістэматызаваных збораў законаў па ўсіх галінах права, 400 гадоў якому зараз спаўняецца, — таксама напісаны на старабеларускай мове, якая ўжо ў той час мела шматлікія адрозненні ад рускай. Своеасаблівым пацвярджэннем гэтаму з'яўляецца, напрыклад, прадстаўлены на выстаўцы «Литовский статут в московском переводе-редакции» — выданне рукапісу перакладу Статута, зробленае са старабеларускай мовы на памежжы XVI—XVII стст. Вось як гучыць у артыкуле 4 «московского перевода-редакции» палажэнне аб дзяржаўнасці старабеларускай мовы ў справаводстве Вялікага княства Літоўскага: «А писарь земский повинен листы и выписи и всякие *дела по-русски* (па-старабеларуску.—**В. Г., М. Г.**) писать, а не иными письмом и языком». Не знайшоў, відаць, перакладчык аналагу да слова «позвы» і з'яўляецца замест яго ў тэксце — «всякие дела», зменены таксама канчаткі слоў, ёсць і іншыя адрозненні ад арыгіналу.

Шмат гістарычных дакументаў выдавалася Віцебскімі цэнтральным архівам старажытных грамат і вучонай архіўнай камісіяй. На выстаўцы экспануюцца «Исторические судьбы Полоцкой епархии с древнейших времен до половины 19 века» (1889), «Оршанский гербовник» (1900), «Чертеж гор. Витебска 1664 г.» (1910) і іншыя крыніцы. Яны распавядаюць пра гісторыю Полацкай зямлі, аднаго са старажытнейшых княстваў з самастойнай дынастыяй князёў (Рагвалод, Ізяслаў, Усяслаў Чарадзей).

Аб Міншчыне і яе мінулым шмат скажуць «Собрание древних грамот и городов Минской губернии, православных монастырей, церквей и по разным предметам» (Минск, 1848), «Писцовая книга Пинского и Клецкого княжеств, составленная пинским старостою Станиславом Хвальчевским» (Вильно, 1884), чацвёрты выпуск «Минской старины» (Минск, 1913).

З усіх бібліятэк рэспублікі толькі ў нашай захавалася «Описание городов и местечек Могилёвской губернии» (Могилёв н/Днепре. 1883). У ім дапытлівы чытач знойдзе звесткі аб колькасці будынкаў, навучальных устаноў, занятках жыхароў, характарыстыкі вуліц і плошчаў. Такія выданні дапамогуць сучасным гісторыкам пры падрыхтоўцы краязнаўчай працы «Гарады і вёскі Беларусі», гаворка пра якую ўжо ішла ў прэсе.

Паказаны на выстаўцы шэраг манаграфій і сумесных прац па гісторыі Вялікага княства Літоўскага, Рускага і Жамойцкага. Напісаныя іншы раз з ліберальна-буржуазных пазіцый і прызначаныя для апраўдання перавагі праваслаўя над каталіцызмам, а таксама экспансіяніцкай палітыкі царызму ў дачыненні да заходніх ускраін Расіі, яны тым не менш насычаны багатым фактычным матэрыялам. У кнізе «Белоруссия и Литва...», напрыклад, мноства партрэтаў гістарычных асоб (Вялікага князя літоўскага Альгерда, Мялеція Смятрыцкага, Сімяона Полацкага, усяго — 34), відарысаў мясцовасцей і будынкаў (царквы Полацкага Спаса-Ефрасіннеўскага жаночага манастыра, Благавешчанскай царквы ў Віцебску, Маламажэйкаўскага і Сынкавіцкага храмаў і г. д.), малюнкаў і гравюр старажытных абразоў. А каляровая хромалітаграфія на ўсю друкаваную старонку крыжа Ефрасінні Полацкай, выдатнага твора ювелірнага мастацтва XII ст., бадай што лепшы з яго відарысаў, якія дайшлі да нас. Сам крыж, як вядома, знік у гады другой сусветнай вайны.

Ефрасіння Полацкая... Княжна, манашка, асветніца. Як піша У. Арлоў, даўно мінулі часы, калі ўнучку Усяслава Чарадзея псеўдагісторыкі і псеўдазмагары з рэлігіяй абвяўлялі цемрашалкаю і адмаўлялі яе адметную ролю ў гісторыі Беларусі. Аднак міфаў аб лёсе асветніцы заўсёды хапала. Адзін з іх: суіснаванне ў гістарычных рэаліях дзвюх князёўнаў Полацкіх—Парасковы і Ефрасінні. Разгадцы таямніцы прысвечана даследаванне А. Сапунова «Католическая легенда о Параскеве княжне Полоцкой» (Витебск, 1888). Ён жа падрыхтаваў і «Житие преподобной Евфросинии, княжны Полоцкой (Витебск, 1888), у якім сабраны тры рэдакцыі жыццяпісу Ефрасінні па «Степенной книге царского родословия...», «Сборнику 16 века Троицкой лавры» і «Четьях-минеях св. Дмитрия Ростовского».

Шматлікім дарэвалюцыйным працам па культуры беларускага народа (А. Я. Багдановіча, М. В. Доўнар-Запольскага, Д. І. Даўгялы, М. Я. Нікіфароўскага, Е. Р. Раманава, А. П. Сапунова і іншых вучоных) прысвечаны этнаграфічны раздзел выстаўкі.

Беларускі народ, практычна пазбаўлены ў XVIII—XIX ст. магчымасці развіваць сваю пісьменнасць, знаходзіў выйсце ў вуснай творчасці. А для нашых дзён, мабыць, ужо нехарактэрна вось гэта сведчанне А. К. Сержпутоўскага ў прадмове да зборніка «Сказки и рассказы белорусов-полешуков» (СПб., 1911): «...кожны беларус ведае дзесяткі з два бытавых апавяданняў і некалькі казак, ...пад уплывам апавяданняў і іншых прадуктаў народнай творчасці выпрацоўваюцца часткова ўвесь светапогляд, уся жыццёвая мудрасць і ўсе этычныя ўяўленні вясковага люду».

Пасля перамогі Кастрычніцкай рэвалюцыі праблемы этнагенезу беларусаў, беларускай мовы і дзяржаўнасці актыўна распрацоўваюцца Інстытутам беларускай культуры (заснаваны ў Мінску ў 1922 г.) і пазней адкрытай (у 1929 г.) на яго базе АН БССР. Некалькі выданняў Інбелкульту і АН БССР тых гадоў ёсць на выстаўцы. Усе яны напісаны на беларускай мове. Возьмем у рукі зборнік «Працы і матэрыялы да гісторыі і археалогіі Беларусі. Гістарычна - археалагічны зборнік № 1» (Менск, 1927). У ім працы вядомых беларускіх навукоўцаў А. Бурдзейкі, Д. Даўгялы, М. Доўнар - Запольскага, У. Пічэты, П. Харламповіча, М. Шчакаціхіна. У артыкуле В. Дружчыца «Да пытання аб мове літоўскага статуту» падаецца вельмі цікавы факт пра напісанне лістоў Багдана Хмяльніцкага і палкоўніка Залатарэнкі да цара Аляксея Міхайлавіча «беларускім пісьмом»: «Украіна, адарваная па акту Люблінскай уніі ад Літоўска-Беларускага княства, жыла яшчэ астаткамі старой беларускай культуры і карысталася ў зносінах беларускаю мовою, уласнай канцылярскай і кніжнай мовы яна яшчэ не паспела ўтварыць у той час». А з даследавання Я. Гембіцкага «Да пытання аб сацыяльна - эканамічным стане беларускіх татар у сярэднявечча» (Беларуская Акадэмія навук. Запіскі аддзела гуманітарных навук. Кн. 8. Працы класу гісторыі. Том III» (Менск, 1929) мы даведаемся, што з-за недахопу жанчын-татарак урад Вялікага княства Літоўскага дазволіў татарам жаніцца на літвінках-хрысціянках пры ўмове захавання манагаміі. Дзеці ад шлюбаў з хрысціянкамі заставаліся ў веры сваіх бацькоў. Дзякуючы гэтаму татары захавалі сваю веру, але ўжо ў XVI ст. гаварылі на беларускай мове. Неаднойчы беларускія татары даводзілі на войнах сваю адданасць сваёй новай радзіме. У 1508 г., калі заволжскія татары зрабілі напад на Літоўска - Беларускую дзяржаву і заклікалі татар, аселых там, злучыцца з імі, беларускія татары адказалі: «...ні бог, ні прарок не загадаў вам рабаваць, а нам быць няўдзячнымі. Мы лічым вас за разбойнікаў і, перамагаючы вас нашай шабляю, забіваем гультаёў, а не братоў нашых. ...мы будзем ліць нашу кроў за літвінаў, якія прынялі нас як братоў».

Асаблівы гонар бібліятэкі —кнігі з прыватных калекцый і збораў розных устаноў, у якіх захаваліся экслібрысы, паметы і дароўныя надпісы. Першыя звесткі пра бібліятэкі на Беларусі адносяцца да XI ст. Мноства іх, пераважна пры цэрквах і манастырах, згінула ў полымі войнаў і стыхійных бедстваў. Але сёе-тое дайшло да нашага часу. Вось кнігі з Супрасльскага манастыра. Калісь яны знаходзіліся ў адных мураванках са знакамітым Супрасльскім *летапісам (16 ст.)*.

Вось выпуск «Могилевской старины» з маляўніча афармленым «пад старажытнасць» экслібрысам і надпісам ад рукі «№ 1879. Пр. Эпимах-Шипилло». Бібліятэка Радзівілаў — буйнейшы прыватны збор Рэчы Паспалітай — у 1772 г. вывезена з Нясвіжа і перададзена пецярбургскім бібліятэкам. Адноўлена ў XIX ст. і зноў разрабаваная нямецка-фашысцкімі захопнікамі ў XX ст., зараз яна не існуе як цэласная адзінка. Асобныя часткі фондаў знаходзяцца за мяжой, зберагаюцца ў Дзяржаўнай бібліятэцы БССР імя У. І. Леніна, Цэнтральнай навуковай бібліятэцы АН БССР, Урадавай бібліятэцы БССР імя А. М. Горкага. На выстаўцы — кнігі радзівілаўскай бібліятэкі з экслібрысамі розных варыянтаў, па-майстэрску выкананымі адмысловымі гравёрамі свайго часу. Гэтыя кніжныя знакі змяшчаюць маляўнічае адлюстраванне герба магнацкага роду Радзівілаў, імёны яго асобных прадстаўнікоў, тэкст накшталт: «Библиотека Ординации Несвижской».

Расказаць пра ўсю экспануемую літаратуру немагчыма. Таму запрашаем усіх жадаючых у бібліятэку. Тым больш, што аніякіх «рекомендательных писем-разрешений» на права вывучэння гістарычных рарытэтаў ужо не патрабуецца. І на заканчэнне добрая парада: бібліяграфічныя звесткі, а таксама месцазнаходжанне старадрукаў XVI—XVIII стст., кнігі XIX—XX стст. на беларускай мове, кнігі XIX— пачатку XX ст. на рускай мове, выдадзеныя на тэрыторыі Беларусі, вы адшукаеце ў зводным каталозе «Кніга Беларусі» (Мінск, 1986). Дарэчы, некаторыя з іх захоўваюцца не толькі ў бібліятэках Мінска, але і ў абласных навуковых бібліятэках.

Марына ГЕРАСІМАВА,
Валерый ГЕРАСІМАЎ,
супрацоўнікі Урадавай бібліятэкі БССР імя А. М. Горкага.

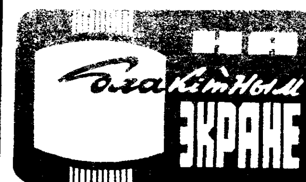

З 5 ПА 11 СНЕЖНЯ

5 снежня, 19.55

«МУЗЫКА МАЁЙ РЭСПУБЛІКІ»

Фестываль тэлевізійных музычных праграм. А. Мдзівані. Сімфонія № 6 «Полацкія пісьмёны».

6 снежня, 19.55.

«ПАЭЗІІ РАДОК ЧАРОЎНЫ...»

Вершы М. Багдановіча чытае А. Уладамірскі.

6 снежня, 20.35

«ПАСТСКРЫПТУМ»

Актуальны каментарый па пытаннях музычнага жыцця.

7 снежня, 21,50

Р. Болт. «Няхай жыве каралева, віват».

Спектакль Маскоўскага акадэмічнага тэатра імя Маякоўскага.

9 снежня, 19.50

«ДЗВІНА»

Літаратурна-мастацкі часопіс з Віцебска.

Вы пабываеце на вечары, прысвечаным памяці У. Караткевіча, які адбыўся ў акадэмічным тэатры імя Я. Коласа. Пазнаёміцеся з кавалём А. Дубінай і некаторымі праблемамі развіцця народнай творчасці.

Паэт А. Жыгуноў разважае аб патрыятычным выхаванні. Пачуеце новыя песні С. Сокалава-Воюша.

Пабываеце ў майстэрні скульптара І. Казака, які працуе над помнікам А. С. Пушкіну ў Віцебску.

9 снежня, 23.35

«НАКЦЮРН»

Камерна-інструментальны ансамбль Беларускага тэлебачання і радыё выконвае творы Тарывердзіева, Аляб'ева, Сібеліуса, Шастаковіча.

10 снежня, 16.10

Фартэпіянныя творы Ф. Шапэна гучаць у выкананні Н. Цёмкінай.

10 снежня, 23.10

ВЯЧЭРНІ КАНЦЭРТ

Да экранаў запросяць аматараў джазавай музыкі.

11 снежня, 11.55

«МАСТАЦКАЯ ГАЛЕРЭЯ»

Музей старажытнабеларускай культуры АН БССР. Будзе расказана аб каленцы і жывапісу XI—XVIII стагоддзяў.

Вядучы — А. Піскун.

11 снежня, 18.00

«ТВОРЧЫЯ ПАРТРЭТЫ»

Вас запрашаюць на дачу народнага артыста СССР У. Уладамірскага, якому споўнілася б 95 гадоў. Тут сабраліся яго сябры — народныя артысты рэспублікі З. Браварская, І. Ждановіч. Ветлівыя гаспадары — сын акцёра, таксама купалавец, заслужаны артыст рэспублікі Б. Уладамірскі і яго жонка, былы рэжысёр тэатра Галіна Іванаўна.

11 снежня, 23.15

«СУСТРЭНЕМСЯ ПАСЛЯ АДЗІНАЦЦАЦІ»

Музычна-інфармацыйная праграма.

Саюз пісьменнікаў БССР выказвае глыбокае спачуванне пісьменніку Міхасю Парахневічу з прычыны напаткаўшага яго гора — смерці МАЦІ.

«Литература и искусство» — орган Министерства культуры и правления Союза писателей БССР. Минск. На белорусском языке.

«ЛІТАРАТУРА І МАСТАЦТВА»

Выходзіць раз на тыдзень, па пятніцах.

Ордэна Працоўнага Чырвонага Сцяга друкарня выдавецтва ЦК КП Беларусі.

Індэкс 63856
АТ 01490
П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12

АДРАС РЭДАКЦЫІ: 220600, ГСП, Мінск, вул. Захарава, 19.

ТЭЛЕФОНЫ: прыёмнай рэдакцыі — 33-24-61, намесніка галоўнага рэдактара — 33-25-25, адказнага сакратара — 33-19-85, аддзела публіцыстыкі і нарыса — 33-19-65, аддзела пісьмаў — 33-19-65, аддзела крытыкі і бібліяграфіі — 33-22-04, аддзела прозы і паэзіі — 33-22-04, аддзела тэатра, кіно і тэлебачання — 33-21-53, аддзела музыкі — 33-21-53, аддзела выяўленчага мастацтва і аховы помнікаў — 33-24-62, аддзела народнай творчасці і культасветработы — 33-24-62, аддзела інфармацыі — 33-24-62, аддзела мастацкага афармлення і фотаілюстрацый — 33-44-04, 32-24-62, карэктарскай — 32-20-64, бухгалтэрыі — 23-73-37.